



REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA
Ž U P A N

KLASA: 015-09/19-01/01
URBROJ: 2140/01-02-19-3
Krapina, 15. svibnja 2019.

ŽUPANIJSKA SKUPŠTINA

**PREDMET: Pozitivno mišljenje na promjenu statusa
Općine Marija Bistrica u status grada**

Na temelju čl. 32. Statuta Krapinsko-zagorske županije («Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije» broj 13/01., 5/06., 14/09., 11/13., 26/13.–pročišćeni tekst i 13/18)), **župan Krapinsko-zagorske županije** dana 15. svibnja 2019. godine d o n o s i

Z A K L J U Č A K

- 1) Utvrđuje se Prijedlog zaključka o davanju pozitivnog mišljenja na promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada.
- 2) Prijedlog zaključka nalazi se u prilogu i čini sastavni dio ovog Zaključka, te se upućuje Županijskoj skupštini na razmatranje i usvajanje.

Ž U P A N
Željko Kolar

DOSTAVITI:

1. Županijska skupština,
2. Za Zbirku isprava,
3. Pismohrana.



REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA
Upravni odjel za poslove Županijske skupštine
KLASA: 015-09/19-01/01
URBROJ: 2140/01-05-19-2
Krapina, 14. svibnja 2019.

Ž U P A N
ŽUPANIJSKA SKUPŠTINA

PREDMET: Pozitivno mišljenje na promjenu statusa
Općine Marija Bistrica u status grada

Općina Marija Bistrica, dopisom općinskog načelnika KLASA: 015-09/18-01/1, URBROJ: 2113/02-01-19-3 od 15. travnja 2019. godine, obratila se predsjednici Županijske skupštine i županu zamolbom da Županijska skupština podrži promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada.

Uz zamolbu je priložena Odluka o pokretanju postupka za promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status Grada Marija Bistrica, koju je odnijelo Općinsko vijeće Općine Marija Bistrica na 15. sjednici održanoj 29. studenog 2018. godine i Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada, koju je izradio Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi („Narodne novine“, broj 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 36/09, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12 i 123/17) u članku 5. propisuje da je grad jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu. U sastav grada kao jedinice lokalne samouprave mogu biti uključena i prigradska naselja koja s gradskim naseljem čine gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana dnevnim migracijskim kretanjima i svakodnevnim potrebama stanovništva od lokalnog značenja. Iznimno, gdje za to postoje posebni razlozi (povijesni, gospodarski, geoprometni), gradom se može utvrditi i mjesto koje ne zadovoljava uvjete iz prethodnog stavka.

Iako u postupku promjene statusa općine u status grada nije propisana obveza sudjelovanja županijske skupštine, nema zakonske zapreke da se po predmetnoj zamolbi Općine Marija Bistrica pozitivno očituje Županijska skupština.

Slijedom navedenog predlaže se županu da utvrdi Prijedlog zaključka o davanju pozitivnog mišljenja na promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada, sukladno Odluci Općinskog vijeća Općine Marija Bistrica, te isti uputi na donošenje Županijskoj skupštini.

PROČELNICA
Ljiljana Malogorski

Prilog:

- Dopis Općine Marija Bistrica
- Odluka Općinskog vijeća Općine Marija Bistrica,
- Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada,
- Prijedlog zaključka župana,
- Nacrt prijedloga zaključka Županijske skupštine.



REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA
OPĆINA MARIJA BISTRICA

REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA

Priljeno: 18-04-2019		
Klasifikacijska oznaka:	Ust. jed.	
015-09/18-01/01	01	
Urudžbeni broj:	Pril.	Vrij.
2113/02-01-18-1		

KLASA: 015-09/18-01/1
URBROJ: 2113/02-01-19-3
Marija Bistrica, 15. travnja 2019. godine

ŽUPANIJSKA SKUPŠTINA
KRAPINSKO-ZAGORSKE ŽUPANIJE
n/r predsjednica Vlasta Hubicki, dr.med.vet.
Magistratska 1
49000 KRAPINA

PREDMET: Pozitivno mišljenje na promjenu statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica
- traži se

Poštovani,

Općinsko vijeće Općine Marija Bistrica na 15. sjednici održanoj 29. studenoga 2018. godine donijelo je Odluku o pokretanju postupka za promjenu statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica (Službeni glasnik Općine Marija Bistrica, br. 10/18).

Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada urednice Anite Bušljeta Tonković, koja je ispred Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba vodila projekt i u suradnji sa znanstvenim djelatnicima i stručnjacima iz područja povijesti, financija, gospodarstva i lokalne samouprave izradila predmetnu Studiju, opravdava promjenu statusa općine Marija Bistrica u grad Marija Bistrica. U Studiji su argumentirano, pregledno i s preglednim statističkim podacima analizirani povijesni, pravni, prometni, gospodarski, financijski i ustrojstveno-upravni razlozi za dobivanje statusa grada Marija Bistrica. Zaključno, u Studiji je utvrđeno da ne postoje ustavne niti zakonske prepreke da se izmjenama Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj koje bi usvojio Hrvatski sabor status općine Marija Bistrica, a time i njezin naziv, promijeni u grad Marija Bistrica. Promjena statusa neće posljedično dovesti do financijskog opterećenja kao niti do poteškoća u radu tijela jedinice lokalne samouprave dok će Marija Bistrica konačno dobiti status koji je odavno zaslužila te koji će povoljno utjecati na njen razvoj kako turističkog mjesta A kategorije tako i centra vjerskih, kulturnih i novih gospodarskih vrijednosti.

Premda su Zakonom o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj ("Narodne novine", broj 86/08, 125/06, 16/07, 95/08, 46/10, 145/10, 37/13, 44/13, 45/13 i 110/15) u članku 30. propisane situacije u kojima je potrebno očitovanje županijske skupštine (područne promjene, no ne i statusne), mišljenja smo da bi nam pozitivno mišljenje Županijske skupštine Krapinsko-zagorske županije dodatno pomoglo u postupku dobivanja statusa grada Marija Bistrica.

Slijedom navedenog molimo da žurno uvrstite predmetnu točku u dnevni red sljedeće sjednice Županijske skupštine Krapinsko-zagorske županije i donesete Zaključak o davanju pozitivnog mišljenja na promjenu statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica.

S poštovanjem,

Načelnik
Općine Marija Bistrica
Josip Milički, ing.



U prilogu:

- Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
- Odluka o pokretanju postupka za promjenu statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica (Službeni glasnik Općine Marija Bistrica br. 10/18)



REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA
OPĆINA MARIJA BISTRICA
OPĆINSKO VIJEĆE

KLASA: 015-09/18-01/1

URBROJ: 2113/02-03-18-2

Marija Bistrica, 29. studenog 2018.

Na temelju članka 5. Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi ("Narodne novine", broj 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15 i 123/17) i članka 30. stavka 1. podstavka 22. Statuta Općine Marija Bistrica ("Službeni glasnik Općine Marija Bistrica", broj 2/18) Općinsko vijeće Općine Marija Bistrica na 15. sjednici održanoj 29. studenog 2018. godine, donijelo je

**ODLUKU O POKRETANJU POSTUPKA ZA PROMJENU STATUSA OPĆINE MARIJA BISTRICA
U STATUS GRADA MARIJA BISTRICA**

Članak 1.

Pokreće se postupak za promjenu statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica.

Članak 2.

Promjena statusa općine Marija Bistrica u status grada Marija Bistrica pokreće se iz povijesnih, gospodarskih i geoprometnih razloga.

Članak 3.

U sastav grada Marija Bistrica osim naselja Marija Bistrica bilo bi uključeno deset naselja (Globočec, Hum Bistrički, Laz Bistrički, Laz Stubički, Podgorje Bistričko, Podgrađe, Poljanica Bistrička, Selnica, Sušobreg Bistrički i Tugonica) koja čine gospodarsku i društvenu cjelinu i s naseljem Marija Bistrica povezana su dnevnim migracijama i svakodnevnim potrebama od lokalnog značaja.

Članak 4.

Ova Odluka stupa na snagu osmog dana od dana donošenja, a objavit će se u "Službenom glasniku Općine Marija Bistrica".



OPĆINA MARIJA BISTRICA

Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu
statusa općine u status grada

ELABORATI

Selnica Tugonica Sušobreg Bistrički

Podgrađe Poljanica Bistrička

Hum Bistrički Globočec

MARIJA BISTRICA

Podgorje Bistričko

Laz Bistrički

Laz Stubički



INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI
IVO **PILAR**

INSTITUT DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR

OPĆINA MARIJA BISTRICA

**Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu
statusa općine u status grada**

Anita Bušljeta Tonković, ur.

Zagreb, srpanj 2018.

PROJEKT

OPĆINA MARIJA BISTRICA

Studija opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada

NARUČITELJ PROJEKTA

Općina Marija Bistrica

ORGANIZACIJA I PROVEDBA PROJEKTA

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

VODITELJICA PROJEKTA

Anita Bušljeta Tonković

TRAJANJE PROJEKTA

Svibanj – srpanj 2018.

UREDNIČA

Anita Bušljeta Tonković

AUTORI

Dr. sc. Anita Bušljeta Tonković

Dr. sc. Vedran Klaužer

Dr. sc. Vine Mihaljević

Dr. sc. Geran Marko Miletić

Prof. dr. sc. Nenad Pokos

Doc. dr. sc. Mihovil Škarica

KONZULTANTI

Prof. dr. sc. Gordan Črpić

Prof. dr. sc. Vlado Šakić

LEKTURA I KOREKTURA

Ivona Filipović Grčić

GRAFIČKA PRIPREMA

Stanko Rihtar

SADRŽAJ

Uvod.....	5
I.	
Europski gradovi s marijanskim svetištima: primjeri dobre prakse (Anita Bušljeta Tonković).....	7
II.	
Povijesni i kulturni značaj Općine Marija Bistrica (Vedran Klaužer).....	19
1. Razvoj Marije Bistrice od srednjeg vijeka do 18. stoljeća	19
1.1. Marija Bistrica i civilni razvoj u 18. stoljeću	23
2. Marija Bistrica kroz 19. i 20. stoljeće do samostalnosti Republike Hrvatske	24
2.1. Razvoj mjesta i civilne uprave u 19. stoljeću: kotar i općina u Mariji Bistrici	24
2.2. Razvoj mjesta i civilne uprave u 20. stoljeću: općina u Mariji Bistrici	27
3. Moderno doba: samostalna Općina Marija Bistrica od 1993. godine do danas	31
4. Kulturne znamenitosti Općine Marija Bistrica.....	33
5. Sažetak poglavlja: Značaj Marije Bistrice u širem lokalnom i regionalnom kontekstu	38
III.	
Hrvatsko nacionalno svetište Majke Božje Bistričke (Vine Mihaljević).....	41
1. Svetište Majke Božje Bistričke kao bitna sastavnica povijesnog, religijskog, društvenog i kulturnog identiteta Marije Bistrice.....	42
2. Svetište Majke Božje Bistričke kao hodočasničko središte Hrvatske	46
3. Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke i razvoj Općine	49
4. Sažetak poglavlja.....	52
IV.	
Demografska obilježja Općine Marija Bistrica (Nenad Pokos).....	55
1. Popisna promjena broja stanovnika Općine Marija Bistrica (1900. – 2011.)	55
2. Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica (1964. – 2016.).....	59
3. Mehaničko kretanje stanovništva (migracije) Općine Marija Bistrica.....	62
4. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema spolu i dobi (1981. – 2011.)	63
5. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema ekonomskoj aktivnosti (1981. – 2011.)	67
6. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema naobrazbi (1981. – 2011.)	69
7. Sažetak poglavlja.....	72

V.	
Analiza razvojnog horizonta Općine Marija Bistrica (Anita Bušljeta Tonković i Geran Marko Miletić)	73
1. Općina Marija Bistrica: sinergija ruralnog i urbanog kroz suvremene razvojne koncepte.....	73
2. Vjerski i ruralni turizam: komplementarne djelatnosti u postizanju održivog razvoja Općine Marija Bistrica kroz odabrane statističke pokazatelje	75
3. Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020.: analiza razvojnog horizonta	77
3.1. Nekoliko napomena o razini razvijenosti Općine Marija Bistrica	78
3.2. Vizija razvoja Općine Marija Bistrica.....	81
4. Sažetak poglavlja: Društveno-ekonomski razvoj i izmjena statusa općine u status grada	86
VI.	
Pravni i financijski aspekti opravdanosti zahtjeva za izmjenu statusa općine u status grada (Mihovil Škarica).....	87
1. Općenito o statusnom razlikovanju jedinica lokalne samouprave	87
2. Ustavni i zakonski okvir statusnog razlikovanja općina i gradova u Hrvatskoj	88
3. Zakonske posljedice statusnog razlikovanja općina i gradova	89
3.1. Djelokrug jedinica lokalne samouprave.....	89
3.2. Unutarnje ustrojstvo jedinica lokalne samouprave	90
3.3. Financiranje jedinica lokalne samouprave	91
4. Pravni uvjeti i potencijalni učinci promjene statusa Općine Marija Bistrica.....	92
5. Sažetak poglavlja	93
VII.	
Zaključna razmatranja	95
Literatura	101

UVOD

U istraživanju urbanih sustava i općenito prostorne tematike društvene znanosti bave se najčešće velikim gradovima i procesima kao što su urbanizacija, industrijalizacija, globalizacija, gentrifikacija. Takva su istraživanja karakteristična i za znanstvenike u Hrvatskoj koji protekla dva desetljeća većinom tematiziraju velike gradove, prvenstveno Zagreb kao reprezentativno urbano središte u kojem se zbivaju navedeni procesi, procesi specifični i za razvijene europske i svjetske gradove (Svirčić Gotovac, 2017; Svirčić Gotovac i Zlatar 2015; Čaldarović, Šarinić 2009). Ipak, sve je više promišljanja i o gradovima srednje veličine koji bi trebali postati nositelji regionalnog razvoja (Seferagić, 2008; Čaldarović, 1999). Ti se gradovi, čini se, još uvijek ne razvijaju na takav način da mogu postati regionalna i/ili lokalna središta kao razvojni zamašnjaci okolnom ruralnom području odnosno malim gradovima i selima (Čaldarović, 1999).

Za hrvatski su naseljski sustav karakteristična brojna i mala naselja o čemu govori i podatak o gotovo 40 % svih naseljenih mjesta na našem teritoriju koja imaju manje od 100 stanovnika. U tim naseljima živi 113 914 stanovnika, što je tek 2,7 posto ukupne populacije. Za razliku od toga u četiri velika gradska naselja s više od 80 000 stanovnika (Zagreb, Split, Rijeka i Osijek) živi četvrtina stanovnika Hrvatske (1 067 772 ili 24,92 %). Jedan je od uzroka takvog stanja svakako i sustav prostornog planiranja koji se temelji na upravno-teritorijalnom principu. Funkcionalni pristup planiranju ostaje zanemaren čime se smanjuju potencijali zajedničkog sinergijskog planiranja i djelovanja (Kranjčević i sur., 2014).

Kritika trenutačnog stanja urbanog sustava upućena je i činjenici da brojčano prevladavaju mali gradovi i da nema dovoljno gradova srednje veličine koji bi postali pokretači regionalnog razvoja. Nadalje, kritika se odnosi i na regionalni razvoj koji desetljećima ima obilježja neravnomjernog, izrazito centraliziranog procesa s glavnim gradom u središtu, koji prema posljednjem Popisu stanovnika (2011.) u smislu administrativnog grada ima 790 017 stanovnika (Svirčić Gotovac, 2017; Kranjčević i sur., 2014). Navedeno je stanje posljedica negativnih socioprostornih i demografskih procesa pri čemu valja izdvojiti procese depopulacije, stagnacije, centralizacije, hijerarhizacije naselja te smanjenje nataliteta i ukupno demografsko starenje (Svirčić Gotovac, 2017).

Ovdje valja imati na umu da prema podacima i kriterijima korištenima u dokumentu *Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020.* pretežno ruralna područja zauzimaju gotovo 80 % kopnenog područja države. Stanovništvo koje živi na ruralnim područjima čini 56,7 % ukupne populacije. Ta ruralna područja u sebi nose male i srednje gradove kao temeljne uslužne i infrastrukturne oslonce ruralnom stanovništvu. Ruralna su se područja u usporedbi s urbanima, osobito visokourbaniziranima, razvijenim područjima tijekom 20. stoljeća u literaturi često opisivala u negativnom kontekstu s obzirom na „(...)

intelektualistički karakter velegradskog života nasuprot onom u malom gradu koji je više orijentiran na srce i osjećajne odnose“ (Simmel, 2001: 138). Međutim, ruralni krajobraz, selo i mali grad počinju se u normalnom svijetu u 21. stoljeću razumijevati kao javni prostor koji može ponuditi kvalitetan ekološki, ambijentalni i rekreacijski sadržaj (Bušljeta Tonković, 2017). Tome u prilog svakako idu suvremeni koncepti poput održivog turizma i kreativnog turizma koji će činiti nit vodilju i u raspravi o razvojnom potencijalu Općine Marija Bistrica, odnosno njezinu potencijalu maloga grada i potencijalu središta za daljnji razvoj kreativnog, odnosno vjerskog turizma u Hrvatskoj.

I.

EUROPSKI GRADOVI S MARIJANSKIM SVETIŠTIMA: PRIMJERI DOBRE PRAKSE

Anita Bušljeta Tonković

Izazovi razvoja malih gradova danas su aktualna tema i na europskom i na svjetskom planu, osobito zbog toga što su oni „važan element mreže naselja“. U njima naime živi znatan dio ukupne populacije pojedine regije, države ili drugog promatranog prostora poput hrvatskih županija. Upravo mali gradovi „sa svojim funkcijama imaju ključnu ulogu u pružanju mreže društvenih i drugih usluga za okolna ruralna područja, samim time predstavljaju važan činitelj razvojne stabilnosti i vitalnosti šireg okruženja“. Danas se za male gradove traže „novi modeli urbane obnove koji moraju postići ravnotežu između očuvanja povijesne baštine i održivog socioekonomskog razvoja“ (Božić, 2017: 67). Oni su ključni i zato što, ako imaju razvojni potencijal i ako ga lokalni razvojni akteri koriste na smišljen i održiv način, mogu postati gradovima srednje veličine, dakle nositeljima razvoja regije u kojoj se nalaze.

Hrvatski geografi, uzevši demografsko obilježje kao osnovni kriterij, gradom srednje veličine ili *srednjim gradom* smatraju grad koji je prema broju stanovnika u rasponu od 10 000 do 40 000 (Turk i Jovanić, 2017; Turk, 2010; Pokos, 1999).¹ Gradovi te veličine trebali bi, prema osnovnoj definiciji, biti nositelji ravnomjernog i policentričnog razvoja u Hrvatskoj (Turk i Jovanić, 2017). Od 1857. do 1991. godine broj stanovnika u srednjim gradovima raste, a od 1991. godine konstantno pada. Ipak, stanje u njima nešto je povoljnije usporede li se demografski podaci za *srednje gradove* s podacima na nacionalnoj razini (Turk i Jovanić, 2017). Isti autori ističu kako je osnovna uloga grada da svojim centralnim funkcijama okuplja okolni prostor u urbanu regiju te dodaju da države koje imaju ravnomjerno raspoređen urbani sustav imaju i bolje uvijete za ravnomjeren razvoj, pri tome upravo srednji gradovi imaju ključnu ulogu. Ta se uloga, prvo, odnosi na centralne funkcije kojih ima više nego u malim gradovima i, drugo, centralna uloga u prostoru koju nose srednji gradovi označava potencijalno rasterećenje velikih gradova. Ukratko, važnost gradova srednje veličine možda najbolje oslikava definicija koju daje Marinović-Uzelac (2001: 243): „Srednji grad, i onda kada je više općinski, uvijek je aglomeracija u mjerilu čovjeka (...) makar brojem stanovnika kao i prostranstvom i svojim sastavnim elementima može jako varirati, uglavnom se može reći da se grad srednje veličine uklapa u prirodu svoje okolice“.

¹ Turk (2010) navodi kako se za donju granicu *srednjeg grada* u Hrvatskoj može uzeti polovina broja stanovnika hrvatskog prosječnog grada, a za njegovu gornju granicu dvostruki iznos broja stanovnika prosječnoga hrvatskog grada. Pokos (1999) dijeli *srednje gradove* u Hrvatskoj na dvije kategorije, veće i manje, pa je i raspon broja stanovnika od 7000 do 64 000 za te gradove veći.

Tragom rečenoga, premda Krapinsko-zagorska županija ima sedam gradova u administrativnom smislu, samo Grad Krapina premašuje brojku od 10 000 stanovnika, i to samo u administrativnom smislu.² Turk (2010; 2017) ne izdvaja nijedan grad u toj županiji u smislu grada srednje veličine. Dugoročno gledano, i s obzirom na primjere koji slijede (vidjeti primjerice dio o njemačkom gradu Altöttingu), Marija Bistrica kao gradsko središte čiji bi razvojni smjer išao od veličine maloga grada prema (potencijalno) gradu srednje veličine imala bi važnu gospodarsku i društvenu funkciju za cjelokupnu Županiju.

Hrvatska ima 127 administrativnih gradova. Oni pripadaju istoj razini lokalne samouprave kao i općine, razlika je u tome što općine za administrativno središte imaju ruralno, a gradovi urbano naselje (Turk i Jovanić, 2017). Kada pokušaju izdvojiti urbana naselja iz administrativnih naselja, stručnjaci nailaze na probleme: „nedostaci ovakvog načina izdvajanja gradova (urbanih naselja, op. a.) najviše se osjete kod malih gradova jer se oni prema različitim kriterijima mogu smatrati urbanim, miješanim ili ruralnim naseljima“ (Turk i Jovanić, 2017: 34). Iz toga se može zaključiti da u Hrvatskoj mali gradovi koji su možda imali perspektivu prerasti u gradove s više centralnih funkcija, Gospić primjerice, taj potencijal nisu ostvarili. S druge strane, neke općine koje imaju potencijal i dobre pokazatelje za daljnji razvoj, poput Marije Bistrice, i koje bi mogle, rečeno je, najprije napredovati prema statusu maloga a potom i *srednjeg grada*, tek se moraju izboriti za priliku da uopće postanu gradom u smislu administrativnog središta. Primjeri koji slijede odnose se na europske gradove koji su se razvili upravo stoga što su, kao i Marija Bistrica, imali svetište, odnosno tercijarnu djelatnost kao snažan pokretač razvoja. Neki od njih već su bili ustrojeni kao gradovi kada je vjerski turizam potaknuo daljnji razvoj, neki su prerasli u gradove tek nakon razvojnog zamaha uslužnih djelatnosti. Svima im je međutim zajedničko to što su se razvili do veličine *srednjega grada*, odnosno do najviše 15 000 stanovnika, čineći tako sa svojom ruralnom okolinom kompaktnu urbanu, povijesnu, gospodarsku, društvenu i prirodnu cjelinu.³

Gradove koji su nastali ili su se razvili na temelju religijskih uvjerenja nalazimo diljem svijeta. Oni su svoj razvojni potencijal – vjerski turizam, čija popularnost ni u 21. stoljeću ne jenjava – vrlo dobro iskoristili. Ovdje ćemo najprije reći nekoliko riječi o ključnim pojmovima vezanim za taj oblik turizma. Religija odnosno religioznost društveni je fenomen s velikim utjecajem na kulturu i društveni život (Duda, 2014, prema Streng, 2016). Hodočašćenje čini dobar dio svjetskog turističkog tržišta, dapače, hodočašćenje je najstariji oblik turizma (Rotherham, 2007, prema Streng, 2016). Budući da živimo u postmodernom dobu koje, između ostalog, obilježavaju koncepti odnosno pokreti kao što su *new age* i drugi takozvani novi religijski pokreti (Dragun, 2012) ponuda na području duhovnosti, kao uostalom i na drugim područjima, veća je nego ikad.⁴ Stručnjaci koji se bave proučavanjem hodočašćenja i vjerskog

² Navodimo ovdje nekoliko primjera gradova Krapinsko-zagorske županije. Prema podacima Popisa 2011. Grad Krapina ima 12 480 stanovnika, a njegovo središnje naselje broji 4471 osobu; Grad Zabok ima 8994, njegovo središnje naselje 2714 stanovnika; Grad Zlatar broji 6095 stanovnika, a središnje naselje 2906; Grad Klanjec ima ukupno 2915 stanovnika, a njegovo središnje naselje tek 567 stanovnika.

³ Ovdje i dalje gradom srednje veličine smatramo gradove koji broje 10 000 do 40 000 stanovnika, a što pristaje definiciji koja u obzir uzima karakteristike hrvatskog prostora.

⁴ Dragun (2012: 45) objašnjava *new age* kao antimoderan i anticrkven (antikršćanski). Ovaj pokret rijetko izravno napada crkveno učenje, međutim čini nešto što je prema mišljenju crkvenog svijeta (posebno klera i kršćanskih autora koji se bave ovom tematikom) gore od izravnog napada. *New age* naime gotovo blagonaklono asimilira dijelove kršćanstva koji mu odgovaraju te na taj način doživljava i prikazuje kršćanstvo tek jednim od puteva k božanskoj samospoznaji. Za pretpostaviti je da takvim viđenjem religije, u ovom slučaju kršćanstva, također doprinosi popularnosti vjerskog turizma u svijetu.

turizma na sljedeći način promišljaju o tome. Naime, s jedne strane religijski vođe znaju isticati smanjenje interesa vjernika, a istodobno se religijskim institucijama prigovara da ne zadovoljavaju duhovne potrebe svojih suvremenika. S druge strane sve više pojedinaca traži novu i drukčiju priliku da doživi *produhovljeni trenutak*. Sve veća sekularizacija pa i multikulturalnost društava u kojima živimo omogućuju raznim religijskim institucijama poput crkava i svetišta da privuku upravo one osobe koje su u potrazi za svojom *novom duhovnošću* i koje nekritički prihvaćaju nova duhovna i transcendentna iskustva te na taj način otkivaju novu ili se vraćaju svojoj dotadašnjoj religiji (Margry, 2008, Rotherham 2007, Nolan i Nolan, 1992, prema Streng, 2016). Tako proces odustajanja od vlastite religioznosti i potraga za novom religioznošću postaje cikličan; ovo je, čini se jedan od razloga zbog kojeg zanimanje za vjerski turizam ne jenjava.

U ovom tekstu hodočasnike i turiste svrstavamo u dvije povezane, ali zasebne kategorije. To je ustaljena razdioba koja se u stručnoj literaturi naziva *hodočasničko-turistički kontinuum*. Ova razdioba smješta na jedan pol posjetitelja-turista koji za posjet ima sekularne motive (posjet mjestu hodočašćenja doživljava kao, primjerice, posjet muzeju), a na drugi hodočasnika orijentiranog na sveto i duhovno. Između tih dvaju idealnih tipova nalazi se čitav niz mogućih varijacija koje govore o motivima i razlozima posjećivanja svetišta. Iz toga slijedi distinkcija između putovanja motiviranog razlozima sekularnog karaktera i putovanja s religioznim i duhovnim motivom (Olsen, 2013, Rotherham, 2007, prema Streng, 2016).⁵

Razrada tih razloga zbog kojih hodočasnici posjećuju svetišta ostaje za neka druga istraživanja, a u fokus našeg interesa dolaze hodočasnički gradovi, primjeri dobre prakse iz Europe gradova koji su se, kako je već rečeno razvili, a neki od njih i nastali upravo oko svojih marijanskih svetišta. To su gradovi koji imaju zavidnu turističku infrastrukturu i koji su u sebi nosili potencijal za razvoj kontinentalnog turizma, odnosno gradovi koji su taj potencijal i iskoristili. Gradovi koji su, možemo slobodno reći, stekli svjetsku slavu zbog svojih svetišta koja dijele s milijunima hodočasnika i turista iz cijelog svijeta. Zauzvrat, korist koju imaju od spoja religijskih s ostalim turističkim sadržajima, dakle korist od uslužnih djelatnosti vezanih uz vjerski turizam, mjeri se poboljšanjem ukupnog ekonomskog i sociokulturnog standarda ne samo gradskog stanovništva već i okolnih ruralnih, lokanih zajednica. Ti gradovi, jasno je, uvećavaju i ukupan nacionalni dohodak.

Dva su grada u Europi poznata diljem svijeta upravo zbog toga što ih zbog njihovih marijanskih svetišta posjećuju milijuni hodočasnika i turista. To su Fátima⁶ u Portugalu i Lourdes⁷ u Francuskoj. Premda broj posjetitelja tim gradovima premašuje pet milijuna godišnje, zapravo je riječ o malim, pitoresknim gradovima čija stalna populacija nije veća od

⁵ Jedna druga autorica smatra kako bi navedeni kontinuum ipak trebao u obzir uzeti rezultat putovanja/posjećivanja svetišta, a ne motiv za odlazak u svetište. Radi se o kontinuumu koji ne bi na polovima imao sekularni i religiozni segment, već efekt koji je svetište ostavilo na onoga koji je u njemu boravio. Tako bi na jednom kraju kontinuumu bili oni kojima je dolazak u svetišta promijenio živote, a na drugom oni koji nakon posjeta nisu doživjeli nikakve promjene (Collins-Kreiner, 2009, prema Streng, 2016).

⁶ Više o Svetištu vidjeti na službenim mrežnim stranicama <http://www.fatima.pt/en/home>, 16. svibnja 2018.

⁷ Više o Svetištu vidjeti na službenim mrežnim stranicama <https://www.lourdes-france.org/en>, 16. svibnja 2018.

petnaest tisuća stanovnika.⁸ Grad Fátima⁹ nalazi se u kontinentalnom dijelu Portugala, oko 120 kilometara sjeveroistočno od Lisabona, a broji 11 596 stanovnika.¹⁰ Smatra se jednim od najvažnijih marijanskih svetišta Rimokatoličke Crkve, a koncept grada sa svetištem dobiva nakon 1917. godine kada se dogodilo Gospino ukazanje koje je Rimokatolička Crkva kasnije priznala. To svetište svake godine posjeti više od šest milijuna posjetitelja iz gotovo svih dijelova svijeta. Zanimljivo je da se godišnje za njih održi oko 2500 misnih slavlja. Danas se u Svetištu Gospe Fátimske nalaze dva imponantna sakralna objekta, bazilika Gospe Fátimske i bazilika Presvetog Trojstva. Veličinom se ističe bazilika Presvetog Trojstva koja je za javnost otvorena 2007. godine i ima devet tisuća sjedećih mjesta. To je najveća crkva u Portugalu i jedna od najvećih rimokatoličkih crkava u svijetu (Carvalho i Freitas, 2003; Carvalho i Silva, 2010).

Grad Fátima dio je samoupravne jedinice Ourém čije su ekonomske grane prilagođene uslužnim djelatnostima. Zanimljivo je da usko surađuju sa španjolskim gradovima i općinama kako bi turisti, osobito oni iz Sjedinjenih Američkih Država, svoje putovanje koje započinju u Španjolskoj završili u Fátimi i naposljetku u Lisabonu. U blizini Fátime predviđeno je građenje tematskog parka koji bi bio posvećen arheologiji i posebno nalazištu ostataka dinosaura, a kako bi se privukli i turisti koji nisu isključivo vezani uz vjerski turizam (Peralta, 2017). Portugal kao i grad Fátima poznati su i po religijskim festivalima (i procesijama) koji se cijele godine održavaju diljem zemlje. Takvi festivali pripadaju u područje kreativnog turizma što znači da posjetitelji aktivno sudjeluju u kulturnim događanjima domaćina kroz radionice i slične neformalne aktivnosti (Richards i Wilson, 1997, prema Peralta, 2017).¹¹ Osim što katoličke procesije pridonose integraciji hodočasnika i zadovoljavaju potrebu lokalnog stanovništva da slave vlastitu kulturu i religiju, posjetitelji u njima vide autentično kulturno naslijeđe lokalne zajednice, odnosno mjesta u kojem borave. Biti dijelom procesije koja se odlikuje mjesnim običajima, folklorom i pjesmama, riječju ritualima te ukupnim svečanim ozračjem turistima daje poseban osjećaj bliskosti s lokalnim stanovništvom. Upravo se u tome ogleda koncept kreativnog turizma. S druge strane, takva se religijska okupljanja lako mogu upotrijebiti za daljnju promociju mjesta u kojem se događaju (Couto, 2015, prema Peralta, 2017).

⁸ Od ostalih poznatih europskih gradova s marijanskim svetištima valja izdvojiti Mariazell u Austriji, Altötting u Njemačkoj, Loret u Italiji, Einsiedeln u Švicarskoj te Czestochowu u Poljskoj. Zanimljivo je da navedeni gradovi broje od tisuću i pol do petnaest tisuća stanovnika. Tako Mariazell ima oko 1400 stanovnika, Altötting oko 12 000, Loret oko 13 000, Einsiedeln broji nešto više od 14 000 stanovnika. Izuzetak je jedino grad Czestochowa koji ima oko 222 000 stanovnika, međutim povijest ovoga grada nije toliko vezana uz svetište kao što je slučaj s ostalim ovdje navedenim gradovima.

⁹ Podaci o gradu preuzeti s mrežne stranice <https://portugal.com/portugal/cities/fatima>, 16. svibnja 2018.

¹⁰ Podatak o broju stanovnika preuzet s mrežne stranice <https://www.lonelyplanet.com/portugal/fatima/stats/population/a/nar/ed99c4f5-d9ef-4450-87c7-962e6a83e2f0/1300085>, 16. svibnja 2018.

¹¹ UNESCO pojam kreativnog turizma opisuje kao autentično iskustvo turista koji sudjeluje u događanjima u domeni umjetnosti, kulturne baštine i ambijentalnoj atmosferi mjesta u kojem boravi zajedno s domaćim stanovništvom. Na taj način kreativni turizam jest vid kulturnog turizma i obrnuto (Peralta, 2017).

Grad Lourdes¹² nalazi se u jugozapadnoj Francuskoj, u okrugu Hautes-Pyrénées, u podnožju Pirineja, a broji 15 254 stanovnika.¹³ Sve do Gospina ukazanja 1858. godine, koje je Rimokatolička Crkva također priznala, grad je bio tek mirno provincijsko mjesto s 4000 stanovnika, a s obzirom na to da kroz njega protječe rijeka Gave, bio je poznat po mlinovima. Nakon ukazanja postaje najprije lokalno te nakon toga nacionalno i svjetski poznato središte vjerskog turizma i hodočašćenja. U Lourdes godišnje dođe oko šest milijuna posjetitelja. Osim sadržaja u sklopu svetišta (bazilika Bezgrešnoga začeca i bazilika Svete krunice) te posjeta špilji Massabielle u kojoj se Gospa ukazala djevojci Bernadette (kupanje u lurdskej vodi), Lourdes je također poznat po procesijama (Procesija s tisuću svijeća i Bolesnička procesija). Grad posjetiteljima nudi i brojne druge sadržaje. Osim posjeta muzejima (Chateau fort de Lourdes) i rodnoj kući vidjelice Bernadette Soubirous (Moulin de Boly), u turističkoj su ponudi i rekreacija u prirodi poput pješaćenja, planinarenja i biciklizma te ostali sadržaji poput vožnje uspinjačom po okolnim brdima, odlazak u Pirineje (Cirque de Gavarnie), posjet obližnjim selima i farmama i bogata eno-gastro ponuda. Nacionalni park Pirineji i blizina Španjolske Lourdesu također idu u prilog. Lourdes je poseban i po tome što ima oko 400 hotela po čemu je ne samo francuski nego i svjetski fenomen.

Raznovrsnost turističke ponude pristaje uz tvrdnje suvremenih istraživanja da hodočasnici, osobito mladi, osim posjeta svetištu traže i ostale sadržaje, poput boravka u prirodi, koji se mogu povezati s individualnim doživljajem mjesta u koje hodočaste. Simon, White i Samuel (2018) smatraju kako današnji hodočasnici (*vjerski turisti*) unutar postpostmodernog konteksta tragaju za duhovnim iskustvom i značenjem duhovnoga koje je izvedeno iz individualnog, ali je također povezano s autentičnom prošlošću koja podrazumijeva tradiciju kako Lourdesa tako i ostalih svetišta nastalih na temelju svjedočenja ukazanjima. Na taj način gradovi i njihova svetišta ne postaju manje privlačni, oni jednostavno prilagođavaju svoju turističku ponudu zahtjevima posjetitelja.

Sljedećih nekoliko gradova koje navodimo nisu toliko poznati na globalnoj razini odnosno više su nacionalna i regionalna središta vjerskog turizma. To ćemo ovdje shvatiti kao svojevrsnu prednost, osobito s obzirom na manji broj posjetitelja pa onda i manji pritisak na okoliš. Takav grad svakako je Loreto, mediteranski gradić u talijanskoj regiji Marke, pokrajina Ancona. Broji oko 13 000 stanovnika, a od grada Ancone udaljen je tek dvadesetak kilometara.¹⁴ Za ovu je studiju zanimljiv zato što se razvijao upravo oko bazilike Svete kuće. Naime, krajem 15. stoljeća oko bazilike se doseljava sve veći broj stanovnika koji razvijaju obrt i trgovinu te oblikuju današnju vizuru grada. Jedna od gradskih znamenitosti svakako su zidine sagrađene početkom 16. stoljeća radi obrane od Turaka. S obzirom na vjersku predaju o Svetoj kući koja je na krilima anđela prenesena iz Nazareta najprije na Trsat a potom u Loreto, svetište odnosno Majka Božja od Loreta zaštitnica je zrakoplovaca. U Loretu je danas sjedište i talijanske vojne letачke škole. Grad kao turističko središte obiluje događanjima, od kojih treba izdvojiti veliku procesiju u prosincu u koju su uključena i obližnja sela i zaseoci u kojima stanovnici pale krijesove po

¹² Podaci o gradu preuzeti s mrežne stranice <https://www.lourdes-france.org/en>, 17. svibnja 2018. te iz *Tourist Guide Lourdes* (vidjeti popis literature) i sa stranice <https://theculturetrip.com/europe/france/articles/transformed-by-belief-the-intriguing-town-of-lourdes/>, 17. svibnja 2018.

¹³ Podatak o broju stanovnika preuzet s mrežne stranice: <http://www.map-france.com/Lourdes-65100/population-Lourdes.html>, 17. svibnja 2018.

¹⁴ Informacije o gradu preuzete s mrežnih stranica: 1) <http://en.comuni-italiani.it/042/022/>, 2) <http://www.touristicitaly.com/en/cities-in-marche/loreto.html>, 3) http://www.santuarioloreto.it/en_index.asp, 21. svibnja 2018.

poljima kojima prolazi procesija noseći Gospin kip. U rujnu se održava proslava za posjetitelje i domaće stanovništvo koja također završava svečanom procesijom. U spomen na Kristovu muku, na Veliki petak odvija se događanje na kojem sudjeluje lokalno stanovništvo i na kojem se uz kostime i scenografiju posjetiteljima pokušava prikazati težina Isusove muke i raspeća. Tijekom svibnja u Loretu se održava međunarodni festival crkvene glazbe. Mladi iz svih mediteranskih zemalja također se jednom godišnje sastaju u Loretu. Papa Ivan Pavao II. posjetio je Loreto pet puta, a tijekom njegova posjeta 1995. godine na Montorsu, golemom polju izvan grada uređenom za održavanje misnih slavlja, okupilo se 400 000 ljudi. Tijekom posjeta pape Benedikta XVI. 2007. godine, na istom se polju okupilo pola milijuna ljudi. Loreto godišnje posjeti oko 4,5 milijuna hodočasnika i turista.

Za ovu studiju eklatantan primjer dobre prakse svakako je grad Altötting. Broji 11 800 stanovnika,¹⁵ a smješten je u Bavarskoj (Njemačka), 100 kilometara istočno od Münchena.¹⁶ Osim što se nalazi u blizini glavnog bavarskog grada što povećava njegovu privlačnost za turističke posjete, i blizina gradova Passaua i Salzburga (Austrija) dobro je iskorištena za proširenje turističke ponude odnosno zadržavanje turista u regiji. Godine 2019. Altötting će proslaviti 530 godina od početka hodočašćenja odnosno od početaka razvoja grada kao glavnog marijanskog svetišta u Njemačkoj. Grad ima bogatu povijest koja seže do 8. stoljeća kada ondje stoluju franački vladari Karolinzi. U to je vrijeme sagrađena i kapela Milosti koja se nalazi na središnjem trgu okružena baroknim građevinama i u kojoj se nalazi Gospin crni kip. Upravo je ta kapelica središte hodočasničkih pohoda.

Godišnje Altötting posjeti oko milijun turista koji većinom dolaze iz europskih država s njemačkim govornim područjem. Bogata sakralna infrastruktura (bazilika sv. Ane, kapucinska crkva sv. Konrada,¹⁷ crkva sv. Magdalene,¹⁸ gotička crkva sv. Filipa i Jakova, crkva sv. Josipa) govori o povijesti grada koji u svojim počecima predstavlja kraljevsko, a kasnije religijsko središte Njemačke i posebno Bavarske. Dodatan poticaj hodočasniciima za dolazak svakako je razvijena turistička infrastruktura (muzeji, restorani i hoteli) kao i ostala ponuda koja je na razini razvijenog vjerskog turizma. S obzirom na to da se grad nalazi u blizini drugih (većih) gradskih središta i u blizini Austrije, za hodočasnike i ostale posjetitelje organiziraju se izletničke ture. Kako bismo pojasnili odnos grada-vjerskog središta s obližnjim gradskim središtima i selima, neke od njih ukratko ćemo prikazati. Primjerice, tu je izlet u Burghausen, poznat po srednjovjekovnim zidinama, koji se nalazi tek 15 kilometara od Altöttinga, a zanimljivo je da taj izlet uključuje i pješaćenje preko mosta na rijeci Salzachu i prelazak granice u Austriju sve do grada Acha.¹⁹ Altötting je smješten u blizini drugih, manjih gradova pa s njima dijeli potencijal od milijun turista koji ga posjete svake godine, što je vidljivo i iz sljedećih primjera. Grad Marktl na rijeci Inn rodno je mjesto pape Benedikta XVI., a u suradnji s Altöttingom, od kojeg je udaljen 16 kilometara, organizirana je svojevrsna razmjena

¹⁵ Podatak o broju stanovnika preuzet s mrežne stranice http://www.citypopulation.de/php/germany-settlements-bayern.php?cityid=09171111_0, 22. svibnja 2018.

¹⁶ Podaci o Altöttingu preuzeti su sa službenih stranica grada: http://www.altoetting.de/cms/welcome_tour.phtml, 21. svibnja 2018.

¹⁷ Godine 1934. kanoniziran je njemački franjevac Konrad iz Parzhama, tada Altötting dobiva još jedno svetište, crkvu sv. Konrada u kojoj je fratar i pokopan.

¹⁸ Crkva sv. Magdalene nalazi se u sklopu kapucinskog samostana, unutar kojeg se nalazi hostel za mlade.

¹⁹ Jedna od izletničkih tura jest i posjet pograničnom gradiću Tittmoningu iz kojeg se kreće za Salzburg. Izlet u grad Gstadt koji se nalazi u blizini jezera Chiemsee, obilazak otočića na jezeru pješice i pitoreskni ugođaj još je jedna turistička atrakcija.

hodočasnika i turista. U Neuötting, gradić poznat po dugoj povijesti trgovanja tek dva kilometra od Altöttinga, lako se dođe pješice ili biciklom i također je dio turističke ponude. Valja još spomenuti grad Mühldorf, od Altöttinga udaljen tek 12 kilometara i poznat po tome što su se ondje sve do 1750. održavala suđenja vješticama, također je originalna turistička destinacija. Izleti u prirodu, u obližnja sela i na obalu rijeke Salzach također se nalaze u ponudi turističke zajednice Altöttinga.²⁰

Biciklizam i planinarenje odnosno rekreacijski sadržaji zauzimaju važno mjesto u turističkoj ponudi grada.²¹ *Stazama djetinjstva pape Benedikta XVI.* domišljat je turistički sadržaj koji spaja vjerski i rekreacijski aspekt.²² Biciklistička staza je kružna, počinje i završava u Altöttingu, a duga je 248 kilometara. Uključuje obilazak Chiemseea, rijeka Inn i Salzach, navedenih gradova, bavarskih sela i samostana, odnosno svih onih mjesta na kojima je Papa boravio tijekom djetinjstva i odrastanja. Izletničke ture osmišljene su tako da uključuju pojedine dijelove staze, što je sadržaj prilagođen obiteljima s malom djecom ili turistima koji žele odabrati samo neke dionice. Procesije i proslave također su dio događanja u Altöttingu. Počinju prvi svibnja, koji je Marijin mjesec, pa se tom prigodom održava velika procesija Tijela Kristova na koju vjernici iz drugih bavarskih gradova i sela većinom hodočaste pješice. Tijekom svibnja održava se i proslava Blagdana Duhova, a tjedan potom svjetovna proslava na kojoj se predstavljaju bavarski prehrambeni proizvodi i pivo. Tijekom ljetnih mjeseci održavaju se i brojne druge proslave i sajmovi.²³ Valja izdvojiti Uzašašće Blažene Djevice Marije (15. kolovoza) kada se održava najposjećenija procesija poznata i po blagoslovu sedam biljaka koje označavaju Sedam svetih sakramenata. Njoj prethodi procesija večer uoči blagdana, a poznata je kao Procesija svjetla. U rujnu se već tradicionalno održava zavjetno hodočašćenje motociklista koji preplave Altötting i predstavljaju nsvakidašnju atrakciju.²⁴ *Advent u Altöttingu* poseban je jednako kao i božićni sajam, a slove kao najljepši u Njemačkoj.

Osim što predstavlja nacionalno marijansko svetište, Altötting ima i širu, međunarodnu ulogu. Svake se godine ondje održava Međunarodni forum mladih. Inicijativom upravo toga grada osnovan je 1996. godine Odbor europskih svetišta koji okuplja najpoznatija europska marijanska svetišta Lourdes, Fátimu, Loreto, Altötting, Czestochowu, Mariazell i Einsiedeln. Altötting je šesnaesti po redu njemački grad odlikovan *Europskom nagradom* koju Vijeće Europe dodjeljuje za poseban doprinos europskom ujedinjavanju. Tijekom novije povijesti Altötting su posjetila trojica papa, Pio VI., Ivan Pavao II. i Benedikt XVI. koji je gradu i svetištu u znak naklonosti i štovanja poklonio Zlatnu ružu, visoko papinsko priznanje.

Altötting je i grad koji se brine za okoliš. Tako se u turističkoj ponudi grada nalazi sklop bazena i *spa* sadržaja koji se električnom i toplinskom energijom opskrbljuju isključivo iz

²⁰ Podaci o izletničkim turama preuzeti s mrežnih stranica <http://www.altoetting.de/cms/excursions.phtml>, 22. svibnja 2018.

²¹ Informacije o biciklističkim stazama i ostalim sadržajima preuzete s mrežnih stranica <http://www.altoetting.de/cms/pilgrims-hiking-and-biking-trails.phtml>, 22. svibnja 2018.

²² Poznate su još tri hodočasničke i turističke rute koje prolaze kroz Altötting: 1) Staza sv. Jamesa, 2) Hodočasnička staza svetog Ruperta, 3) Mozartova staza. Navedene rute također pridonose turističkoj ponudi pa onda i broju turista koji posjećuju grad.

²³ Primjerice ljetni sajam u srpnju koji je poseban po tome što se ondje mogu pronaći i kupiti halje iz brojnih europskih samostana. Poznat je i aeromiting koji se održava tijekom ljeta u Altöttingu.

²⁴ Nsvakidašnja atrakcija svakako je i rujanski maraton koji slovi kao jedna od najbržih utrka u prirodi i koji je međunarodnog karaktera pa okuplja velik broj sportskih entuzijasta iz cijele Europe.

obnovljivih izvora (solarni paneli), a gradska toplana opskrbljuje cijeli urbani prostor toplinskom energijom proizvedenom isključivo iz biomase.

Austrijski gradić Mariazell smješten je oko 140 kilometara jugozapadno od Beča u sjevernom dijelu Štajerske, broji tek 1413 stanovnika, a godišnje ga posjeti oko milijun i pol hodočasnika i turista.²⁵ Svojom je vizurom, brojem stanovnika i posjetitelja Mariazell možda najslbližnji Mariji Bistrici. U gradskom središtu nalazi se barokna bazilika posvećena Djevici Mariji, okružena središnjim trgom na kojem se održavaju misne svečanosti i božićni sajam. Grad je osnovan prije 860 godina, a tijekom novije povijesti posjetila su ga dvojica papa, Ivan Pavao II. i Benedikt XVI. Ondje je 2004. godine održana svečanost na kojoj se okupilo sto tisuća vjernika iz središnje Europe.²⁶ Naime, svetište tijekom povijesti i jest okupljalište vjernika sa slavenskog i germanskog, odnosno mađarskog govornog područja.²⁷ Još 1907. godine u vodiču za hodočasnike u Mariazell piše „putnik koji, posjećujući ovo mjesto, želeći spojiti ugodno s korisnim, odnosno koji uz posjet svetištu istodobno želi dobar izlet u planine, pronaći će ondje pregršt šetnica koje se nalaze nedaleko od grada, a koje ne iziskuju velik napor“ (Frank, 2009: 157).

Mariazell je poznat po tome što na vrlo originalan način kombinira vjerski turizam s ostalim turističkim sadržajima vezenima uz brdsko-planinski krajolik, odnosno prirodne ljepote Alpa. Budući da turistička sezona u gradu traje cijelu godinu, izdvojiti ćemo tek nekoliko najvažnijih sadržaja. Tijekom ljeta, od 1. srpnja sve do 26. kolovoza, na obližnjoj planini održavaju se koncerti na jezeru. Turisti uspinjačom stižu na nadmorsku visinu od 1300 metara, ondje ih čeka restoran s tradicionalnim jelima i, nakon večere, koncert. Posebnost je tog turističkog sadržaja spoj suvremene tehnologije i opuštajućeg prirodnog krajolika. Na pozornici smještenoj na samom jezeru koreografiju sačinjavaju živa glazba, laserska svjetla, suvremeni zvučni efekti i četrdesetmetarske fontane. Koncerti se održavaju i na glavnom gradskom trgu tijekom cijelog ljeta. Zanimljivost su tog kraja, nadalje, turističke ture vlakom. Ljeti su to restaurirani vlakovi koji obilaze pitoreskna mjesta, a turisti se voze u otvorenim vagonima, a zimi su u pogonu suvremeni komforni vlakovi.

U turističku ponudu uklopljeni su tradicijsko obrtništvo i zanati. Posjetitelji naime mogu u organiziranim turističkim posjetima svjedočiti nastanku pojedinih proizvoda u samim radionicama. Tako mogu posjetiti primjerice lokalne radionice za izradu svijeća, sudjelovati u njihovoj izradi i svoje uratke ponijeti kao suvenire. U sklopu lokalne pivnice posjetitelji kroz staklene stijene vide proces proizvodnje piva koje i konzumiraju. Grad je osim toga poznat po pekarnicama u kojima se peče oko četrdeset različitih vrsta tradicionalnih medenjaka, a posjetitelji mogu promatrati i način njihove izrade. Ljekarna iz 1718. godine nezaobilazna je na turističkoj karti, a stanovnici Mariazella poznati su po spravljanju likera od tridesetak vrsta bilja za želučane tegobe. Posjeti obrtima u kojima se liker proizvodi također su organizirani, a mogući su i posjeti lokalnim gospodarstvima na kojima se degustira hrana pripremljena od domaćih poljoprivrednih proizvoda. Obližnja sela i zaseoci bogati su tradicijskom baštinom, a u gotovo svakom od njih nalazi se crkvice ili kapelica kao još jedan od turističkih sadržaja. U

²⁵ Podatak o broju stanovnika preuzet s mrežne stranice <https://www.citypopulation.de/php/austria-localities-bruckmurzzuschlag.php?adm2id=62142>, 23. svibnja 2018.

²⁶ Informacije o gradu i svetištu preuzete su sa dviju mrežnih stranica: 1) <https://mariazell-info.at/>, 2) <https://www.khs.info/en/towns/mariazell/information.html>, 23. svibnja 2018.

²⁷ Svetište u Mariazelli, zbog toga što je bilo dijelom Austro-Ugarske Monarhije, još se naziva i Svetištem Uzvišene Majke Austrije, Svetištem Uzvišene Zaštitnice Mađara i Svetištem Majke svih Slavena (Frank, 2009: 178).

sklopu turističke ponude nalazi se i takozvana *farmerska škola* u kojoj se o poljoprivredi uči na samome polju. Organizirani su i posjeti starim mlinovima, obrtnicima pčelarima, a posebnu atrakciju, osobito za mlađe posjetitelje, čini opservatorij. Paraglajding, špiljarenje, tenis, minigolf, jahanje, planinarenje na kojem turistima naprtnjače nose magarci, sve su to turistički sadržaji ljetne sezone koji nisu vezani samo uz vjerski turizam. Zimi se pak ponuda odnosi na brojne sadržaje vezane uz zimske sportove, takozvani park na snijegu, zimske tobogane i klizalište. Može se zaključiti da u Mariazellu turistička ponuda nema osobito originalne (osim koncerta na jezeru) i nanovo osmišljane sadržaje. Lokalno je stanovništvo, uz pomoć stručnjaka u turizmu, postojeće i isprobane turističke sadržaje prilagodilo lokalnom kontekstu i prirodnom krajoliku te su na taj način dobili vlastitu i osebujnu turističku ponudu.

U nastavku ćemo se osvrnuti na razvojne potencijale koje su nabrojani europski gradovi ostvarili, a za koje Općina Marija Bistrica ima mogućnosti. Prvo, porast broja stanovnika. U prilog tome ide činjenica da je Marija Bistrica jedino naselje u Općini u kojem se broj stanovnika od prvog popisa 1857. ne smanjuje.²⁸ Osnovni kriterij Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi prema kojem se gradom smatra svako mjesto koje ima više od 10 000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, zadovoljen je tek kod 40-ak od ukupno 127 administrativnih gradova u Hrvatskoj. Turk i Jovanić (2017) smatraju da gradova srednje veličine u Hrvatskoj ima 30 (izdvojili su samo urbana naselja), a među tim naseljima ne nalaze nijedan grad Krapinsko-zagorske županije! Taj kriterij ni kod Marije Bistrice nema uporište u broju stanovnika, a jednako tako ne zadovoljava ga primjerice ni austrijski Mariazell o kojem smo govorili, što ga ne sprečava da bude važno uporište razvoja za vlastitu lokalnu zajednicu kao i za stanovništvo okolnih sela i gradova. U narednim poglavljima ove studije očit će biti ostali razlozi zbog kojih bi i Marija Bistrica trebala dobiti status grada. Jedan od njih svakako je vezan uz povijesni značaj Općine i Svetišta koji će biti prikazan u sljedeća dva poglavlja. Kada govorimo o drugim neadministrativnim kriterijima za izdvajanje urbanih naselja, valja spomenuti udio zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim (nepoljoprivrednim) djelatnostima i udio zaposlenih u naselju stanovanja (Turk i Jovanić, 2017). Kriterij koji se odnosi na udio zaposlenih u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima Općine Marija Bistrica zadovoljen je jer u sekundarnim, tercijarnim i kvartarnim djelatnostima radi 93,7 % ekonomski aktivnog stanovništva.²⁹ Drugi kriterij, udio zaposlenih u naselju stanovanja, nije zadovoljen. Međutim, može se pretpostaviti da bi se razvojem urbanog središta, a na temelju rasta ukupnih gospodarskih pokazatelja, kao što je slučaj u Mariazellu, Altöttingu i drugim spomenutim gradovima, postupno zadovoljio i taj kriterij.

Razmotrit ćemo ovdje potencijal Općine i u odnosu na opisane turističke sadržaje iz europskih gradova. Odnosno, prikazat ćemo ukratko sadržaje koje Marija Bistrica ima, a našli smo ih i u prikazanim gradovima. Ranije u tekstu na primjeru festivala i procesija u Portugalu objašnjen je pojam *kreativni turizam* kao oblik turizma koji posjetiteljima omogućava autentično iskustvo sudjelovanja u događanjima i atmosferi mjesta u kojem borave zajedno s lokalnim stanovništvom. Na taj način posjetitelji nisu samo promatrači već aktivni sudionici kojima dojam pripadnosti zajednici tijekom festivala, procesija, izrade tradicionalnih predmeta i sličnih aktivnosti predstavlja jedinstven doživljaj. Vidjeli smo kako svi spomenuti gradovi imaju organizirana takva događanja. Ima ih i Marija Bistrica. Procesija sa svijećama,

²⁸ Dva odstupanja dogodila su se tijekom popisa 1921. i 1953. kao posljedice dvaju svjetskih ratova. Izvor: Popis stanovništva 2011., <https://www.dzs.hr/>, 1. lipnja 2018.

²⁹ Izvor: Popis stanovništva 2011., <https://www.dzs.hr/>, 1. lipnja 2018.

biciklijade, susreti umirovljenika, dječji dani, planinarenje, folklorni nastupi i koncerti održavaju se od 1992. godine tijekom manifestacije *Ljeto u Mariji Bistrici*. Sudjelovanje posjetitelja u izradi tradicionalnih proizvoda poput licitara, drvenih igračaka, svijeća i lončarskih proizvoda, festival medenjaka, kazalište sjena pripadalo bi u domenu kreativnog turizma, a u Općini se takve radionice održavaju redovito od 2010. godine, tijekom *Adventa u Mariji Bistrici* kada se održava i božićni sajam.³⁰ Crkva na otvorenome također je izgrađena i u Mariji Bistrici, a nacionalnim je svetište proglašeno još 1971. godine, čime Marija Bistrica također zadovoljava još jedan od kriterija prema kojima može stajati uz bok drugim europskim nacionalnim svetištima poput Mariazella i Altöttinga.

Mjesta za daljnje obogaćivanje turističke ponude – što bi za cilj imalo dulji ostanak u destinaciji – ima. Događanja poput sudjelovanja u berbi grožđa, proslave na dan svetaca zaštitnika okolnih sela, posjeta seoskim imanjima, obližnjim gradovima i selima u kojima se nalaze crkve i kapelice, i to sve u svrhu rasterećenja Marije Bistrice kao središta hodočašćenja s jedne te omogućivanja dodatnog prihoda lokalnim ruralnim i gradskim zajednicama s druge strane, također se mogu osmisliti kao kreativan i poželjan turistički sadržaj. Konkretni primjer za to je grad Altötting koji ostvaruje suradnju s obližnjim gradovima i selima, ali i s gradovima iz susjedne Austrije. Pritom se, rekli smo, radi o svojevrsnoj razmjeni turista: Austrijanci šalju u Altötting posjetitelje iz Salzburga, a Bavarci njima hodočasnike iz Altöttinga. Blizina slovenskih, pa i mađarskih gradova mogla bi Mariji Bistrici donijeti dobru suradnju i dodatan razlog dolaska turista i hodočasnika. Ta suradnja sa Slovenijom već je počela o čemu svjedoče marijanski hodočasnički putevi koji spajaju Mariju Bisticu sa svetištima u Vinagori i Trškom Vrhu. Ne smijemo ovdje zaboraviti ni Zagreb, od Marije Bistrice udaljen tek pedesetak kilometara, slično kao što su gradovi koje navodimo kao primjere udaljeni od glavnih gradova svojih regija ili država. Prema tome Marija Bistrica može lako razmjenjivati turiste sa Zagrebom, Varaždinom i ostalim gradovima u regiji te na taj način dodatno jačati kontinentalni turizam. Mali gradovi koji se također nalaze u Krapinsko-zagorskoj županiji podsjećaju nas još jednom da Marija Bistrica uistinu ima potencijal za razvoj ne samo svoje općine i potencijalno grada već i cjelokupne Županije, pa i šire ako u obzir uzmemo primjerice blizinu rodnog mjesta kardinala Alojzija Stepinca te se opet osvrnemo na hodočasničke ture po Altöttingu, šetnice u Mariazelli, planinarske i biciklističke staze. Naime, *Stepinčev put* hodočasnička je ruta osmišljena upravo na navedenom tragu, jednako kao i planinarska staza *Za dušu i tijele*.

Poželjni su dakako i sadržaji koji nisu vezani samo uz vjerski turizam. S obzirom na velik broj posjetitelja s Istoka, spoj tradicije sa suvremenom tehnologijom još je jedan adut zbog kojeg bi se posjetitelji odnosno hodočasnici mogli zadržati dulje u destinaciji. Međunarodno glazbeno natjecanje *Bistrički zvukolik* dobar je začetak ovakvih i sličnih sadržaja. Potencijal od *milijun turista* godišnje nalazi se ponajprije u njihovu višednevnom zadržavanju u našoj zemlji, a taj potencijal ujedno označava brojne mogućnosti za razvoj kako urbanih tako i ruralnih naselja. Zbog toga i jesmo ovdje naveli raznolike turističke sadržaje kojima obiluju europski gradovi sa svetištima, ne kako bismo kritizirali već kako bismo ukazali na mogućnosti koje imaju ti gradovi, njihovi stanovnici i posjetitelji. Može ih imati i Marija Bistrica, a za te sadržaje već je pripremljen teren u *Strategiji razvoja* gdje se konstatira kako „jedinostvenost bistričkog kraja omogućuje stvaranje integrirane ruralne turističke destinacije i svih turističkih potencijala ovoga kraja u jedinstven integrirani proizvod“ (str. 77). Zbog navedene potrebe za integralnim

³⁰ Podaci o događanjima preuzeti iz Strategije razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020. i s mrežne stranice <http://www.tz-marija-bistrica.hr/>, 4. lipnja 2018.

pristupom *Strategija* naglasak stavlja na komplementarnosti vjerskog s ostalim oblicima turizma, prvenstveno s ruralnim (390 OPG-a), kulturnim (Park skulptura, Galerija Hudek, Dvorac Hellenbach, Etno zbirka licitarskog obrta, Svetište Majke Božje Bistričke), cikloturizmom (56 km biciklističkih staza i nove u izradi) te posebno zdravstvenim turizmom pri čemu je važno istaknuti potencijal u suradnji s obližnjim toplicama.

Kombinacija tih vrsta turizma, odnosno osmišljeni i vješti potezi u domeni uslužnih i ostalih gospodarskih djelatnosti, prethodno opisane gradove učinili su onim što su danas: urbane sredine dobro povezane sa svojim ruralnim okolišem, a na dobrobit svih lokalnih zajednica koje na tom prostoru žive. Marija Bistrica već ima ostvaren osnovni preduvjet (broj posjetitelja) za oblikovanje u gradsko središte kakvo je na primjerima opisano u ovom poglavlju. To znači da ovu turističku destinaciju ne treba toliko promovirati radi porasta broja posjetitelja već da je valja oblikovati u smislu razvoja infrastrukture i kvalitetnih sadržaja što osim dolaska turista potencijalno podrazumijeva ostanak lokalnoga stanovništva i poboljšanje demografskih trendova. Može se ovdje zaključiti da Bistrica prati trend suvremenih europskih gradova u kojima je razvijen vjerski turizam, što joj svakako ide u prilog. Ostaje joj razviti se u urbano središte s potrebnom infrastrukturom kako bi upotpunila sliku o sebi i kako bi građanima i posjetiteljima omogućila još bolju kvalitetu življenja i boravka.

II.

POVIJESNI I KULTURNI ZNAČAJ OPĆINE MARIJA BISTRICA

Vedran Klaužer

Marija Bistrica nalazi se na vrlo povoljnom geografskom položaju, na krajnjem jugoistočnom dijelu Krapinsko-zagorske županije, u kotlini između Zagrebačke gore (Medvednice) i Kalnika, Ivanščice, Strahinjčice i Macelja. Samo je mjesto izgrađeno oko prošteništa na južnim obroncima Vinskog vrha, na nadmorskoj visini od 191 m. Kroz mjesto protječe potok Bistrica, po kojem je dobilo ime, te njegov manji prtok Ribnjak. Sela i zaseoci Općine Marija Bistrica smješteni su na brežuljcima sjeveroistočnog obronka Medvednice na različitim nadmorskim visinama. Općina se proteže prema sjeveru do rijeke Krapine. S istočne strane omeđena je potokom Žitomirkom, a na zapadnoj strani potokom Pinjom. Prometno je Marija Bistrica cestama povezana sa Zagrebom (preko Laza) te Donjom i Gornjom Stubicom, Zlatar Bisticom, Konjščinom i Sv. Ivanom Zelinom, a željeznicom preko željezničke postaje u Zlatar Bistrici.

1. Razvoj Marije Bistrice od srednjeg vijeka do 18. stoljeća

Posjed Bistrica spominje se još 1209. godine kada kralj Andrija II. Arpadović (1205. – 1235.) vraća županu Vratislavu i njegovoj braći posjede koje im je tijekom borbe za prijestolje oduzeo kralj Emerik. O važnosti Bistrice kao bitnog kraljevskog posjeda i elementa zemljišnog nagrađivanja vjernog plemstva govori i činjenica da se u regalnoj povelji među navedenim posjedima (čiji je velik dio, osobito susjedgradsko i stubičko područje, kasnije prešao u ruke velikaškog roda Aka), spominje i posjed Bistrica.

U tom su dokumentu prvi put zapisani i teritorijalni obrisi Bistrice, naime u povelji se navode sljedeće granice: južna granica Laz, istočna potočić Žitomerica, sjeverna rijeka Krapina, a zapadna granica potočić Pinja (*Diplomatički zbornik*, 1905). Nedaleko od Bistrice spominje se, također u prigodi vraćanja posjeda, Pinja kao posjed koji je kralj Andrija II. priznao Vratislavovom bratu Kozini. Tako je Pinja ili Pihina bila Bistrici susjedni posjed, a granice su mu bile potok Bistrica, rijeka Krapina i potočić Pinja. Izniman značaj tih posjeda, koji će u idućim stoljećima činiti cjelinu bistričkog vlastelinstva, vidi se u tome što hrvatsko-ugarski vladar (nakon što spomenuti župan Vratislav zajedno s braćom upravlja dobivenim posjedima i 1217. umire bez muškog nasljednika) vraća taj posjed u svoje vlasništvo. U takvim posjedovnim okolnostima, značajno je da Bisticom i Pinjom upravlja kraljev administrativni aparat koji su na području hrvatskog dijela Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva činili ban i njegovi službenici.

Ključan je moment pritom stvaranje administrativnog centra uz te posjede, a to se u srednjem vijeku manifestiralo stvaranjem jake obrambene utvrde u sredini teritorijalnog područja posjeda ili vlastelinstva, odnosno ondje gdje su vojno-strateški i građevinski uvjeti bili najbolji. Tako je posjed Bistrica, kao zaokružena cjelina unutar spomenutih hidrografskih i geografskih granica, imao takvu utvrdu već u 13. stoljeću. Na veliku važnost samog posjeda upućuje i činjenica da je unutar šireg današnjeg područja Marije Bistrice i unutar njenih današnjih općinskih granica sačuvan pisani i materijalni spomen na nekoliko utvrda. Značajno je i da tipološki gledano ti objekti nose naziv utvrde (lat. *castrum*). Oni su na taj način u srednjovjekovnim ispravama i fortifikacijskoj tipologiji, koja razlikuje nekoliko tipova objekata koje posjeduju plemići – gledano po značaju i veličini od najmanjeg k najvećem radi se o plemićkoj kuriji (lat. *curia nobilitaris*), manjoj utvrdi ili kaštelu (lat. *castellum*) te velikoj utvrdi (lat. *castrum*) – označavali najveći pa onda i najznačajniji tip utvrde. Od spomenutih utvrda na području Bistrice najstarija je ona uz potočić Pinju, po kojoj je i nosila ime, i koja se spominje 1295. godine posredno u tituli i nazivu župana i kaštelana Pouke. On je svjedočio darivanju kojim je vesprimski župan i kraljičin dvorski peharnik Ivan, sin pokojnog palatina Dionizija, darovao svoju zemlju Nespeš u pokrajini Golovči sinu svojega brata Fabijana kao nagradu za vjernu službu (*Diplomatički zbornik*, 1909). Kako je Pouka kao službena osoba sudjelovao u darivanju zajedno s Pavlom Churkanom, župana i kaštelana Zeline, čini se da se darovana zemlja nalazila negdje između teritorija i okruga djelovanja dviju navedenih utvrda, odnosno kod današnjeg Nespeša blizu Moravča. Osim toga, to što je Pouk bio kaštelan značilo je da je u vojnom i administrativnom smislu upravljao određenim tipom utvrde za neku višu instanciju, poput višeg plemića/velikaša, kralja ili bana koji je kao glavni vojni i administrativni predstavnik kraljevske vlasti u kraljevinama Slavoniji, Hrvatskoj i Dalmaciji obnašao dužnost skrbnika nad kraljevskim utverdama. Sa sigurnošću se može reći da se utvrda Pinja tih godina nalazila u rukama vladara jer ju kasnije kralj Karlo I. Robert Anžuvina (1301. – 1342.), kao vlasnik te utvrde i istoimenog posjeda, oko 1320. daruje zajedno s posjedima Bistricom i Zelinom Dioniziju, svojem vjernom palatinu i banu čitave Slavonije. Zahvaljujući navedenim povijesnim dokumentima i terenskim istraživanjima, mjesto na kojem se nalazila utvrda Pinja danas je poznat: nalazila se na lokalitetu Gradina, na brdu južno od sela Kušića i gornjeg toka potoka Pinje.

Početak 14. stoljeća, upravo u vrijeme prvog spomena 1327. godine, izgrađena je utvrda Bistrica koja je tako preuzela ulogu vojnog i administrativnog plemićkog centra za nadzor nad bistričkim vlastelinstvom. Pripajanjem posjeda Pinje bistričkom vlastelinstvu istoimena utvrda ostala je na periferiji kako samog vlastelinstva tako i prema susjednom stubičkom dijelu susjedgradsko-stubičkog vlastelinstva gdje više nije mogla imati ulogu strateškog centra kakvu je tada imala susjedna i nova utvrda Bistrica (*Diplomatički zbornik*, 1911). Prijeloman povijesni trenutak čini upravo stvaranje novog jakog centra – utvrde Bistrice – sa svojom upravom. Dakle, daljnje spajanje dijelova bistričkog posjeda raznih vlasnika u veće vlastelinstvo rezultiralo je stvaranjem te nove utvrde poznate i pod nazivom Gradina, na današnjem brdu iznad sela Podgrađa, koja se spominje te 1327. godine. Upravo temeljem navedenog, a prateći razvoj srednjovjekovne administracije vlastelinstava, možemo reći da je tim statusom Bistrica dobila i prvu administrativnu upravu jer je svaka takva utvrda kao centar upravljanja posjedom i vlastelinstvom podrazumijevala da se administrativne stvari rješavaju putem birokratskog aparata koji stvara i kojim upravlja posjednik ili vlastelin tog posjeda. Tako se može pretpostaviti da je posjed Bistrica imao kaštelana (upravitelja utvrde), pisara i suca koji su predstavljali vlastelinsku vlast, dok su u selima zasigurno postojali seoski starješine kojima je

voljom vlastelina prepušteno sudovanje u nižim stvarima i manjim prekršajima (Beuc, 1985; Buturac, 1993).

Usporedno s razvojem vlastelinstva razvija se i crkvena uprava na ovom području, a takav paralelan razvoj vidljiv je tijekom idućih stoljeća. Zbog nedostatka povijesnih izvora ne možemo sa sigurnošću utvrditi kada je osnovana župa u Bistrici. Iz spomenute povelje kralja Andrije 1209. godine vidi se da je tada već postojala crkva i župa, iako povelja spominje posjed Bisticu, ali ne i crkvu. No, upravo u vrijeme prvih spomena utvrde Bistrice i bistrička se župa prvi put spominje, i to 1334. godine u popisu župa Zagrebačke biskupije, a bila je posvećena svetim apostolima Petru i Pavlu, dok se prvi poimence poznat bistrički župnik spominje 1394. godine pod imenom *Lucas sacerdos de Biztricha* (Noršić, 1949; Buturac, 1993). Stoga možemo pretpostaviti da je bistrička župa obuhvaćala područje vlastelinskog posjeda kojem su u 13. stoljeću vlasnici bili spomenuti župan Vratislav i brat mu Kozina. To je područje stoljećima bilo u sastavu bistričke župe, a u kanonskim vizitacijama s početka 19. stoljeća spominje se deset naselja koja čine Župu Marija Bistrica: Podgorje, Laz, Selnica, Globočec, Hum, Poljanica, Tugonica, Podgrađe, Sušobreg i Marija Bistrica.

Ubrzo nakon spomenutog prijenosa vlasništva nad Bistricom u ruke palatina i bana Dionizija, daljnjim prijenosom Bistrica kao i ostali navedeni posjedi prelaze 1327. godine u ruke Nikole, sina Petra Ludbreškog, koji ih posjeduje do 1358. godine kada ih, s obzirom na to da nije imao muških nasljednika, natrag u kraljevske ruke uzima kralj Ludovik I. Anžuvina (1342. – 1382.) te ih nekoliko godina poslije daje na upravljanje banu Ivanu Ćuzu Ludbreškom (Buturac, 1993). U kraljevom posjedu je dakle Bistrica bila samo do 1359. godine kada je Ludovik I. Anžuvina poklanja bivšem hrvatsko-dalmatinskom banu Ivanu Ćuzu. Njegovi su potomci gospodarili Bistricom sve do 1452. godine kada je zbog nevjere kralj Matija Korvin oduzima Jurju Ćuzu, a zatim 1481. godine daje plemićkoj obitelji Bradač (Noršić, 1949; Buturac, 1993; Regan, 2007). Krajem 15. stoljeća, točnije 1481. godine, vlasnik Bistrice postaje Grgur Bradač od Ladomera, a sama obitelj Bradač drži Bisticu tijekom cijelog 16. stoljeća (Adamček i Kampuš, 1976; Buturac, 1993).

U poreznim popisima iz prve polovine 16. stoljeća navodi se da posjed Bisticu uživaju braća Bradač. Kako su u vrijeme građanskog rata između pristalica kralja Ferdinanda Habsburškog (1527. – 1564.) i kralja Ivana Zapolje (1526. – 1540.) braća Bradač pristala uz Ferdinanda, politički protivnici opljačkali su i popalili feudalni posjed i plemićki dvor bistričke gospoštije. Kad su se političke prilike smirile, kralj Ferdinand izdao je 1535. godine povelju kojom braći Bradač potvrđuje njihove bistričke posjede (kaštel Bistrica i pripadajuća naselja: Purgarija, Berdarjevci, Gorica, Globočec, Rofanjevci, Hum, Pinja, Sedmerci, Podgrađe, Brezovec, Tugonica, Podvorci i Selnica). Za razvoj Bistrice kao sela i mjesta to je bio prijeloman trenutak jer se već krajem 15. stoljeća Bistrica spominje kao trgovište (lat. *oppidum Bistrica*), a tijekom 16. stoljeća navodi se u povijesnim dokumentima kao Purgarija ili purga (što je oznaka gradskog naselja!). Uz Podgrađe (Donju Bisticu) od druge polovine 16. stoljeća spominje se selo Rofanjevci, kao Gornja Bistrica, u kojoj se nalazi utvrda, a sami Rofanjevci su se s vremenom spojili s Purgarijom u Bisticu (Buturac, 1993; Vučetić, 2011). Plemićka obitelj Bradač u Donjoj Bistrici, u selu Podgrađu podno utvrde Bistrice, podiže sredinom 16. stoljeća od ostataka starije kurije manju utvrđenu rezidenciju, a u Gornjoj Bistrici, u Rofanjevcima, utvrđuju stariju kuriju u plemićki grad (Vučetić, 2011).

U to doba počinju i prvi spomeni čudotvornog kipa Blažene Djevice Marije. Prema legendi, kip se od 1499. godine nalazio u drvenoj kapeli na Vinskom vrhu, udaljenom oko tri kilometra od današnjeg svetišta u Mariji Bistrici, a zbog turske opasnosti, posebice nakon što su Turci

kod Konjščine 1545. godine potukli vojsku Nikole Zrinskog, bistrički je župnik Pavao prenio Marijin kip u bistričku crkvu svetog Petra i Pavla i zakopao ga pod pjevalištem. Predaja dalje spominje da je župnik Luka 1588. godine opazio svjetlo u crkvi pod korom, a da je drugi dan ondje pronašao skriven Marijin kip. Vijest o tom događaju brzo se pročula te je narod u velikom broju hodočastio u Bisticu i molio se pred Marijinim kipom (Buturac, 1993).

Bistrica u rukama obitelji Bradač ostaje do 1579. kada je po ženskoj liniji prešla u posjed bisaških Kastellanffyja, a vlasnicima utvrđene kurije u Gornjoj Bistrici u Rofanjevcu postaje 1580. godine obitelj Tomasović (Adamček i Kampuš, 1976; Buturac, 1993). Nekad jedinstveno bistričko vlastelinstvo tako se krajem 16. stoljeća podijelilo u više manjih plemićkih posjeda čiji su vlasnici bili obitelji Horwath, Dely i Konjski. U *Popisima kraljevskog poreza* iz 1598. godine navodi se kako je gospoštija Bistrica tada podijeljena na sedam feudalnih posjednika. Uz ugarskog magnata Nikolu Istvanffija i velikašicu Sofiju Kerečenji, dio posjeda držala je i obitelj Kastellanffy (Petar i Ana Suzana), a kao peti posjednik spominje se plemkinja Hester Berzaj. Najmanje posjede imali su Petar Krašić i župnik crkve sv. Petra. Bistrička je gospoštija tada brojila dvadesetak naselja, no tijekom vremena neka su se naselja spajala, primjerice Brezovec sa Selnicom, Vinski Vrh s Poljanicom, Lipča Gorica s Podgorjem, dok su Rofanjevci i Purga dobili naziv Bistrica prema istoimenom potoku (Adamček i Kampuš 1976; Buturac, 1993). Utvrda na brdu Gradini u Donjoj Bistrici (današnjem Podgrađu) bila je u posjedu obitelji Kastellanffy sve do 1620. godine kada je umro posljednji muški potomak te plemićke obitelji Ivan III. Utvrdu, koja se 1645. godine spominje kao napuštena, zajedno s utvrđenim kurijama Donje Bistrice preuzima kraljevska komora te je 1654. godine predaje plemiću Ladislavu Črnkovečkom (Regan, 2007).

U tom razdoblju događa se povijesni, odnosno prijelomni trenutak u razvoju Bistrice. Ponovnim pronalaskom kipa 1684. godine ona postaje prošteništa. Premda opasnost od Turaka još nije prestala, pobožnost prema Marijinom kipu postavljenom na bočni oltar 1588. sve je više slabjela. Župnik Juraj Marinić (1645. – 1652.) premjestio je kip oko 1650. godine s oltara na prozor koji je poslije zazidan. Tako je kip ostao u zidu iz kojeg je virio samo Gospin obraz. Marijin lik i u takvim je prilikama bio zanemarivan i s vremenom posve zaboravljen (Berke, 1775). Kip je više od trideset godina ostao zazidan, sve do župnika Petra Brezarića (1676. – 1679.) koji je bio svjedok čudnog događaja. Njemu se Majka Božja dva puta ukazala u vidu žene u modroj haljini sa svijećom u ruci i to prvo u crkvi, za vrijeme mise, i zatim na putu u Podgrađe. O tom se viđenju mnogo pripovijedalo i nakon Brezarićeve smrti, no bez pridavanja veće važnosti. Pronalazak kipa i početak njegova ponovna štovanja spada u razdoblje kada je bistričku župu vodio i naslijedio Ivan Molitoris (1642. – 1688.) (Buturac, 1993). U njegovo vrijeme, a zaslugom zagrebačkog biskupa Martina Borkovića (1667. – 1687.), pavlina i velikog Marijinog štovatelja, ponovno je pronađen čudotvorni Marijin kip (Rogulja, 1998). Biskup je naime, prisjećajući se svojih mladih dana kada je bosonog hodočastio u Bisticu, naložio zagrebačkom kanoniku kustosu Matiji Stoklasu i bistričkom župniku da potraže čudesni Marijin kip. Tako je 15. srpnja 1684. godine kip doista pronađen. Sljedećeg dana zabilježeno je i prvo čudesno ozdravljenje kada je u crkvi prohodala nepokretna djevojčica Katarina Paulec (Jembrih, 2011). Pronađeni kip postavljen je na sporedni oltar i ponovno je predan sveopćem štovanju vjernika, a glas o bistričkom prošteništu proćuo se ne samo Zagrebačkom biskupijom već Štajerskom, Kranjskom i Ugarskom. Za širenje štovanja Majke Božje zaslužan je bio župnik Andrija Ivšić (1688. – 1719.), koji je osim kronike o pronalasku kipa napisane 1668. godine počeo bilježiti bistrička čudesa, zagovore i pomoći koje su hodočasnici primali (Buturac, 1993). Knjigu bistričkih čudesa župnik Ivšić počeo je pisati 1688. godine pod naslovom

Processus inventionis miraculosae statuae B. Mariae Virginis Bistriczensis, a svake su je godine dopunjavali njegovi nasljednici, marljivo bilježeći zagovore i pomoći Majke Božje.

1.1. Marija Bistrica i civilni razvoj u 18. stoljeću

Posjednici Bistrice tijekom 18. stoljeća plemićke su obitelji Keglević, Petthew, Draškovići, Praskači, Čikulini, Magdići, Prašinski te bistrički župnik crkve sv. Petra i Pavla (Buturac, 1993). Sredinom stoljeća dio bistričke gospoštije s plemićkom kurijom dobio je Petar II. Sermage (1722. – 1771.) ženidbom s Maksimilijanom, jedinicom Petra Prašinskoga, jednog od dotadašnjih suvlasnika Bistrice. Poslije smrti Petra II. Sermagea (1771.) njegov sin Petar Ivan Nepomuk (1746. – 1804.) naslijedio je dio bistričke gospoštije te je 1786. godine sagradio plemićki dvorac u Mariji Bistrici (danas dvorac Hellenbach), a drugi sin Mavro (Moritz) (1760. – 1812.) posjed i kuriju u Podgrađu (Noršić, 1949; Buturac, 1993). Pored prikazane vlastelinske raspodjele posjeda za razvoj značajan trenutak početkom 18. stoljeća bili su odnos Hrvatskog sabora prema Mariji Bistrici i uspostava cesta. Naime, Hrvatski sabor se zavjetuje i na taj način povezuje s bistričkim prošteništem u 18. stoljeću. Zbog opasnosti od kuge, Sabor se 1710. godine obvezuje da će za Marijin kip, koji se još uvijek nalazio na sporednom oltaru bistričke crkve sv. Petra i Pavla, podići nov oltar na čast Blažene Djevice Marije. U tom kontekstu Sabor je pozvao stanovništvo da priložima pomognu izgradnju oltara koji je, kao izvršeni zavjet, sagradio 1715. godine u vidu novog glavnog oltara na koji je postavljen kip Majke Božje. Oltar se nalazio u bistričkom svetištu do 1791. godine, a onda je iz nepoznatih razloga uklonjen i zamijenjen novim.

Povezanost Bistrice s prijestolnicom hrvatske kraljevine i sjedištem Sabora također smještamo u to razdoblje. Naime, najstariji podaci o hodočašću Zagrepčana potječu iz 1723. godine, kada stanovnici Zagreba zbog velike suše zavjetno hodočaste Majci Božjoj. Kako bi olakšao pristup hodočasnicima u bistričko proštenišće, Hrvatski sabor 1721. godine daje graditi cestu od Kašine preko Laza do Bistrice. Skrb Hrvatskog sabora za Mariju Bistricu vidljiva je i u odluci iz 1731. godine kojom je mjesto prozvano Marija Bistrica; tada je zagrebački biskup Juraj Branjug (1723. – 1748.) posvetio novouređenu crkvu Snježnoj Gospi te promijenio njen naziv u crkvu Majke Božje Bistričke. Godine 1749. u Mariji Bistrici nalazi se i sjedište distrikta ili kotara preko kojeg je Zagrebačka županija ubirala državne poreze ili daće i održavala neka sudovanja. Kako bi hodočasnici iz Zagreba i Posavine lakše došli do Marije Bistrice, Sabor je 1753. godine dao popraviti i već spomenutu cestu od Zagreba, preko Seseva i Kašine (Buturac, 1993).

U 18. stoljeću također se intenzivira odnos i povezanost Marije Bistrice i papinstva. Vrhovni poglavari Rimokatoličke Crkve nastojali su raznim povlasticama potaknuti hodočasnike na štovanje Majke Božje Bistričke. Petar Berke u svom djelu spominje dvojicu papa koji su podarili bistričkom svetištu prošteničke povlastice. Papa Benedikt XIV. (1740. – 1758.) bio je posebno zaslužan za štovanje Blažene Djevice Marije u Katoličkoj Crkvi, a o tome govori i njegovo djelo *Dei beatificatione et canonisatione*. On je 1750. podijelio povlasticu potpunog oprosta svim bistričkim hodočasnicima koji se ispovjedu, pričeste i izmole propisane molitve po nakani Sv. Oca za mir i slogu kršćanskih vladara. Papa Klement XIII. (1758. – 1769.) pak na molbu župnika Pavla Juraka odobrava osnutak bratovštine sv. Škapulara u bistričkom prošteništu (Berke, 1755).

Poseban i značajan status Marije Bistrice krajem 18. stoljeća pokazuje i zalaganje dvojice zagrebačkih biskupa, Josipa Galjufa (1772. – 1786.) i Maksimilijana Vrhovca (1787. – 1827.), odlučnih zagovornika hodočašća u obrani statusa bistričkog prošteništa pred naredbama prosvjetiteljskih odluka carice Marije Terezije (1740. – 1780.) i njezinog sina Josipa II. (1780. – 1790.). Naime, carica je 27. svibnja 1774. Hrvatskom kraljevskom vijeću u Varaždinu dostavila *Intimatum* s raznim odredbama o crkvenim poslovima, koji je priopćen i biskupima, a sadržavao je 17 točaka od kojih je sedma, u kojoj je riječ o ophodima hodočašćima, povezana s prošteništem u Mariji Bistrici te je navodila kako se zabranjuju sve procesije dulje od dana. Zahvaljujući intervenciji i odlučnom prosvjedu biskupa Galjufa, koji je branio pravo hodočašćenja u Mariju Bisticu, Hrvatsko kraljevsko vijeće je, uspoređujući Mariju Bisticu s austrijskim Mariazellom, 6. svibnja 1775. godine carici uputilo izvještaj i preporučilo da se poštuje želja zagrebačkog biskupa na što je konačno reskriptom od 7. lipnja 1775. godine carica, uz ostalo, dopustila hodočasničke procesije k Majci Božjoj Bistričkoj. Slično navedenome, i Galjufov nasljednik, dugogodišnji biskup Maksimilijan Vrhovac, također je branio bistričko pravo na procesije. Na taj način branio je i sam opstanak bistričkog svetišta pred Bečkim dvorom koji je smatrao da zbog hodočašća seljaci zapuštaju obradu zemlje u najvažnije doba godine te kako postoji opasnost od nereda, što je biskup Vrhovac 21. srpnja 1810. godine u otpisu carskom ministru redarstva Hageru opovrgnuo braneći i uspoređujući bistričko prošteništa sa sličnim prošteništim u Europi.

2. Marija Bistrica kroz 19. i 20. stoljeće do samostalnosti Republike Hrvatske

2.1. Razvoj mjesta i civilne uprave u 19. stoljeću: kotar i općina u Mariji Bistrici

Tijekom 19. stoljeća posjed Bistrica u vlasničkom smislu i dalje je posjed razdijeljen na nekoliko značajnih plemićkih obitelji među kojima dominira slavna obitelj Sermage. Nasljednim nizom te obitelji, Petra Ivana Nepomuka Sermagea nasljeđuje u Bistrici sin Ljudevit, a Moritza Sermagea, koji na mjestu starije kurije u Podgrađu oko 1822. godine gradi dvorac (srušen nakon Prvog svjetskog rata), nasljeđuju kćeri Karolina (ud. Kirschoffer) i Henrietta (ud. Schlippenbach) (Noršić, 1949). Daljnjim ženidbenim i obiteljskim vezama 1849. godine posjed Bistrica prelazi u ruke plemićke obitelji Hellenbach od Pacole čiji je član barun Lazar (1827. – 1887.) bio zastupnik Hrvatskog sabora (1861., 1865. – 68.) i banskih konferencija (1862. – 63.). (Šterk, 2009) Kako se obitelj oko 1880. godine iz Sv. Helene preselila u Mariju Bisticu, postala je posljednja vlastelinska obitelj na tom području sve do današnjih dana (Noršić, 1949; Šterk, 2009).

Sredina 19. stoljeća može se smatrati preporodom Marije Bistrice. Naime, 40-ih i 50-ih godina u vrijeme župnikovanja Ivana Krizmanića u Mariju Bisticu dolaze hrvatski preporoditelji. Ilirski sastanci u Mariji Bistrici fokusirali su se oko spomenutog bistričkog župnika i naslovnog petrovaradinskog opata Ivana Krizmanića (1776. – 1852.) koji je nekoliko puta bio predlagan za zagrebačkog kanonika, a 1848. godine bio je kandidat za biskupsku stolicu u Zagrebu. Prema svjedočanstvima suvremenika upravo je Krizmanićev dom u Mariji Bistrici bio žarište ilirskog pokreta (Korade, 2003). Zahvaljujući župnikovoj gostoljubivosti česti su gosti bili grof Janko Drašković, Stanko Vraz, Ivan Kukuljević, Ljudevit Gaj, Dragutin Rakovac, Vatroslav Lisinski, Nikola Zdenčaj i mnogi drugi. Nadalje, u Krizmanićevu domu je često boravio književnik Dragutin Rakovac (1813. – 1854.), koji je u Bisticu još 1835. godine doveo slovenskog književnika Stanka Vraza (1810. – 1851.) te Ljudevita Vukotinića (1813. –

1893.), a oni su upravo u Mariji Bistrici 1842. godine osnovali književno-kulturni časopis *Kolo* (Korade, 2003). Uz to, Dragojla Štauduar, Ivana Čačković i druge bistričke gospođe uz Vrazovo su kumstvo u Bistrici 1842. godine osnovale Gospođinsko društvo iz kojeg je proistekla Matica ilirska (Dukat, 2002). Krizmanićev čest gost bio je i Vatroslav Lisinski, koji je 1846. i 1851. nekoliko puta boravio kod župnika, pa je u Mariji Bistrici skladao i nekoliko manjih djela, kao i karlovačka književnica Dragojla Jarnević (1812. – 1875.), koja je u četiri navrata, između 1842. i 1845. godine, kao gošća boravila u Mariji Bistrici. U njoj tada borave i drugi Krizmanićevi prijatelji, pjesnik i pokupski župnik Pavao Štoos (1806. – 1862.), jezikoslovac Vjekoslav Babukić (1812. – 1862.), književnik i političar Mirko Bogović (1816. – 1893.) i ruski lingvist Izmail Ivanovič Sreznjevski (1812. – 1880.) (Dukat, 2002).

U 19. stoljeću dolazi i do značajnijih pomaka u upravi s obzirom na to da je 1848. godine ukinut feudalizam i feudalna uprava. Ukidaju se gospoštijski sudovi i umjesto njih se u selima uređuju bilježništva (notarijati) i sučije. Iz bilježništava su se tijekom vremena razvile seoske upravne općine, a od sučija katastarske ili porezne općine (Buturac, 1993). Za više takvih seoskih upravnih općina osnivani su kotari ili kotarske oblasti, a mijenja se i uređenje županija ili županijskih oblasti. U ovakvim prilikama sudska je vlast odijeljena i neovisna o upravnoj političkoj vlasti. U tim okolnostima Marija Bistrica postala je kotar, općina i sučija u opsegu Zelinske podžupanije tadašnje Zagrebačke županije. Kotar Marija Bistrica tako je obuhvaćao bilježništva ili općine: Marija Bistrica, Hum Donji, Trgovišće, Toševac, Žitomir. Zatim sučije: Bedenica, Bistrica, Hrašćina, Orešje Donje, Ščepanje (ukupno 34 sela i 15 zaselaka). Na području tog bistričkog kotara nalazile su se 893 kuće, 2 gradića ili utvrđena plemićka dvora, 20 plemićkih dvoraca ili kurija, 7 vlastelinskih marofa, 11 246 stanovnika. U crkvenom smislu Kotaru su pripadale 4 župe: Bedenica, Bistrica, Hrašćina, Hum Donji (Breznički) (Buturac, 1993). Sama općina ili bilježništvo Marija Bistrica obuhvaćala je tada naselja: Bistrica, Globočec, Hum, Laz, Podgorje, Podgrađe, Selnica, Sušobreg i Tugonica gdje je prema popisu stanovništva iz 1851. godine živjelo 5371, a 1857. godine, 5484 stanovnika (Buturac, 1993). Katastarske ili porezne općine bile su: k.o. Laz za sela Bistrički Hum i Bistrički Laz, k.o. Globočec za sela Globočec i Sušobreg, k.o. Marija Bistrica za sela M. Bistrica i Podgorje, k.o. Poljanica za sela Poljanica i Tugonica, k.o. Selnica za sela Bistričko Podgrađe i Selnica.

Djelokrug Općine obuhvaćao je vođenje inventara općinske imovine i općinskih povlastica, upravljanje i čuvanje općinske imovine, propisivanje općinskog nameta i uzimanje zajma uz odobrenje više vlasti, određivanje broja činovnika i njihovih plaća, određivanje sredstava za škole, javnu sigurnost, mjesno redarstvo, za čuvanje zdravlja, čistoću ulica i potoka, za javni moral, za gradnje i popravak općinskih zgrada, za uređenje putova, mostova i bunara, za mjere i vage, za nabavu hrane, za zaštitu od poplave, oproštenje neutjerivih tražbina, dopuštenje nepredvidivih troškova, građevne dozvole, dopuštanje zabava, izbor zastupnika za županijsku skupštinu i skrb za siromahe (Buturac, 1993). Dodatno, na višoj razini općinski su poslovi podrazumijevali proglašavanje naredaba viših vlasti, pobiranje općinskog nameta i državnih poreza, provođenje popisa stanovništva i novačenje, konačenje i opskrbu vojske, prijavu političko-stranačkih izgreda, hvatanje zločinaca i vojnih bjegunaca, nadzor nad kretanjem stranaca, sudjelovanje kod javnih radnji. Predstavništvo Općine činili su općinski odbor ili zastupstvo kao zaključujući organ u svim poslovima naravnoga djelokruga; načelnik, bilježnik i drugo osoblje, kao izvršni organ općinskog odbora koji je bio odgovoran općinskom odboru i nadležnoj vlasti. Odbor se birao na tri godine te je prema odredbi Županije imao od 12 do 14 članova od kojih se trećina popunjavala od općinara, a samim izborom općinskog odbora, koji se birao natpolovičnom većinom, rukovodila je kotarska oblast. Općinski proračun koji je

stavljan na uvid općinarima te zatim kotarskoj oblasti usvajao se u obliku godišnjeg zaključnog računa na sastanku općinskog odbora i slao na odobrenje županijskoj oblasti. Unutar proračuna, općinske prihode činili su dohodak od putova i sajmovi (sajmovina, maltarina), potrošarina (od vina, rakije, mesarenja), globe, namet na neizravni porez za školske potrebe te za gradnju crkve. Općinski rashodi bili su plaće činovnika, uredske potrebe, gospodarski troškovi (općinski šumar i lugar, općinski stražari i poljari, vatrogasci, seoski bikovi i pastusi), građevni troškovi (zgrade, ceste, mostovi), zdravstvo (općinski liječnik, primalja, mrtvozornik, liječenje siromaha), bogoštovlje (gradnja i popravak crkve i župskih nadarbinskih zgrada, ubiranje župnikove plaće poslije konvertiranja lukna u novac), škola (plaća učitelja, školske potrepštine) (Buturac, 1993). Troškovi uprave pokrivali su se trošarinom, općinskim nametom i drugim prihodima Općine. Radnje (putevi, grabe) odrađuju domaći muškarci od 16 do 60 godina te tegleća marva (konjska zaprega i dr.). Za školske potrebe doprinose općinari školske općine, a za crkvene općinari župe. Učitelji i svećenici ne plaćaju općinski namet od svoje plaće. Vrhovni nadzor nad djelovanjem Općine imala je Županija preko svoga izaslanika ili preko kotarske oblasti, a ban je potvrđivao izbor mjesnih sudaca i zamjenika u Općini koji su polagali prisegu vladaru (Buturac, 1993).

U vrijeme postojanja kotara u Mariji Bistrici dolazi do razvoja civilne infrastrukture. Župnik Mirko Tumpić (1849. – 1874.) uočio je potrebu osnivanja pučke škole jer je dotada školovanje djece bilo sporadično i nesustavno, a obično bi ga provodio župni orguljaš više privatno nego javno za djecu iz najbližih zadruga (Noršić, 1949; Klaužer, 1994). Župnik Tumpić odlučio se založiti za osnutak škole, pa je kroz razgovore sa župljanima, općinom i svima onima koji bi taj pothvat mogli ostvariti 22. siječnja 1852. godine u župnom dvoru održao sastanak na kojem je jednoglasno zaključeno da u Mariji Bistrici što prije treba osnovati pučku školu. O tom je zaključku sastavljen poseban dokument pod naslovom *List utemeljenja narodne pučke učione u Mariji Bistrici* (Buturac, 1993). Tako je osnovana prva bistrička pučka škola, tzv. „školničija“, a s obzirom na to da nije imala svoje školske zgrade, nastava se održavala kod župnog orguljaša i prvog bistričkog učitelja Lovre Ježeka (1852. – 1868.) odnosno u jednoj sobi njegove kuće za koju mu je općina plaćala najam (Noršić, 1949; Buturac, 1993). U toj školskoj sobi bile su smještene tri klupe, a školu je polazilo 25 učenika (Noršić, 1949). Škola je izgorjela 1862. godine, upravo u vrijeme kada su kotar i općina Marija Bistrica od vlasnika Podgrađa, baruna Ernsta von Schlippenbacha, kupili prizemnu kuću u Mariji Bistrici (zapadno od crkve i župnog dvora) te ju stjecajem okolnosti osposobili za nastavu. Nadograđivanjem prvog kata dobivene su prostorije za nastavu i učiteljske stanove.

Kotar je u Bistrici bio oblik ustroja sve do reorganizacije političke uprave u Hrvatskoj poslije Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868. godine kada je ukinut zbog neprirodnih granica te je tako Marija Bistrica pridružena kotaru u Donjoj Stubici. I u takvom ustroju Općina Marija Bistrica nastavlja razvijati svoju civilnu upravu, društvenu i školsku organizaciju. Općina odlučuje osnovati posebnu školu za djevojčice te nastojanjem župnika Mirka Tumpića 1872. godine u Mariju Bisticu dolaze časne sestre sv. Vinka Paulskog koje otvaraju posebnu djevojačku pučku školu i vode je sve do 1948. godine (Rititg, 1935; Buturac, 1993). Obuka je započela 1873. godine, a održavala se u istoj zgradi u kojoj su školovali i dječake sve do 1886. godine kada su se časne sestre sa svojim učenicama preselile u novosagrađenu kuću koju je Općina iznajmila od mještana Petra Lisca za potrebe školovanja djevojčica. Tijekom vremena djevojačka škola postaje pretijesna, pa je Općina Marija Bistrica na mjestu spomenute prve bistričke škole (stare „školničije“) 1894. godine sagradila novu zgradu za djevojačku školu. Desetinu ukupnih troškova dao je župnik Juraj Žerjavić (1875. – 1910.), nasljednik Mirka

Tumpića (Noršić, 1949). Krajem 19. stoljeća, za službovanja i zaslugom učitelja Josipa Kirina (1873. — 1891.), javnog djelatnika i inicijatora mnogih aktivnosti u Mariji Bistrici, osnovana je učiteljska (1874.), a 1879. godine i učenička knjižnica, kojoj je on prvi darovao 44 knjige. Dodatno, Općina Marija Bistrica je zaslugom navedenog učitelja dobila i dobrovoljno vatrogasno društvo osnovano krajem 1889. godine nakon što je iz Beča pristigla prva oprema u vrijednosti od oko 700 forinti (Vuk, 1989). Uz vatrogasno društvo osnovana je i vatrogasna glazba (1894.) koju je prvo činio tamburaški sastav, a zatim od 1900. godine nabavom puhaćih instrumenata limena glazba (Klaužer, 1994).

Za svog župničkog staža u Mariji Bistrici Juraj Žerjavić je predvodio niz graditeljskih radova, a najveći je bila obnova i dogradnja župne crkve prema nacrtu Hermana Bolléa. Obnova je trajala pune četiri godine, a osim proširenja i uređenja crkve proširio se i prostor oko nje te je cijeli kompleks preoblikovan mješavinom neostilskih obilježja. Osim toga, župni je dvor u njegovo vrijeme bio okupljalište najistaknutijih hrvatskih pravaša, slično kao u vrijeme župnika Krizmanića kada su u Mariju Bisticu dolazili Gajevi ilirci. U to je vrijeme cestu od Zagreba, preko Sesveta i Kašine, od 1878. do 1880. godine restaurirao hrvatski ban Ivan Mažuranić (1814. — 1890.), o čemu nam i danas svjedoči spomen-ploča donedavno uklesana u stijeni podno Laza. Papinska povezanost s Bistricom i dalje je prisutna. Naime, papa Lav XIII. (1878. — 1903.), inače poznat kao papa koji se zalagao za društvene promjene i socijalnu pravdu, ušao je u povijest bistričkog prošteništa poklonivši Majci Božjoj Bistričkoj bogato zlatno podnožje koje se čuva u crkvenoj riznici (Noršić, 1949; Buturac, 1993).

2.2. Razvoj mjesta i civilne uprave u 20. stoljeću: općina u Mariji Bistrici

Dvadeseto stoljeće u povijesti Marije Bistrice može se smatrati nastavkom gradnje i razvoja na dobrim temeljima iz prethodnog stoljeća. Općinska zgrada u Mariji Bistrici podignuta je 1900. godine za načelnika Šimuna Ivaka, a trošak gradnje iznosio je 55.000 forinti. Sagradio ju je arhitekt Carnelutti iz Zagreba. Hrvatska čitaonica za građane Marije Bistrice osnovana je 1900. godine uz pomoć tadašnjeg dobrotvora baruna Dioniza Hellenbacha. Naredne 1901. godine osnovana je i prva zadruga, Vjeresijska zadruga upravne općine Marija Bistrica (Klaužer, 1994; Jurišić i Navračić, 2009). I školstvo se dalje unapređuje jer je novom djevojačkom školom izgrađenom 1894. godine pitanje školovanja djece bilo tek djelomično riješeno s obzirom na to da se broj polaznika stalno povećavao. Tako je nakon duljih priprema 1908. počela gradnja nove dječjačke škole (nedaleko od župne crkve, na desnoj obali potoka Bistrice), a odmah do škole podignuta je zgrada za učiteljske stanove. Školska je zgrada dovršena 1909. godine, a stara zgrada služila je kao stan oružnicima sve do 1949. godine kada je srušena. Početkom 20. stoljeća također su otvorene tri područne škole u bistričkoj općini; u Selnici 1904. godine, a na Lazu i u Globočecu 1909. Područne je škole podigao spomenuti župnik Žerjavić, poznat i po tome što je podupirao prosvjećivanje svojih župljana (Jurišić i Navračić, 2009).

Razdoblje Prvog svjetskog rata (1914. — 1918.) označava i u Mariji Bistrici doba stagnacije. Mnogi stanovnici ratuju na ratištima na Soči i Piavi, na Karpatima, u Ukrajini i na bojišnicama Balkana. Sigurnost i život također su bili ugroženi i na lokalnoj razini s obzirom na pojavu dezertiranja velikog broja vojnika Austro-Ugarske Monarhije. Dezerteri su čekali svršetak rata skrivajući se po kućama i šumama („zeleni kader”), a zbog oskudice u hrani i odjeći pljačkali su trgovce, vlasteline, župnike i bogatije seljake. Završetkom rata i razdoblja stagnacije, na crkvenom polju dolazi do promjena i novina. Naime, za vrijeme župnika Matije Seigerschmieda

(1921. – 1941.), na traženje zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera (1914. – 1937.) papa Pio XI. (1922. – 1939.) svojom odredbom od 4. prosinca 1923. proštenišnoj i župnoj crkvi u Mariji Bistrici dodijelio je naslov i prava manje bazilike (*basilica minor*) koji se dodjeljuje samo značajnijim katedralama i svetištima.

Godine 1928. osniva se Dobrovoljno vatrogasno društvo Selnica na inicijativu tadašnjeg učitelja područne škole Selnica Slavka Ladovića, koji je postao i prvi tajnik društva (Vuk, 1989). Desetak godina poslije taj primjer slijedi i selo Laz te 1938. godine osniva svoje dobrovoljno vatrogasno društvo. Sama Marija Bistrica također se dalje razvija, primjerice 1932. dobiva vodovod, a na društvenom polju život mještana obogaćuje (pored navedenih škola i knjižnice) 1932. godine osnovano Hrvatsko športsko društvo Tomislav (raspušteno 1941.) (Vuk, 1972). Godine 1937. pod vodstvom i zaslugom navedenog dobrovoljnog vatrogasnog društva izgrađen je Prosvjetni dom unutar kojega djeluje Kulturno-prosvjetno društvo „Tomislav“ te istoimeni zbor kao i knjižnica. U Domu su se nalazile prostorije za vatrogasno spremište, knjižnica i čitaonica, a na prvom katu prostorije za potrebe limene glazbe (Klaužer, 1994). Marija Bistrica 1938. godine prvo je naselje u općini koje dobiva javnu rasvjetu pa zatim 1940. godine i električnu energiju (Klaužer, 1994; Jurišić i Navračić, 2009). Godine 1938. osnovana je vozaarska zadruga u koju su uključeni gotovo svi vlasnici konjskih zaprega za pružanje usluge prijevoza hodočasnika do željezničke postaje Zlatar Bistrica, dok područna škola Globočec zbog stalnog porasta broja učenika dobiva 1933. još jednu školsku zgradu s učionicom i učiteljskim stanom.

Premda je već od 1684. godine Marija Bistrica imala središnje mjesto u vjerskom životu hrvatskog naroda, i u 20. stoljeću odvijala su se ovdje velika crkvena i domovinska slavlja. Tako je za župnika Matije Seigerschmieda 1935. godine, prilikom zavjetnog hodočašća vjernika grada Zagreba u Mariju Bisticu (Zagrebačko hodočašće) i 250. obljetnice ponovnog pronalaska Marijinog kipa, zagrebački nadbiskup Antun Bauer (1914. – 1937.) okrunio Marijin kip jubilejskim krunama, a prigodnu propovijed i posvetu ispred 30 000 hodočasnika održao je njegov nasljednik, nadbiskup i koadjutor, Alojzije Stepinac (1937. – 1960.) (Rittig, 1935). Kip Majke Božje Bistričke, s djetetom u naručju, bio je već u 17. stoljeću okrunjen pozlaćenim krunama, no te su krune bile dar nepoznatog dobročinitelja. Sada je Marijin kip svečanim obredom, prema crkvenim propisima, okrunjen zlatnim jubilejskim krunama, darom brojnih dobrotvora i izrađenim prema uzoru na stare hrvatske kraljevske krune, a Majka Božja Bistrička proglašena je Kraljicom Hrvata. Velik zamah bistričkom prošteništu dao je upravo spomenuti nadbiskup Alojzije Stepinac nizom materijalnih i duhovnih inicijativa, a naročito time što je pješice predvodio zavjetna zagrebačka hodočašća. Godine 1939. pozvao je hrvatske biskupe, svećenike i vjernike da podupru uređenje bistričkog svetišta. Njegovom je zaslugom na podnožju brijega ispod crkve sagrađena kapela sv. Petra koja će služiti kao kapela za dijeljenje pričesti u vrijeme velikih hodočašća. No, najznačajniji pothvat koji je zamislio nadbiskup Stepinac svakako je uređivanje bistričke Kalvarije, prirodnog brda istočno od crkve. O uređenju svetišta skrbila se posebna ustanova koju je pod nazivom Naša draga svetišta 1940. godine osnovao nadbiskup Stepinac, dok se o gradnji Kalvarije i izvedbi križnog puta brinuo posebni Umjetnički odbor. Sastavljen od predstavnika crkve, na čelu s msgr. Pavlom Jesihom, odbor je okupio vrhunske stručnjake i umjetnike kao što su Ivan Kerdić, Krsto Hegedušić, dr. Ivan Bach, Aleksandar Freudenberg te je poduzetno djelovao tijekom rata i prvih poslijeratnih godina. Nadbiskup Stepinac već je 1940. godine, za vrijeme zagrebačkog hodočašća, predvodio križni put na novouređenoj Kalvariji s privremenim postajama. Tijekom Drugog svjetskog rata

načinjena je prostorno-urbanistička koncepcija Kalvarije, no započeta gradnja nije dovršena. Od planiranih 14 postaja križnog puta 1941. godine napravljene su samo četiri.

Za vrijeme Drugog svjetskog rata Marija Bistrica je bila pod vlašću NDH. No, usprkos budnom oku tadašnjih vlasti partizanske jedinice su je dva puta kratkotrajno zauzele. Godine 1943. Marija Bistrica ima narodnooslobodilački odbor koji djeluje u ilegali. I u takvim teškim uvjetima dolazi do pomaka u izgradnji društvenih i upravnih objekata i sadržaja. Tako je zbog dotrajalosti školske zgrade u Selnici, izgrađene 1904. godine, započela 1942. izgradnja nove zgrade koja je dovršena 1953. godine. Također, za vrijeme Drugog svjetskog rata, uz izvjesne teškoće, redovito su se održavala hodočašća u Mariji Bistrici. Nadbiskup Stepinac je 1942. godine iz poljskog Marijanskog svetišta Jasne Gore u Częstochowi doveo pavline sa željom da obnovi stari pavlinski red te da pavlini preuzmu brigu oko svetišta, no zbog ratnih okolnosti pavlini su ubrzo napustili Mariju Bisticu.

Na dan završetka Drugog svjetskog rata, 9. svibnja 1945. godine, partizanske postrojbe ušle su i u Mariju Bisticu. Njemačke su jedinice pružile partizanima snažan otpor. Tako je Marija Bistrica doživjela ratni okršaj na sam dan završetka Drugog svjetskog rata. Nakon rata, točnije 1948. godine, doraden je prosvjetni dom produljenjem kinodvorane dovršene krajem 1952. Ključnu ulogu u gospodarskom razvoju, poljoprivredi i ugostiteljstvu preuzima Poljoprivredna zadruga „Budućnost“ koja nakon 1952. godine proširuje svoju djelatnost na poljoprivrednu proizvodnju, trgovinu i ugostiteljstvo te otkup proizvoda (Klaužer, 1994). Školstvo se također unapređuje te škola na Lazu 1946. godine dobiva knjižnicu, a samo selo 1958. godine električnu energiju. Dvadesetak godina poslije, 1961. godine, škola na Lazu te 1962. škola u Globočecu postaju područna odjeljenja Osnovne škole Marija Bistrica. Pored postojećih vatrogasnih društava u Selnici i Lazu, 1946. osniva se vatrogasno društvo u Tugonici – Podgrađu i lovačko društvo „Fazan“ u Mariji Bistrici (Jurišić i Navračić, 2009). Dolazi i do obnove sportskih aktivnosti uspostavljanjem sportskog društva „Mladost“ iste 1946. godine koje, uz nove sportove, nastavlja i započetu nogometnu tradiciju sportskog društva „Tomislav“ (Vuk, 1972). Umirovljenici dobivaju svoju udrugu 1950. godine osnivanjem Matice umirovljenika (Jurišić i Navračić, 2009). Što se vjerskoga života i hodočašća tiče, u poslijeratnim previranjima, za župnika Florijana Papića (1941. – 1957.) i njegovog nasljednika Vinka Komeričkog (1957. – 1971.) komunistička je vlast, osobito na početku, često ometala i progonila bistričke hodočasnike. Ipak, u to se vrijeme uređuje unutrašnjost crkve i podižu dva pokrajnja oltara, sv. Nikole Tavelića i sv. Marka Križevčanina. Akademski slikar Zlatko Šulentić na trijumfalnom je luku naslikao monumentalnu fresku *Uznesenje Bogorodice*, a freske *Rođenje Kristovo* i *Bijeg u Egipat* nedovršeno su djelo Krste Hegedušića.

Nakon završetka Drugog svjetskoga rata Marija Bistrica je obnovljena po prijeratnom modelu te je do 1962. godine bila sjedište općine kojoj su pripadala sela: Globočec, Hum, Laz, Podgorje, Podgrađe, Poljanica, Selnica, Sušobreg i Tugonica. No, već 1963. Općina Marija Bistrica zajedno s drugim okolnim općinama biva ukinuta i stavljena pod Općinu Donja Stubica, a bistrička sela Tugonica, Podgrađe i Sušobreg u općine Zlatar Bistrica i Konjščina. Tako je i tijekom osamdesetih godina 20. stoljeća Marija Bistrica funkcionirala kao mjesna zajednica u sastavu općine (ranije kotara) Donja Stubica. Na taj je način postala mjesna zajednica bez utjecaja na gospodarski razvoj i fondove. No, raspisivanjem mjesnih samodoprinosu zajedno s mještanima izgradila je Dom zdravlja 1983. godine te je tako zdravstvena skrb koja je dotada bila u neadekvatnom prostoru u sklopu općinske zgrade dobila svoj objekt (Klaužer, 1994).

Spomenuta Poljoprivredna zadruga „Budućnost“ obogaćuje u tom periodu društveni život i ugostiteljsku ponudu radom svojeg najpoznatijeg restorana Dobro nam došiel prijatelj u kojem su održane poznate zabavne Zagorske večeri s koncertima na kojima su gostovali najpoznatiji estradni umjetnici ondašnje Jugoslavije. U okviru turističke ponude u Mariji Bistrici stajao je na raspolaganju 80-ih godina izgrađen hotel Kaj, također u vlasništvu Zadruge. U industriji u to doba dominira poduzeće Tehnomehanika osnovano 1965. godine i specijalizirano za izradu specijalnih čeličnih konstrukcija i hidrauličkih nadgradnji i ljestava kao i pogon stolarije specijalizirane za proizvodnju i montažu građevne stolarije koja djeluje kao radna jedinica poduzeća GRO Tehnika iz Zagreba (Klaužer, 1994).

Prvi veliki hodočasnički skup nakon Drugog svjetskog rata održan je 15. kolovoza 1971. godine. Bio je to završetak VI. međunarodnog mariološkog kongresa (6.-12. kolovoza u Zagrebu) i XIII. marijanskog međunarodnog kongresa (12.-14. kolovoza u Zagrebu) koji se održao u Mariji Bistrici. Oba je kongresa organizirala Papinska međunarodna marijanska akademija na čelu s hrvatskim franjevcem o. Karlom Balićem, a na euharistijskom slavlju koje je predvodio poseban izaslanik pape Pavla VI., kardinal i bivši zagrebački nadbiskup Franjo Šeper (1960. – 1968.), okupilo se tada oko 15 000 hodočasnika. U prosincu iste godine Biskupska konferencija Jugoslavije proglasila je Mariju Bisticu hrvatskim nacionalnim svetištem (Bekavac Basić, 2003). U bistričkom je svetištu 24. i 25. svibnja 1974. godine održan i Prvi hrvatski nacionalni marijanski kongres, a 1. listopada 1978. bistričko su svetište posjetili misionari iz Indije, Majka Terezija i o. Ante Gabrić. Drugi veliki hodočasnički skup održao se 9. rujna 1984. godine kada se u Mariji Bistrici okupilo oko 400 000 hodočasnika u povodu završnog slavlja „Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata“. Slavlje je tijekom devet godina uključivalo razne obljetnice od pokrštenja Hrvata, do tristote obljetnice pronalaska Marijinog kipa u Mariji Bistrici (1583. – 1984.). Završno slavlje bio je Nacionalni euharistijski kongres koji je predvodio, s obzirom na to da političke okolnosti nisu dopuštale Papinu nazočnost, bečki nadbiskup i kardinal Franz Koenig. Nacionalni euharistijski kongres potaknuo je hrvatske biskupe da traže od Svete Stolice u Rimu uvođenje blagdana Majke Božje Bistričke. Sveta Stolica je 1987. godine odredila 13. srpnja za blagdan i svetkovinu Majke Božje Bistričke (Buturac, 1993).

Godine 1974. društveno-kulturni aspekt života u Mariji Bistrici dobiva novu dimenziju osnivanjem Kulturno-umjetničkog društva „Lovro Ježek“ koje nosi ime po orguljašu i prvom bistričkom učitelju. Svojim radom i programima njeguje očuvanje kulture, jezika, tradicije i glazbe, a objedinjuje četiri sekcije: limenu glazbu, folklornu sekciju, tamburašku sekciju i ženski pjevački zbor. U to vrijeme radi se na poboljšanju uvjeta predškolskog odgoja osnivanjem dječjeg vrtića. Izgrađen je 1978. godine i od jeseni te godine djeluje u sklopu Osnovne škole Marija Bistrica. Zgrada vrtića izgrađena je za kapacitet do 40 djece, koji zadovoljava sve do kraja osamdesetih godina 20. stoljeća. Današnji izgled škola je poprimala dijelom 1962. godine kada je izgrađen lijevi dugi dio školske zgrade, 1964. kada je završena sportska dvorana te 1977. godine kada je otvoren desni dio škole.

Sportski život Marije Bistrice upotpunjuje 1976. godine osnovan Streljački klub „Marija Bistrica“. Sportsko-ribolovno društvo „Šaran“ osnovano je 1984. godine s ciljem uzgoja, zaštite i kontroliranog sportskog lova riblje populacije lokalnih ribolovnih voda. Općinska knjižnica je 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća ponovno preseljena u općinsku zgradu kao knjižnica u sastavu Narodnog sveučilišta Donja Stubica (Jurišić i Navračić, 2009).

3. Moderno doba: samostalna Općina Marija Bistrica od 1993. godine do danas

Stvaranjem suverene i neovisne Republike Hrvatske Marija Bistrica ponovo stječe status općine. Osnovana je 1993. godine i od tada djeluje samostalno kao jedinica lokalne samouprave. Općinu čini 11 naselja (Marija Bistrica, Podgorje Bistričko, Laz Bistrički, Selnica, Globočec, Hum Bistrički, Poljanica Bistrička, Tugonica, Podgrađe, Laz Stubički i Sušobreg Bistrički) ukupne površine 68,01 km², a prema popisu stanovništva iz 2011. godine ima 5976 stanovnika (*Strategija*, 2016). Susjedne su joj općine Konjščina, Zlatar Bistrica, Gornja Stubica, kao i gradovi Sveti Ivan Zelina i Zagreb. Ustroj Općine Marija Bistrica organiziran je po funkcijskom modelu te tako općinsku upravu na vrhu čine načelnik kao nositelj izvršne vlasti i jedinstven Upravni odjel odgovoran načelniku za zakonito i pravodobno obavljanje poslova iz svog djelokruga. Nadalje, Upravnim odjelom, koji je u obavljanju poslova iz svoje nadležnosti samostalan u granicama utvrđenim zakonom, upravlja pročelnik, dok upravne, stručne i druge poslove i zadaće obavljaju službenici i namještenici. Dodatno, pročelnik organizira, koordinira i kontrolira rad u Upravnom odjelu, obavlja upravno-pravne i druge poslove iz samoupravnog djelokruga Općine, kao i prenijete poslove državne uprave, stručne i administrativne poslove te vodi postupke javne nabave i javnih natječaja. Za obavljanje poslova Upravnog odjela ustrojena su tri odsjeka: Odsjek za društvene djelatnosti i opće poslove, Odsjek za financije i proračun i Odsjek za komunalne poslove (*Strategija*, 2016).

Općina i Hrvatsko nacionalno svetište Majke Božje Bistričke intenzivno surađuju. U najtežim trenucima Domovinskog rata Marija Bistrica mjesto je vjerske utjehe i nade, osobito braniteljima. Tako se od 1992. godine nadalje u prvoj nedjelji listopada održava hodočašće hrvatskih vojnika i redarstvenika. Za župnika Lovre Cindorija, koji je upravu bistričke župe preuzeo 1972. godine, učinjeno je mnogo. Primjerice, godine 1993. osnovano je u Mariji Bistrici Društvo za obnovu Marije Bistrice i Nacionalnog svetišta Majke Božje Bistričke. To društvo, u suradnji sa Svetištem, Općinom i mještanima, zaslužno je za uređenje središnjeg trga s fontanom i okoliša oko Svetišta, popločan je cinktor oko bazilike te kao najveći pothvat uređena je crkva na otvorenom te Zid ufanja i nade u podnožju bistričke Kalvarije (Jurišić i Navračić, 2009).

Višestoljetni odnos i skrb papinstva prema hrvatskom narodu i bistričkom svetištu vidljiv je i kroz dolaske pape Ivana Pavla II. u Hrvatsku. Naime, prigodom prvog posjeta Hrvatskoj, 1994. godine, Ivan Pavao II. blagoslovio je kamen temeljac koji je iduće godine kardinal Franjo Kuharić položio u temelje novog karmelićanskog samostana, izgrađenog iza brda Kalvarija u Mariji Bistrici. Podizanje samostana u Mariji Bistrici zamislio je još 1941. godine Alojzije Stepinac koji je Sestre karmelićanke u Hrvatsku doveo 1939. godine, a u Mariju Bisticu su se nastanile na dan njegove beatifikacije 3. listopada 1998. Najvažniji pak datum u povijesti bistričkog svetišta svakako je 3. listopada 1998. godine kada je papa Ivan Pavao II., na molbu zagrebačkog nadbiskupa Josipa Bozanića, pred Marijinim kipom u Bistrici bivšeg zagrebačkog nadbiskupa i bistričkog hodočasnika Alojzija Stepinca proglasio blaženim (Jurišić i Navračić, 2009).

U civilnom pogledu do promjena dolazi 90-ih godina prošlog stoljeća. Godine 1994. knjižnica ulazi u sastav Općine Marija Bistrica, a 2001. godine seli se u Dom kulture (prijašnji Prosvjetni dom). Od preseljenja u Dom kulture 2001. knjižnica ondje ima sav knjižni fond (oko 11 000 svezaka), dječji odjel, odjel za odrasle, čitaonicu te zavičajnu zbirku. Knjižnica je opremljena novom opremom te nosi status i dužnost pokretača i organizatora kulturnih

događanja i radionica (npr. Recital „Josip Ozimec“, Recital ljubavne poezije „Željka Boc“). U Općini se od 90-ih razvija i civilno društvo, prvenstveno sportski klubovi poput Nanbudo kluba „Marija Bistrica“, koji je osnovan još 1991. godine i koji niže vrlo dobre rezultate. Još jedan sportski pomak učinjen je 1996. godine osnivanjem Savate kluba „Marija Bistrica“ (Jurišić i Navračić, 2009). Vjerski turizam kao dominantna grana dobiva svoj moderni zamah osnivanjem Turističke zajednice općine Marija Bistrica 1997. godine koja u suradnji s Općinom te novouređenim hotelom Bluesun Kaj nastoji posjetiteljima ponuditi kvalitetan smještaj i turistički izvorni sadržaj. Tako je stvoren i Klaster tradicijskih obrta Marije Bistrice, nastao na temeljima višestoljetne tradicije starih obrta kao glavne pratnje hodočašćima i kao jedan od glavnih oslonaca razvoja turizma s ciljem promicanja, razvoja i unapređenja tradicijske proizvodnje u Mariji Bistrici (Jurišić i Navračić, 2009).

Vatrogastvo Marije Bistrice aktivno je, a novi Vatrogasni dom s opremom i vozilima dobiva 1999. godine. Djeluje i Vatrogasna zajednica Marija Bistrica koja koordinira rad četiriju dobrovoljnih vatrogasnih društava s područja Općine Marija Bistrica (DVD Marija Bistrica, DVD Selnica, DVD Laz, DVD Tugonica – Podgrađe). U Vatrogasnom domu DVD-a Marija Bistrica od studenoga 2007. djeluje i ispostava Zagorske javne vatrogasne postrojbe (Jurišić i Navračić, 2009).

Godine 1999. Zakonom o predškolskom odgoju vrtić se kao ustanova odvaja od Osnovne škole te postaje samostalna ustanova, Dječji vrtić „Pušlek“. Međutim, u nedostatku prostora još uvijek se jednim dijelom nalazi u prostorijama Osnovne škole. Osnovnoškolski odgoj i obrazovanje na području Općine i dalje provodi Osnovna škola Marija Bistrica, a održava se kako u matičnoj školi tako i u područnim školama u Selnici, Globočecu i Lazu. Osnovnoj školi u Mariji Bistrici dograđeno je 2009. godine potkrovlje koje koriste učenici od 1. do 4. razreda. Iste godine počinje djelovati i Osnovna glazbena škola u kojoj se podučava sviranje glasovira, gitare, violine, tambure, flaute, klarineta i trube (Jurišić i Navračić, 2009).

Marija Bistrica je od 1998. godine bogatija za još jednu udrugu. Hrvatska žena osnovana je kao dobrovoljna, nestranačka i humanitarna udruga građana s ciljem poticanja duhovnih vrijednosti, čovječnosti i društvenosti, socijalne osjetljivosti, humanitarnog rada i ljubavi prema domovini. Na sportskom polju novitet je osnivanje Teniskog kluba „Marija Bistrica“ 1999. godine, usmjerenog rekreativnim aktivnostima članova te održavanju terena i infrastrukture. Jedan od važnijih događaja u tom razdoblju svakako je početak rada Radija Marija Bistrica u travnju 1999. godine. Godinu dana prije postaju su osnovali, pored ostalih, Nacionalno svetište i Općina, a cilj im je bio institucionalna i kulturna promidžba Svetišta i Općine (Jurišić i Navračić, 2009). Kao vinorodni kraj Hrvatskog zagorja i Marija Bistrica u cilju očuvanja tradicije i lokalnih sorti i načina pripreme vina te poboljšanja kvalitete uzgoja vinove loze osniva 2000. godine Udrugu vinogradara Marija Bistrica. Za očuvanje zagorskih pjesama, ali i približavanje dalmatinskih napjeva Zagorju, osnovana je sada već renomirana i poznata klapa Bistrica (Jurišić i Navračić, 2009).

Uz spomenute, u prijašnjim vremenima utemeljene, danas postojeće i aktivne udruge civilnog društva (Kulturno-umjetničko društvo „Lovro Ježek“, Sportsko društvo i nogometni klub „Mladost“, Lovačko društvo „Fazan“, Općinska knjižnica i druge), posljednjih desetak godina osnivaju se i nova. Planinarsko društvo „Grohot“ osnovano je 2002. godine, a naziv nosi po brežuljku Grohotu koji se nalazi na području Općine. Društvo osim planiranih planinarskih ruta i obilazaka, organizira lokalne pješačke rute te održavanje planinarskih staza i puteva, od kojih se ističe planinarska obilaznica *Za dušu i tije* koja je uvrštena u planinarske obilaznice

Hrvatske (Jurišić i Navračić, 2009). U cilju očuvanja i zaštite izvornosti tradicije uskrsnog pucanja iz kubura i starih običaja te promocije turizma osnovana je 2003. godine Udruga kuburaša „Barun Hellenbach“, a naredne 2004. godine i selo Laz dobiva svoje kulturno-umjetničko društvo. Umjetnički aspekt pokriva udruga „Sintoment“, osnovana 2008. u cilju promišljanja, stvaralaštva i razvoja multimedijalne umjetnosti te umjetnosti općenito kao i afirmacije kulture užeg zavičajnog područja i područja Republike Hrvatske s naglaskom na jezične, glazbene te likovne vrednote (tradicionalne i suvremene) i poticanje multikulturalnih dijaloga. Interesima mladih i poticanjem volonterstva bavi se Udruga mladih „Marija Bistrica“ koja okupljajući mlade s područja Općine teži poboljšati društvenu ponudu za njih i organizira kulturna, zabavna i sportska događanja (*Strategija*, 2016). Ta je udruga uz pomoć Općine i Svetišta Majke Božje Bistričke te potporu Krapinsko-zagorske županije pokrenula projekt osnutka lokalnog, a potom i međunarodnog volonterskog centra u Mariji Bistrici (*Strategija*, 2016). Za stariju populaciju i njihov društveni život i dalje je zadužena Udruga umirovljenika Marija Bistrica koja okuplja umirovljenike s područja Općine te radi na poboljšanju svih sastavnica kvalitete života umirovljeničke populacije, organizira i provodi kulturno-umjetničke programe, promiče suradnju svih udruga umirovljenika na području Županije (Jurišić i Navračić, 2009). Od prosinca 2013. godine djeluje i Ogranak Matice hrvatske u Mariji Bistrici. Organiziran je u četiri sekcije (Sekcija za jezik i književnost, Umjetnička sekcija, Društvena sekcija i Sekcija za prirodoslovlje, matematiku i medicinu) i radi na očuvanju povijesnog, kulturnog i duhovnog identiteta Marije Bistrice i bistričkoga kraja kao prepoznatljivog dijela hrvatskoga kulturnog identiteta (*Strategija*, 2016). Na glazbenom prosperitetu Marije Bistrice pored spomenutih uspješnih kulturno-umjetničkih i drugih društava od 2013. godine počinje raditi i Udruga „Svesvir“ koja organizira međunarodno glazbeno natjecanje različitih instrumenata „Bistrički zvokolik“ i koncerte renomiranih hrvatskih i svjetskih glazbenika te pomaže mladim glazbenicima Marije Bistrice u njihovu napredovanju (*Strategija*, 2016).

4. Kulturne znamenitosti Općine Marija Bistrica

Kulturne su znamenitosti Općine Marija Bistrica: kip Majke Božje, bazilika Majke Božje Bistričke, župni dvor, cinktor, lokalne kapelice, Kalvarija, kip pape Ivana Pavla II., Karmel, zvonosvir, Marijanski hodočasnički put, dvorac Hellenbach, galerija Hudek, Park skulptura te tradicionalni obrti i bistrički suvenir. O svakoj od navedenih znamenitosti bit će riječi u nastavku.

Kip Majke Božje Bistričke datira s kraja 15. stoljeća, a pripada nizu crnih Madona, premda je pri restauraciji otkriveno da njezina tamna boja nije izvorna. Kasnogotički drveni kip bistričke Bogorodice rad je pučkog majstora. Kip je najprije bio smješten u *prasvetištu* na Vinskom vrhu, a onda, kako smo naveli, 1545. godine zakopan u župnoj crkvi u Mariji Bistrici i otkriven 1588. godine; ponovo zaboravljen i zazidan, pronađen je drugi put 15. srpnja 1684. Sljedeći dan, u nedjelju, 16. srpnja 1684. godine, plemkinja Magdalena Paulec donijela je u bistričku crkvu svoju bolesnu kćerku Katarinu koja je, nošena oko oltara tri puta, čudesno ozdravila. Istog dana u turskoj Kaniži (Ugarska) ukazala se sedmorici utamničenih kršćana Blažena Djevica Marija, a ubrzo je oslobođena od Turaka Kaniža i cijela Ugarska. Od toga dana traju neprekinuta hodočašća u Mariju Bistricu. Od 1688. do 1786. godine zabilježeno je 1109 čudesnih događaja koji su priznati tek poslije pomnih istraživanja i pouzdanih svjedoka. Selidba kipa, njegovo skrivanje i dva pronalaska budili su vjeru u njegovu čudotvornu moć.

Brojni zapisi kanonskih vizitacija svjedoče nam da hodočasnička crkva u Mariji Bistrici ima dugu i zanimljivu graditeljsku povijest. Bistrički su župnici predvodili niz velikih graditeljskih radova te opskrbljivali crkvu po svojim mogućnostima i u skladu s općim društvenim prilikama. U bilješkama kanonskih vizitacija nalazi se niz opisa stare bistričke crkve. Najstariji opis sastavljen je prilikom kanonske vizitacije 1622. godine (Buturac, 1993). Prema opisu, crkva je stajala na brežuljku i bila je okružena grobljem na kojem se nalazila kapela sv. Katarine. Crkva je bila zidana, no unutarnji su zidovi bili loše oslikani. Imala je tri oltara; glavni je oltar bio posvećen svetom Petru, zaštitniku župe, dok se za naslovnike pokrajnjih oltara ne zna. Crkva je bila pokrivena hrastovim daščicama, a iznad pročelja dizao se drven tornjić s dva zvona. Iz bilježaka kasnijih kanonskih vizitacija doznajemo da se crkva postupno gradila i obnavljala te opremala baroknim inventarom. U bilješkama raznih kanonskih vizitacija u razdoblju od 1691. godine pa sve do 19. stoljeća ima dosta podataka o obnovi i uređenju crkve, a posljednji detaljan opis pripada slavnom župniku i opatu Ivanu Krizmaniću (1818. – 1849.) (Sučić, 1998).

Prema opisu kanonske vizitacije iz 1691. godine bistrička je crkva imala šest oltara, a Marijin se kip nalazio na sporednom oltaru. Zahvaljujući župniku Andriji Ivšiću (1688. – 1719.) stara se crkva krajem 17. i početkom 18. stoljeća obnavlja i dograđuje; gradi se nova kapela sv. Katarine, toranj, dograđuje se sjeverna lađa, a unutrašnjost se oprema novim oltarima sv. Ivana Krstitelja i sv. Uršule. Znamenite su bile razne slike i prizori iz Marijinog života, a posebno štukatura koju je na svodu crkve izveo poznati barokni umjetnik Antonio Giuseppe Quadrio. Dogradnji crkve, njezinom uređenju i opskrbi pomogli su brojni zavjetni darovi, novčani hodočasnički prinosi te darovi imućnih feudalaca. Kanonske vizitacije iz 18. stoljeća potvrđuju donacije hrvatskih plemića zahvaljujući kojima bistrička crkva dobiva svoj vrijedni barokni inventar (Kovačić, 1998). Tako je zvono i oltar sv. Ane crkvi poklonio grof Mirko Juraj Erdödy, obitelj Drašković darovala je oltar sv. Magdalene, Ivan Franjo Čikulini postavio je oltar sv. Križa, a Franjo Antun Praskač oltar sv. Sare. Oprema crkve uključivala je još oltare sv. Josipa i sv. Tri kralja, krstionicu, propovjedaonicu, orgulje te zidani kor ukrašen skulpturama Isusa, Marije i apostola. Tako proširenu i obnovljenu crkvu 13. srpnja 1731. godine, rekli smo, zagrebački je biskup Juraj Branjug posvetio u čast Majci Božjoj Snježnoj.¹ Upravo prema običaju iz tih vremena u Mariji Bistrici se svake godine održavaju proštenja, odnosno hodočašća, počevši od Bijele nedjelje (prva nedjelja nakon Uskrsa) pa do Zahvalnice (sv. misa zahvalnica na kraju hodočasničkog ljeta zadnje nedjelje listopada). Župnik Josip pl. Šandor de Gyala postavio je 1791. godine novi glavni oltar klasicističkog obilježja koji je izradio zagrebački majstor Gigl. Prema slici iz 1836. na novom su oltaru stajali kipovi svetog Petra i Pavla te svetog Stjepana, a iznad njih u udubini (niši) nalazio se čudesni kip Majke Božje. Taj je oltar prilikom požara u crkvi 1880. godine čudom ostao neoštećen, dok je većina ostalog inventara izgorjela. Na žalost, nije poznato kamo je oltar kasnije premješten. Iz prve polovice 19. stoljeća, točnije iz 1833. godine, opširan i detaljan opis bistričke crkve ostavio je, rekli smo, župnik Ivan Krizmanić i dočarao nam sliku crkve s mnogim oltarima, slikama, kipovima, bogatom štukaturom te crno obojenim i bakrom pokrivenim tornjem. Ovako obnovljena bistrička crkva stajala je oko 150 godina bez većih promjena i popravaka.

Izgled današnje crkve i cijelog kompleksa oko nje djelo je velike obnove u drugoj polovini 19. stoljeća. Obnova je trajala četiri godine, a cijeli je kompleks dobio izgled zatvorena burga. Naime, sedamdesetih godina 19. stoljeća pokazalo se da zbog sve većeg broja hodočasnika

¹ Prije je rečeno i kako od toga vremena bistrička crkva ima status prošteništa te nosi novo ime: crkva Majke Božje Bistričke. Od 1731. godine i mjesto je prozvano Marija Bistrica.

crkvu treba obnoviti i proširiti. Zaslugom župnika dr. Jurja Žerjavića i zalaganjem dr. Ise Kršnjavoga 1874. godine osnovana je Komisija za obnovu svetišta (Premerl, 2003). Na natječaj su prispjeli radovi Karolya Benkoa iz Budimpešte (1875.) i zagrebačkog arhitekta Matije Antolca (1877.), no njihovi projekti nisu zadovoljili želje naručitelja. Na nagovor Ise Kršnjavoga, župnik Žerjavić je konačno 1879. godine na sjednici Nadbiskupskog duhovnog stola prihvatio projekt Hermana Bolléa (1845. – 1926.) te mu povjerio stručno vodstvo i nadzor nad gradnjom (Buturac, 1993). Cijeli je kompleks Bollé preoblikovao mješavinom neostilskih obilježja od gotike do njemačke i talijanske neorenesanse (Sučić, 1998). Sačuvao je osnovnu ideju stare hodočasničke crkve, ali je mnogo toga gradio i mijenjao u stilu svog vremena i „svog umjetničkog osjećaja“ te se pokazao više kao arhitekt nego restaurator. Prema prihvaćenom nacrtu sagradio je predvorje i podigao svodove te tako crkvu znatno produljio, a stari je barokni toranj povisio i dao mu nov završetak sa satom i tornjićima. Promijenio je prostor sa strane trga gdje je podigao novi portal s kipovima Majke Božje i sv. apostola Petra i Pavla, a treba spomenuti i sjajno izvedene klesarske radove na pročelju.

Već je spomenuto da je 1880. godine, uoči blagdana Velike Gospe, u crkvi izbio požar, vjerojatno izazvan neoprežnošću hodočasnika. Vatra je uništila cijelu unutrašnjost crkve, a jedino je oltar s čudesnim Marijinim kipom ostao neoštećen što je narod shvaćao kao novo bistričko čudo (Cindori, 1987). Tako se tijekom 1881. i 1882. zajedno s vanjštinom obnavljala i unutrašnjost crkve. U obnovi su, među ostalim, sudjelovali Ivan Rendić i Dragutin Novak, kipar Zagrebačke katedrale. Nova je bistrička crkva odraz novog vremena. U stilu renesanse izgrađena su dva pokrajnja oltara te glavni, mramorni oltar s pozlatom, gdje se uz čudesni kip Majke Božje nalaze i kipovi sv. Petra i Pavla dok su kipovi mađarskih svetaca uklonjeni. Svečanu posvetu novog oltara obavio je 3. lipnja 1883. godine zagrebački nadbiskup kardinal Josip Mihalović. U to je vrijeme crkva oslikana, izrađeni su vitraji po Bolléovim nacrtima, nad ulazom je podignut drveni kor koji počiva na dva mramorna stupa s kapitelima, a kupljene su i nove orgulje. Iz vremena obnove crkvu je krasila hvaljena slika Ferde Quiquereza *Isus među pismoznancima* (Sučić, 1998). Iznad ulaza u toranj Dragutin Novak napravio je kip sv. Kristofora, a između zvonika i sakristije kip Žalosne Majke pod križem.

Kako su župnici stanovali u drvenoj kući koja se nalazila južno od crkve, župnik Ivan Radić (1722. – 1730.) sagradio je pored nje 1726. godine novi zidani župni dvor (današnji zapadni dio). Zatim je župnik Pavao pl. Gojmerec (1736. – 1753.), jedan od najzaslužnijih bistričkih župnika, na mjestu drvene kuće 1748. dao sagraditi novu zgradu (današnji istočni dio), a o tome nam svjedoči i natpis na kamenom dovratniku. Dvije zgrade spojio je dogradnjama u jedinstveno zdanje župnik i opat Pavao pl. Jurak (1753. – 1755.) (Buturac, 1993). Prema dostupnim podacima, župnik Jurak dao je oslikati pročelje crkve, a redovito su mu ljeti u pomoć dolazili i strani redovnici da budu na raspolaganju hodočasnici (Šafran, 1923).

Radi lakšeg ispovijedanja i pričešćivanja velikog broja hodočasnika župnik Pavao Gojmerec 1748. godine počinje gradnju arkada (cinktora) kako bi dobio zatvoren hodočasnički prostor. Podigao je 41 arkadu, a međusobno su bile odijeljene kamenim stupovima i povezane lukovima. U arkadama je župnik dao naslikati 42 veće i čak 141 manju sliku koje su predočivale čudesne događaje opisane u knjizi bistričkih čudesa. Slike su bile popraćene latinskim citatima iz te knjige, a prilikom obnove 1836. godine, za župnika Krizmanića, latinski su tekstovi zamijenjeni hrvatskima. U crkveno dvorište ulazilo se sada s tri strane. Iznad glavnog ulaza sa sjeverne strane, tzv. rešetke (zatvarao se željeznim rešetkastim vratima), nalazila se prostorija za svećenike hodočasnike, a iznad ulaza sa zapadne strane pred pročeljem crkve, zvanim Gamula, prostorija s kapucinskim tornjićem za redovnike ispovjednike. Treći, južni ulaz, vodio je u

župni dvor (Buturac, 1993). Herman Bollé je pak proširio i prostor oko crkve te srušio stare arkade i sagradio nove, pravilno oblikovane u strog peterokut, pa ih nadogrudio sobama za svećenike ispovjednike, a jednako su bili vrijedni i prikazi bistričkih čudesa u arkadama koje je oslikao Ferdo Quiquerez. Nažalost, te su slike kasnijom obnovom i preslikavanjem izgubile na izvornosti. Nov izgled dobio je i prostor pred ulazom u crkvu gdje je Bollé otvorio veliku terasu s bočno postavljenim otvorenim kapelama sv. Josipa i sv. Katarine, a dogradio je i stari župni dvor.

Lokalne kapelice svakako su još jedna kulturna znamenitost Općine. One također nose tragove bogate prošlosti. Za kapelu sv. Roka u Podgrađu u zapisnicima kanonskih vizitacija navedeno je da se nalazi uz kraljevski put, a nastala je između 1650. i 1677. godine. U nju je 1767. postavljen novi oltarni retabl u baroknom stilu i posebna vrata za obilaženje oko oltara. U niši iznad svetohraništa postavljen je pozlaćeni kip sv. Roka, a njemu sa strane kipovi sv. Fabijana i Sebastijana. U sredini bogato urešene atike stoji kip sv. Antuna Pustinjaka pod malim baldahinom, a sa strane atike kleče dva pozlaćena anđela. Na oltarnom retablu ima više pozlaćenih rokoko-ukrasa. Natpis na oltaru svjedoči da ga je darovao general Petar Troyll grof Sermage (1722. – 1777.), a slikao Jakob Reisser 1767. godine. Lijevo od ulaza u sakristiju uzidan je u stijeni kapele spomenik u čijem se donjem dijelu nalazi piramida s lirom s natpisom *Anton Kerschoffer, rođen 8. lipnja 1807. godine, a umro 25. veljače 1849. godine*. To je osoba koju hrvatska glazbena povijest poznaje kao skladatelja i virtuoza na violini, kasnije supruga Karoline grofice Sermage (Noršić, 1949; Buturac, 1993). Za Kapelu Majke Božje na Vinskom Vrh (Prasvetište) ne zna se točno godina nastanka, ali je prema predaji čudotvorni kip Majke Božje bio prvotno ondje postavljen. Kapela Marije Magdalene na Humu spominje se prvi put 1590. godine, a na njezinom je mjestu 1753. izgrađena nova; 1759. godine izgrađen je drveni barokni oltar te 1760. još jedan pokrajnji. Kapelica je smještena na mjestu Hum ili Klopoča vrh i nalazi se na putu prema Gornjoj Stubici. Kapela sv. Andrije na Lazu prvi se put spominje 1622. godine u kanonskoj vizitaciji kao drvena kapela, a nova je sagrađena 1677. od *mačka kamena*. Obnovljena je u vrijeme župnika Žerjavića, međutim teško je oštećena u potresu 1880. godine. Ima tri barokna oltara, a kapela je 2004. proglašena župnom crkvom župe na Lazu. Kapela sv. Ladislava pod Gorom prvi put se spominje 1704. godine u župskom urbaru, a 1726. godine izgrađena je nova u Bistričkom polju, s baroknim oltarom. Oštećena je 1880. godine uslijed potresa, a popravak je povjeren H. Bolléu koji je potpuno promijenio njezin izgled (Noršić, 1949; Buturac, 1993). Godine 1937. iz nje je uklonjen barokni oltar, a na njegovo mjesto je postavljen zidani oltar s betonskom pločom i retablom od betona. Godine 1959. kapela je dobila barokni oltar Žalosne Gospe koji je prenesen iz Huma i blagoslovljen kao novi oltar sv. Ladislava (Buturac, 1993).

Za uređivanje bistričke Kalvarije, prirodnog brda istočno od crkve, zaslužan je nadbiskup Alojzije Stepinac. On je, spomenuli smo, već 1940. godine, za vrijeme zagrebačkog hodočašća, predvodio križni put na novouređenoj Kalvariji s privremenim, drvenim postajama. Tijekom Drugog svjetskog rata napravljena je prostorno – urbanistička koncepcija Kalvarije, no započeta gradnja nije dovršena (Buturac, 1993; Jurišić i Navračić, 2009). Tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina nastavljeni su radovi na Kalvariji. Obnavljanje starih (1989.) i postavljanje (1977. – 1990.) preostalih jedanaest postaja Križnog puta, izrađenih od bronce, trajalo je do 1990. godine. O obnovi su odlučivali Nadbiskupski odbor i bistričko Svetište, dok se o umjetničkoj izvedbi brinuo dr. Antun Ivandija. Godine 1984. podignuta je i fontana s kipom Majke Božje, postavljena usred livade iz koje kreće uspon s početnim postajama Via crucis. Fontana je postala omiljeno okupljalište hodočasnika. Glavna značajka kiparskih radova

izvedenih na Kalvariji i na fontani u toj drugoj fazi obnove jest da tvore svojevrsan park skulptura koji je realizirala grupa suvremenih hrvatskih kipara kao što su Ante Orlić, Marija Ujević i Stanko Jančić.

Marija Bistrica poznata je po još jednom znamenitom kipu. Naime, apostolski nuncij u Hrvatskoj nadbiskup Giulio Einaudi otkrio je 18. svibnja 2003. godine tri metra visok kip pape Ivana Pavla II. koji je izradio zagrebački akademski kipar Zlatko Čular. Kip je postavljen u znak zahvalnosti Papi što je 1998. u Mariji Bistrici blaženim proglasio kardinala Alojzija Stepinca, a nastao je prema fotografiji snimljenoj za tadašnjeg Papina posjeta Mariji Bistrici. Kip je odliven u bronci, a stoji na granitnom postolju.

Od ostalih kulturnih znamenitosti vezanih uz Svetište i sakralnu baštinu svakako treba spomenuti Karmel Majke Božje Bistričke i blaženog Alojzija Stepinca. Bosonoge sestre karmelićanke, rekli smo, došle su u Hrvatsku 1939. godine na poziv zagrebačkog nadbiskupa Stepinca. Temeljni kamen za karmel blagoslovio je Ivan Pavao II. Iste godine kardinal Franjo Kuharić započeo je s izgradnjom samostana. Kada je 1998. Ivan Pavao II. svečano proglasio blaženim Alojzija Stepinca, sestre karmelićanke uselile su se u samostan. Zagrebački nadbiskup Josip Bozanić posvetio je crkvu i blagoslovio Karmel 12. veljače 2000., a sestre karmelićanke istoga dana zatvorile su se u klauzuru.

U sklopu svetišta, u blizini crkve na otvorenom blaženog Alojzija Stepinca nalazi se bistrički zvonosvir. To je metalna konstrukcija u vizuri hrasta, sastavljena od 23 velika i mala zvona. Ideja o gradnji zvonosvira potekla je od monsinjora Zlatka Korena, koji je na svojim putovanjima vidio sličan zvonosvir u Irskoj. Zvonosvir je izgrađen 2009. godine zahvaljujući donacijama hrvatskih županija i gradova te prilozima privatnih donatora. Zvuk zvonosvira posjetitelji Marije Bistrice i Svetišta uživo mogu čuti svaki dan.

Marijanski hodočasnički putovi obnovljeni su drevni putovi koji ponajprije povezuju slovenska i hrvatska Marijina svetišta, među kojima se ističu Ptujaska Gora i Svete Gore nad Bistricom ob Sotli. Prelazeći kod Kumrovca na hrvatsku stranu povezuju svetišta u Vinagori i Trškom Vrhu s nacionalnim svetištem u Mariji Bistrici s jedne strane, a s druge se spušta od Ptujске Gore preko Cvetlina, Lepoglave, Lobora i Belca u to isto svetište. Treći u Mariju Bistricu dolazi od Dubrave Križovljanske i spaja se s hodočasničkim putom iz Varaždina. Mariji Bistrici, koja upija sve hodočasničke putove, prilazi i put iz pravca Sv. Ivan Zeline, a jedan od prometnijih je i onaj koji spaja Zagreb s Nacionalnim svetištem, a kojemu je poseban dignitet dao blaženik Alojzije Stepinac. Upravo po njemu dobila je ime planinarska markirana staza koja vodi od njegovoga rodnog Krašića preko Zagreba, Marije Bistrice sve do Lepoglave.

Kulturna baština nije u direktnoj vezi sa Svetištem, međutim uvelike pridonosi prepoznatljivosti Općine. Nedaleko od Marije Bistrice, na cesti prema Zlatar Bistrici, perivojem skriven od pogleda, nalazi se dvorac u kojem živi obitelj Hellenbach. Jedan je to od malobrojnih dvoraca u Hrvatskom zagorju i Hrvatskoj u kojem se uspio održati kontinuitet življenja i potpuno očuvati interijer onakav kakav je bio i u prošlom stoljeću. Perivoj oko dvorca nastao je nakon njegove izgradnje, sredinom 19. stoljeća. Dvorac pripada visokoj spomeničkoj kategoriji I/O.² Tlocrt dvorca je kvadrat sa stranicom dužine 23 metra. Iz sredine tlocrta izdiže se centralna dvorana visoka kao dvije etaže s bazilikalnim osvjetljenjem. Oko središnje dvorane nižu se sve ostale prostorije. Glavna os dvorca u smjeru istok – zapad počinje ulazom i oktogonalnim foajeom, a nastavlja se centralnom pravokutnom dvoranom iz koje se ulazi u glavni

² Prema popisu kulturnih dobara Ministarstva kulture RH, dvorac Hellenbach je zaštićeno nepokretno kulturno dobro, klasifikacije profane graditeljske zaštite.

salon dvorca. Klasicistička koncepcija prepoznaje se po simetričnoj kompoziciji parkovnog prostora. Rekli smo kako je Mariju Bistricu posjedovao grof Petar Sermage. Ženidbenim vezama posjed postaje vlasništvo grofova Keglević, a zatim grofova Jelačić de Bužim. Godine 1851. ženidbom baruna Lazara Hellenbacha i Klotilde Jelačić Marija Bistrica postaje vlasništvo baruna Hellenbacha čija obitelj i danas živi u dvorcu. Prema tome, dvorac je i danas u privatnom vlasništvu (Buturac, 1993; Obad-Šćitaroci, 2005; Šterk, 2009).

Galerija Hudek otvorena je 13. srpnja 2002. godine na blagdan Majke Božje Bistričke. U Gornjoselskoj ulici, u obnovljenoj i dograđenoj staroj roditeljskoj kući, akademski kipar Pavao Hudek (1944. – 2009.) otvorio je galeriju i izložio svoja umjetnička djela, kipove (većina figura izrađena je u keramici) i slike. Motive za svoja umjetnička djela pronalazio je u Mariji Bistrici gdje je živio i stvarao (Ozimec, 2011).

Park skulptura smješten je na turističkoj cesti "Vinski Vrh", 500 metara od glavnog trga u Mariji Bistrici prema kapeli Majke Božje na Vinskom Vrh. Kiparsku koloniju je pokrenula grupica entuzijasta na čelu s kiparima Josipom i Ivanom Cikačem još 1983. godine, međutim dio fundusa stradao je u velikoj poplavi koja je zahvatila Mariju Bistricu 1989. godine. Nakon godina prekida uzrokovanog Domovinskim ratom, kolonija drvorezbara ponovno je održana 2000. godine i od tada ponovno nastaje prava galerija vrhunskih djela na otvorenom. Skulpture su tematski usmjerene na sakralne sadržaje (primjerice Jaslice i Posljednja večera) ili su stvarane po slobodnom izboru drvorezbara. Park trenutačno ima više od stotinu skulptura.

Obrti i tradicionalni bistrički suveniri također su prepoznatljiv dio kulturne baštine kraja. Naime, na prostoru Marije Bistrice velik je broj medičara i svjećara, lončara kao i proizvođača tradicionalnih dječjih drvenih igračaka. Upravo su ti obrti odnosno njihovi proizvodi jedan od prepoznatljivih hrvatskih proizvoda. Način izrade drvenih igračaka prenosio se u određenim obiteljima iz generacije u generaciju, a zadržao se i do danas. Umijeće njihove izrade uvršteno je na UNESCO-ovu *Reprezentativnu listu nematerijalne baštine čovječanstva* 2009. godine. Licitarstvo je također stari zanat čija povijest seže sve do 13. stoljeća. Šareno ukrašeni kolačići od medenoga tijesta žarkocrvene boje proizvode se u različitim oblicima i veličinama. Tradicija pripreme licitara upisana je na navedenu UNESCO-vu listu 2010. godine. Medičari ručno izrađuju niz proizvoda čiji su osnovni sastojci med, medena saća i vosak. Poseban je doživljaj u Mariji Bistrici degustacija gvirca – proizvoda iz ruku medičarskih obrtnika, pića od meda bogatog okusa i mirisa. Prodaja gvirca tradicionalno je vezana uz proštenja i crkvena hodočašća, a u novije vrijeme on je sve popularnije desertno piće za svaku priliku. Osim izrade posuda i sličnih predmeta od gline, lonaca za cvijeće, posuda za pripremu hrane i pehara u Mariji Bistrici lončari izrađuju i glazbene instrumente pečene od gline. To su razna svirala u obliku ptica koja puhanjem u otvore proizvode zvukove poput biglisanja slavuja ili drugih ptica pjevica.

5. Sažetak poglavlja: Značaj Marije Bistrice u širem lokalnom i regionalnom kontekstu

Na temelju prikazanih povijesnih događanja koja sežu sve do 13. stoljeća možemo zaključiti kako je Marija Bistrica, premda malo naselje, tijekom proteklih stoljeća opravdala svoju ulogu najprije značajnog vlastelinskog posjeda od kojeg nisu zazirali hrvatski banovi ni ugarsko-hrvatski vladari, naprotiv, u njoj su gradili utvrde i administrativne centre svojih vlastelinstava. Nakon toga, u kasnom 16. stoljeću, točnije 1588. te posebno od 1684. godine štovanjem *Crnog*

kipa Majke Božje s Vinskog vrha Marija Bistrica postaje najvažnije marijansko svetište u ovom dijelu Hrvatske.

Od 17. stoljeća, zahvaljujući svetištu, Marija Bistrica se razvija kao hodočasničko mjesto i sve do danas ima središnje ulogu u vjerskom životu hrvatskog naroda. Od 1684. godine u Mariji Bistrici se, prema tradicionalnom katoličkom i posebno prema običaju Hrvatskog zagorja, održavaju proštenja, odnosno hodočašća tijekom kojih brojne povorke hodočasnika dolaze pokloniti se bistričkom „kinču osebujnom“. Koliku je ulogu imalo bistričko prošteništa u duhovnom životu hrvatskog naroda pokazuje i odluka Hrvatskog sabora da se 1715. godine u bistričkoj crkvi podigne dostojan, glavni oltar na čast Majci Božjoj. Zbog sve veće potrebe crkva se preuređuje te se 1731. godine konačno posvećuje na titular Majke Božje Snježne. Od tada ona ima status hodočasničke crkve, a po njoj i naselje Bistrica mijenja ime u Marija Bistrica. O važnosti bistričkog prošteništa govori i činjenica da je u vrijeme raširenih prosvjetiteljskih ideja sačuvano bistričko pravo na procesije, a time i sam opstanak bistričkog svetišta. Dodatno, kako bi olakšao pristup bistričkom prošteništu, Hrvatski sabor 1721. godine daje graditi cestu od Kašine preko Laza do Bistrice. Godine 1749. u Mariji Bistrici se nalazi sjedište distrikta ili kotara Zagrebačke županije, a s namjerom još bolje povezanosti hodočasnika s bistričkim svetištem Sabor 1753. godine daje popraviti cestu od Zagreba, preko Sesveta i Kašine.

Na razini Rimokatoličke Crkve značaj Bistrice također je neupitan. Vrhovni poglavari Crkve nastojali su raznim povlasticama potaknuti hodočasnike na štovanje Majke Božje Bistričke. Upravo je zbog svojeg značaja, kao hodočasnička crkva, počašćena naslovom *manja bazilika* što joj ga je 1923. godine dodijelio papa Pio XI., a zlatne krune su, u ime hrvatskog naroda, 1935. godine darovali nadbiskupi Antun Bauer i Alojzije Stepinac. Tada je Majci Božjoj Bistričkoj dodijeljen naslov *Kraljica Hrvata*. Velika slavlja koja su se u Mariji Bistrici redala od tih dana kulminirala su u očuvanju hrvatske nacionalne svijesti 1971. godine kada Biskupska konferencija proglašava Mariju Bistricu Hrvatskim nacionalnim svetištem. Svjetsku i najvišu potvrdu tog statusa donio je papa Ivan Pavao II. kada je 3. listopada 1998. posjetio Mariju Bistricu u povodu proglašenja zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca blaženim.

Graditeljska povijest bistričke crkve je iznimna – obnovljena u drugoj polovini 18. stoljeća kao barokna crkva, današnji je izgled dobila u drugoj polovini 19. stoljeća, djelomično izgrađena na starim temeljima i proširena u neorenesansnom stilu. Sredina 19. stoljeća može se smatrati preporodom razvoja Marije Bistrice. Naime, 40-ih i 50-ih godina u vrijeme župnikovanja Ivana Krizmanića u Bistricu dolaze hrvatski preporoditelji, a ondje je i začeta ideja o osnivanju Matice ilirske. U to vrijeme (1878. – 1880.) cestu od Zagreba, preko Sesveta i Kašine restaurira hrvatski ban Ivan Mažuranić. Papinska povezanost s Bistricom i u tom je segmentu vidljiva, jer papa Lav XIII. (1878. – 1903.) daruje svetište prikladnim poklonom – zlatnim podnožjem za kip Majke Božje Bistričke.

Usporedno s razvojem svetišta, razvijalo se naselje pa i lokalna zajednica, te je kroz stoljeća pokazala, premda u mnogim aspektima tipičnu, u nekima i zavidnu razinu kulturne i društvene djelatnosti (za što je dijelom zaslužno bilo i hrvatsko plemstvo koje je ondje imalo utvrde i posjede). Kasnije, tijekom 19. i posebno 20. stoljeća, razvija se školstvo, vatrogasna i sportska društva. Nesporno je da iza mnogih društvenih aktivnosti raznih udruga stoje izvrsni rezultati postignuti nakon niza godina iskustva i rada. Možemo zaključiti da je današnja društvena kulturna klima Općine Marija Bistrica spoj bogatog kulturnog i povijesnog naslijeđa te očuvane materijalne i nematerijalne kulturne baštine.

Danas na području Općine djeluju različite kulturne, društvene i sportske udruge. Specifični bistrički zanati kao što su licitari, medicari, lončari te izrada drvenih igračaka i suvenira postali su dio tradicionalne kulture ovog dijela Hrvatske te su upravo oni jedan od prepoznatljivih hrvatskih proizvoda. Prema tome, čini se da Općina Marija Bistrica ulaže značajna financijska sredstva u očuvanje, obnovu i revitalizaciju kulturne baštine i u rad udruge.

Sumirajući navedeno, sasvim je opravdano zagovarati stajalište da Općina Marija Bistrica, na temelju, u ovom poglavlju prikazanih povijesnih i kulturnih značajki, može i treba dobiti status grada. U prilog rečenome posebno idu opisani segmenti crkvenog i civilnog razvoja koji su se u Mariji Bistrici uzajamno dopunjavali i izgrađivali te su značajni ne samo za Županiju krapinsko-zagorsku i Hrvatsku, već za Europu čija je kulturna i sakralna baština dijelom i nastajala upravo u gradovima po mnogočemu sličnima Mariji Bistrici poput Lourdesa, Fátime, Mariazella, Loreta i drugih.

III.

HRVATSKO NACIONALNO SVETIŠTE MAJKE BOŽJE BISTRičKE

Vine Mihaljević

Hrvatsko nacionalno svetište Majke Božje Bistričke najveće je marijansko svetište u nas što ga pak čini posebnim i prepoznatljivim područjem u Hrvatskoj. Brojne povjesnice, monografije i narativi o svjedočenjima hodočasnika pripovijedaju o višestoljetnoj prošlosti koja Bogorodičino svetište i prošteništa povezuje sa živopisnim zagorskim naseljem i Općinom Marija Bistrica. Već samo ime naselja pokazuje nerazdvojivo jedinstvo sa svetištem. Konstantu kršćanske, društvene i kulturne uzajamnosti pratimo iz daleke prošlosti naselja *Bistricza* nazvanog prema potoku koji teče kroz naselje, a po Bogorodici Mariji, objašnjeno je u prethodnim poglavljima, dobiva ime Marija Bistrica. S druge pak strane Majka Božja dobiva pridjev Bistrička po mjestu Bistrica kao što je primjerice Częstochowska *Crna Gospa* nazvana prema spomenutom gradu Częstochowi u Poljskoj ili Majka Božja Lurdska prema Lourdesu u Francuskoj, Fatimska Gospa prema Fátimi u Portugalu i slično.

Naselje Bistrica vjerojatno nastaje i razvija se kao feudalno trgovište na temelju povlastice koju usmeno daje feudalac, onako kako su uglavnom nastajala i druga zagorska gradska naselja (Vučetić, 2016: 19). Nakon što Marija Bistrica gubi obilježje srednjovjekovnog gradskog naselja, zahvaljujući marijanskom svetištu u 18. stoljeću razvija se kao hodočasničko naselje čiji je daljnji povijesni razvoj uvjetovan razvojem samoga svetišta. Hodočasnici naime pokornički hodočaste „s uvjerenjem, da je Marija pomoćnica kršćana i utjeha žalosnih, i da je selo Bistricu odabrala za svoj majčinski susret sa zemaljskom dječicom“ (Buturac, 1996: 3). Njena zemaljska djeca, hodočasnici, svoju vjernost iskazuju i danas što između ostaloga pokazuje i naslovnica *Strategije razvoja općine Marija Bistrica 2016. – 2020.* koja govori o jedinici lokalne samouprave, Općini Marija Bistrica u Krapinsko-zagorskoj županiji. Čudotvorni kip Majke Božje Bistričke na naslovnici *Strategije* ne pokazuje samo sliku – pred kojom ljudsko gledanje postaje molitvom, nego vizualizira kršćansku, društvenu i kulturnu uzajamnost svetišta i prošteništa te naselja kroz stoljeća.

Na život stanovnika Marije Bistrice te na bistričke hodočasnike Majci Božjoj utječu različiti društveni, kulturni, vjerski, gospodarski i povijesni uvjeti koji se međusobno preklapaju i dopunjuju. U ovome tekstu govori se o vjerskoj dimenziji hodočasnika i pozornost se posvećuje razvoju kulturnog, odnosno vjerskog turizma. U prvom dijelu teksta daje se kratak povijesni osvrt na svetište i prošteništa Majke Božje Bistričke i naselje, odnosno Općinu Marija Bistrica. U drugom dijelu pozornost se posvećuje nekim značajnim vjerskim događajima i personaliziranim hodočasnici, *proštenjarima* Svetištu Majke Božje Bistričke. Završno promišljanje usmjerujemo na hodočasnički, odnosno kulturni i vjerski turizam koji zahtijeva značajno zalaganje šire društvene zajednice kako bi bila u mogućnosti odgovoriti na povećane vjerske, društvene, kulturne i gospodarske potrebe. Naime, jasno je kako hodočasnički, vjerski turizam

razvija ne samo vjersko područje odgovarajući duhovnim i pastoralnim potrebama hodočasnika i svetišta, nego uključuje širu društvenu i kulturnu zajednicu naselja i Općine Marija Bistrica.

1. Svetište Majke Božje Bistričke kao bitna sastavnica povijesnog, religijskog, društvenog i kulturnog identiteta Marije Bistrice

Bistrica se, rečeno je, prvi put spominje 1209. u povelji kojom hrvatsko-ugarski kralj Andrija II. vraća vlastelinu Vratislavu zaplijenjene mu posjede. U popisu župa Zagrebačke biskupije 1334. godine navodi se Bistrica kao središte župe sa župnom crkvom svetih apostola Petra i Pavla (*Item ecclesia beati Petri de Biztricha*). Sama godina osnutka bistričke župe nije poznata, no može se pretpostaviti da su se u tom kraju osnivale župe neposredno nakon krštenja Hrvata i nakon utemeljenja Zagrebačke biskupije 1094. godine (Buturac, 1996: 14, 76).

Najstariji opis bistričke crkve potječe iz 1622. Sastavljen je prilikom kanonske vizitacije Zagrebačke biskupije. U tom opisu, kako piše autor Josip Buturac (1966: 19), zapisano je da se „crkva nalazila na brežuljku. Oko nje se nalazilo groblje. (...) Crkvena je zgrada bila zidana. Iznad svetišta imala je svod, a iznad lađe ravan drveni strop. Cijela ta površina oslikana je starom slikarijom. Crkva je prikriivena hrastovim daščicama – šindrom. Iznad pročelja dizao se drveni tornjić s dva zvona. Sakristija, sagrađena od strane evanđelja, popločana je ciglom. Na istoj strani u crkvenom zidu, po starom običaju, ugrađeno je svetohranište gdje se u ciboriju čuva Sveto Otajstvo. Nutarnji su zidovi crkve loše oslikani (*paretes depicti turpissimo modo*). Po križevima na njima moglo se zaključiti da je crkva bila nekada posvećena. (...) Godine 1622. crkva ima tri oltara. Glavni je oltar posvećen sv. Petru, zaštitniku župe, a za naslovnike pokrajnjih oltara ništa se ne zna.“ U kasnom srednjem vijeku crkva je bila posvećena svetim apostolima Petru i Pavlu, a u 18. stoljeću nakon drugog pronalaska čudotvornog kipa Blažene Djevice Marije mijenja se titular crkve, pa je župna crkva svetih apostola Petra i Pavla posvećena Majci Božjoj Bistričkoj.

U 18. stoljeću nastaje u Hrvatskom zagorju više proštenjarskih crkava s cinktorom posvećenih Blaženoj Djevici Mariji. Crkve (kapele) nalazile su se redovito izvan naselja, a one su u jozefinskoj reformi postale župnim crkvama. Župna – hodočasnička crkva u Mariji Bistrici nalazi se u središtu naselja. Upravo taj njen središnji prostorni položaj u naselju „uvjetovao je i transformaciju čitavog naselja i razvoj novih funkcija povezanih sa značenjem svetišta“ (Vučetić, 2016: 24).

Marija Bistrica bila je srednjovjekovno gradsko naselje koje taj status gubi te u 18. stoljeću, zahvaljujući marijanskom svetištu, kako smo naveli, razvija se kao hodočasničko naselje čiji je daljnji razvoj uvjetovan čitavim kompleksom samog svetišta. Naime, crkva je u prostornom središtu i izdiže se nad čitavim naseljem kako u prošlosti tako i u sadašnjosti, a i ubuduće određivat će bitno razvoj nekadašnjeg srednjovjekovnog gradskog naselja Marija Bistrica. Taj vjerski, društveni, kulturni i prostorni suodnos iscrpno su predstavili autori izložbenog kataloga *Marija Bistrica. Naselje i svetište, arhitektura i urbanizam* (Ratko Vučetić, Irena Kraševac, Viki Jakaša Borić, Krešimir Galović, Vlatka Filipčić Maligec, Ivana Haničar Buljan, Biserka Dumbović Bilušić).

Ranije je navedeno da Odlukom Hrvatskog sabora u Zagrebu 1710./1711. u vrijeme haranja kuge hrvatski narod podiže zavjetni glavni drveni oltar na čast Blaženoj Djevici Mariji. Važno je dodati da tom odlukom bistričko svetište postaje zemaljskim (državnim) svetištem. Bistrička

crkva je obnovljena kao *proštenjarska* barokna crkva početkom 18. stoljeća. Tu obnovljenu i proširenu crkvu u nedjelju nakon blagdana svete Margarete 15. srpnja 1731. godine svečano je posvetio zagrebački biskup Juraj Branjug (1723. – 1748.). Ta je nedjelja određena da bude blagdanom posvećenja crkve, imajući u vidu činjenicu kako se na tu nedjelju 1684. i dogodilo prvo čudo pred čudotvornim kipom Blažene Djevice Marije. U prigodi posvećenja crkve promijenjen je titular (naslovnik) župne crkve, a istodobno je prema odluci Hrvatskog sabora i samo mjesto Bistrica preimenovano u Marija Bistrica.

Bistrička crkva više je puta obnavljana, o čemu detaljnije govori drugo poglavlje ove studije. Ovdje valja izdvojiti obnovu sredinom 19. stoljeća kada su sagrađene arkade oslikane čudesnim zgodama i opisane u knjizi bistričkih čudesa. Takve slike ostavljale su snažan dojam na hodočasnike jer su bile jedinstvene. Naime, takvo što tada nije postojalo u drugim marijanskim prošteništimu u Hrvatskoj.

Posljednji put bistrička crkva temeljito je obnovljena u razdoblju od 1880. do 1882. godine kada uglavnom dobiva današnji izgled. Restauracija je provedena prema nacrtima arhitekta Schmidta, a pod nadzorom arhitekta Hermana Bolléa. Obnovljeni bistrički kompleks ulazi u interakciju sa samim naseljem usmjeravajući njegov daljnji razvoj. Naime, novooblikovani Bolléov sakralni neorenesansni kompleks nije samo nov arhitektonski stil, nego je i inovativan urbanistički vid razvoja naselja kojem je novim firentinskim konceptom arkada otvorio sakralni prostor (Borić, 2016). „Bolléova pregradnja svetišta Majke Božje Bistričke unijela je stilsku i koncepcijsku transformaciju koja se odrazila na sliku, ali i na daljnje formiranje sela“ (Borić, 2016: 42). Prema Ireni Kraševac (2016: 45) „taj veliki građevinski zahvat skoro je posve izmijenio dotadašnji izgled skromne zagorske proštenjarske crkve koju je preoblikovao u raskošni historicistički hodočasnički burg i na čijoj restauraciji su sudjelovali zanatska i umjetničko-obrtnička proizvodnja“. Bistrička crkva 1923. godine dobiva naziv manje bazilike, a dodijelio joj ga je papa Pio XI. To je naslov koji rimski prvosvećenici dodjeljuju samo značajnijim katedralama, župnim crkvama i svetištima kako bi potaknuli hodočasnike na štovanje Bogorodice.

Rekli smo kako je nadbiskup zagrebački Antun Bauer 1935. okrunio zlatnom krunom čudotvorni kip. U euharistijskom slavlju asistirao je i nadbiskup koadjutor Alojzije Stepinac koji je tom prigodom održao propovijed. Naime, prigodom krunjenja čudotvornog kipa Alojzije Stepinac u Mariji Bistrici izgovorio je zavjet Isusovoj majci Mariji koju je Stepinac, kako ističe kardinal Franjo Kuharić, najradije oslovljavao „Presveta Bogorodica“.¹

O planovima uređenja Svetišta Marije Bistrice u razdoblju NDH piše Krešimir Galović (2016) koji navodi kako je riječ o veoma ambicioznom planu koji je obuhvaćao obnovu i uređenje crkve, uređenje njenog okoliša i izradu regulatorne osnove za cijelu Mariju Bistricu. O udruzi Naša draga svetišta – NADASVE i njezinim aktivnostima povezanim uz bistričko prošteništa pisala je Vlatka Filipčić Maligec (2016), o Planićevoj dogradnji svetišta Marija Bistrica i suvremenim intervencijama piše Ivana Haničar Buljan (2016). Naime, svake godine

¹ „Obećavamo da ćemo ti ostati vjerni i iskreni štovatelji!
Vjerni dok budu žuborili potočići naši,
šumjele rijeke naše,
dok se bude pjenilo sinje more naše,
dok se budu zelenile livade naše,
dok se budu zlatile livade naše
dok se budu sjenile tamne šume naše
dok bude mirisalo cvijeće domovine naše.“
(Duda, 1999: 113).

povećavao se broj hodočasnika pa je 60-ih godina prošloga stoljeća bilo potrebno izgraditi prostor za ispovjedaonice i smještaj ispovjednika. Pod utjecajem zapadne arhitekture Planinić u gradnji koristi fasadnu opeku kao završnu oblogu s vidljivim betonskim konstrukcijama.

Dana 15. kolovoza 1971. godine, prema Dudi (1999: 10), završen je „znameniti dan sveopćeg vjerničkog iskustva Hrvata“. Radilo se o Šestom mariološkom kongresu održanom u Zagrebu 1971. te Trinaestom međunarodnom marijanskom kongresu koji je održan u Mariji Bistrici iste godine uz sudjelovanje brojnih crkvenih predstavnika i vjernika iz svih hrvatskih i drugih krajeva. Za organizaciju tih kongresa zaslužan je franjevac fra Karlo Balić. Tom prigodom, rečeno je, Biskupska konferencija proglasila je bistričko svetište hrvatskim nacionalnim marijanskim svetištem (Duda, 1999; Buturac, 1996). Kardinal Franjo Kuharić o navedenim događajima je rekao: „Božja nam je providnost redom pokazivala miljokaze naše svete i nacionalne povijesti“ (Duda, 1999: 10).

U kronologiji važnih događaja u Svetištu Majke Božje Bistričke napomenimo i da je 24.-25. svibnja 1974. održan Prvi hrvatski nacionalni marijanski kongres. Dana 9. rujna 1984. održan je drugi velebni hodočasnički skup, Nacionalni euharistijski kongres (NEK '84.), koji je predvodio bečki nadbiskup kardinal Franz König, posebni izaslanik pape Ivana Pavla II. i rimski kolega zagrebačkih nadbiskupa blaženog Alojzija Stepinca i kardinala Franje Šepera. Propovjednik je bio tadašnji zagrebački nadbiskup kardinal Franjo Kuharić. U središtu tog kongresa bilo je trostruko povijesno slavlje što ga slavi Crkva u Hrvata: završetak višegodišnje proslave Trinaest stoljeća kršćanstva hrvatskog naroda (641-1941), *Nacionalni euharistijski Kongres Crkve u Hrvata* (8. i 9. rujna 1984.) i tristota obljetnica našašća čudotvornog kipa Majke Božje Bistričke (Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, 1986). U prigodi održavanja Nacionalnog euharistijskog kongresa, u svojoj poruci papa Ivan Pavao II., uz apostolski blagoslov hrvatskom narodu i svim sudionicima NEK-a, piše: „Kao što ste svoja jubilejska slavlja započeli u marijanskom svetištu Gospe od Otoka, tako ih sada, uvijek pod Bogorođičinim pogledom, završavate u Mariji Bistrici, u svom nacionalnom marijanskom svetištu, kraj čudotvornoga Gospina kipa. Taj drveni kip, što ga vaši pređi bijahu prisiljeni skrivati uslijed opasnosti od oskvrnuća i uništenja, predstavlja u određenom smislu svu patničku povijest vašeg naroda tijekom trinaest minulih stoljeća. I kao što je ovaj sveti lik tijekom 300 godina, otkako je pronađen, jačao vjeru vaših pređa, ulijevajući im nadu i hrabrost, tako neka i dalje nastavi hraniti vaš kršćanski život i promicati duhovno jedinstvo svih vas“ (Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, 1986: 245).²

² Na kraju monografije *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata* (1986: 276), pod naslovom „Sjećanje: godinu dana nakon NEK-a“ u intervjuu s mons. Lovrom Cindorijem, ondašnjim župnikom u Mariji Bistrici i dr. sc. Antunom Škvorčevićem, glavnim tajnikom Središnjeg odbora NEK-a, mons. Cindori na pitanje o tome kako su se domaći vjernici ponijeli na NEK-u, odgovara: „Evo kako su Bistričani dočekivali hodočasnike. Za sam Kongres otvorili su svoja vrata i svoja srca svima koji su dolazili. Do zadnjih mjesta u kućama i svim dvorišnim prostorima ponudili su sve hodočasnici, naročito onima koji su došli u subotu, te pješacima koji su stizali cijele noći na nedjelju, a takvih nije bilo malo. Ujutro su mnogi iznosili i topli napitak umornim hodočasnici, nudili ih pićem, a na pojedinim parkiralištima postavili su natpise: 'Dobro došli! Parkirajte besplatno!' Na tome svima zahvaljujem. Gostoljubivost i kršćanska ljubav bile su toga dana na djelu.“ Nakon sjećanja mons. Cindorija na održavanje NEK-a, predstavljen je rad Središnjeg odbora za pripremu NEK-a. Ovdje bih samo želio istaknuti kako su pojedina povjerenstva Središnjeg odbora bila zadužena za pojedine vidove održavanja NEK-a. Članovi odbora sastali su se s odgovornima s društvene strane s kojima je dogovarano pitanje regulacije prometa, parkirališta, sigurnosti, sanitetsko-sanitarna pitanja. Članovi su analizirali smještaj (u zagrebačkim župama smješteno je 40 autobusa hodočasnika), prijevoz hodočasnika (autobusima – oko 4000 autobusa, desetak posebnih vlakova i više tisuća osobnih automobila) za oko 400 000 hodočasnika, za red je bilo odgovorno 50 redara (bogoslóvi i sjemeništarcí), zdravstvena služba sastavljena od 17 liječnika i 103 medicinske sestre, uglavnom časne sestre, imala je na raspolaganju dvije kućne ambulante

Za bistričko prošteništa i Općinu posebno značenje ima Kalvarija ili Golgota od 1938. kada se na susjednom brežuljku na serpentinama postavljaju postaje križnog puta u drvu, zatim su slijedila uređenja postaja s kipovima u plemenitim materijalima koje su radovi akademskih umjetnika kao što su Ante Orlić, Marija Ujević, Stanko Jančić, Kruno Bošnjak, Josip Poljan, Ante Starčević. Kalvarija na poseban način pridonosi oblikovanju sakralnog krajolika Marije Bistrice koja je prostorno i urbanistički uklopljena prema „prije uspostavljenom konceptu Kalvarije na otvorenom“ (Dumbović Bilušić, 2016).

Svetište i prošteništa Majke Božje Bistričke razvija se od 1684. to jest nakon što je pronađen čudotvorni Bogorodičin kip. Naime, u svetištu se štuje kip Majke Božje s Djetetom u naručju. Zavjetni kip izrađen je oko 1499. godine. Prema predaji, vjeruje se kako je kasnogotički drveni kip Bistričke Bogorodice u tamnome drvu za jednostavni vjernički puk izrezbario nepoznati mjesni majstor koga Pavičić naziva „prosijedi starčić Matek Horvat“, stolar iz Poljanice, u svom libretu za rock operu *Pet stoljeća čudotvornog kipa Majke Božje Bistričke* (Pavičić, 2008: 24). Kip je jednostavan, izrađen s vjerničkom dušom, dubokom vjerom i ljubavi prema Blaženoj Djevici Mariji, Bogorodici. Taj kip pripada nizu crnih Madona, premda je pri restauraciji utvrđeno da njegova tamna boja nije izvorna. Podsjetimo, prema usmenoj predaji kip Bogorodice s djetetom Isusom u naručju bio je od 1499. do 1545. postavljen u kapeli, prasnvetištu, na Vinskom Vrh u koji je tri kilometra udaljen od Bistrice u smjeru Konjščine. Nakon što je osmanlijska vojska u bitci kod Konjščine 1545. porazila hrvatsku vojsku koju je predvodio Nikola Zrinski, u bijegu pred Osmanlijama hrvatski katolički puk uzima čudotvorni kip iz kapele na Vinskom Vrh. Majka Božja štitila je i tješila svoj narod u opasnosti. U strahu da vojska ne uništi i ne oskrvne kip Bogorodice, koji je već u to vrijeme imao čudotvorne moći, župnik Pavao (*plebanus Paulus de Bisthricza*) zakopao ga je pod pjevalištem, korom župne crkve. Župnik ubrzo umire, no nikome nije odao tajnu gdje je kip. Marijini štovatelji tražili su čudotvorni kip, a čudesna svjetlost ispod kora pokazala se župniku Luki koji je dao da se to istraži i ispod kora otkopan je neoštećeni Marijin kip (Buturac, 1966).

Usljed ponovne opasnosti od Turaka 1650. godine, kada su prodrli do Zlatarskog polja, kip je drugi put skriven. Bistrički župnik Juraj Marinčić dao ga je zazidati u udubinu iza glavnoga oltara u župnoj crkvi sv. Petra i Pavla, no ostavljen je otvor kroz koji se moglo vidjeti samo lice Majke Božje. Prema predaji potkraj 17. stoljeća Gospa se ukazala župniku Petru Brezariću kada je za vrijeme svete mise propovijedao o sv. Franji Ksaverskom. Naime, na propovjedaonicu se popela žena u plavoj odjeći, sa svijećom u ruci, moleći župnika da zajedno s vjernicima mole da ona ponovno dobije vid. Ista „gospođa“ ukazala mu se isti dan u popodnevnim satima kada se s bistričkim kapelanom vozio naseljem Podbrđem. Kada joj se župnik želio približiti, „gospođa“ je nestala. O tim događajima govorilo se među pukom. Gospa je naime tom zamolbom željela da progleda njen čudotvorni crni kip iza oltara. I to se dogodilo. Drugo našašće kipa Majke Božje Bistričke zbilo se u subotu 15. srpnja 1684. godine zaslugom velikog štovatelja Blažene Djevice Marije, zagrebačkog biskupa, pavlina Martina Borkovića koji je kao dijete s roditeljima bosonog hodočastio u prošteništa Mariju Bisticu. Biskup Borković zatražio je od

i dva poljska prihvatilišta opskrbljena sanitetskim materijalima, tri defibrilatora i EKG, četvera kola hitne pomoći, a zdravstvenu zaštitu ponudila je i zdravstvena stanica u Mariji Bistrici, u Donjoj Stubici i u Zagrebu (usp. Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata, 1986: 273-277). Ovdje sam naveo nekoliko činjenica koje zapravo ističu uzajamni odnos suradnje vjerskog, hodočasničkog turizma i društvene zajednice primjeren ondašnjim prilikama. Upravo ovih nekoliko činjenica upućuje na uzajamnu suradnju svetišta naselja odnosno Općine Marija Bistrica u svrhu promicanja vjerskog turizma u kontekstu gospodarskog razvoja Općine. Ovdje su izostali gospodarski pokazatelji događanja, prvenstveno trgovina, ponuda tradicijskih kulturnih predmeta (licitar, drvene dječje igračke i slično), ugostiteljski pokazatelji.

zagrebačkog kanonika kustosa Matije Stoklasa i bistričkog župnika Ivana Molitorisa da pronađu čudotvorni crni Gospin kip. Pronađen je, kako smo naveli, 15. srpnja 1684. godine. Već sutradan u nedjelju (Margaretska nedjelja) dogodilo se prvo čudo kada je u crkvi prohodala uzeta djevojčica Katarina, kći Magdalene Paulec. Sljedećih dana dogodio se niz čudotvornih iscjeljenja i ispunjenja molitvi kojima su vjernici zazivali Majku Božju Bistričku, a jedno čudo dogodilo se i u turskoj Kaniži (Ugarska) 1684. godine kada se Blažena Djevica Marija ukazala sedmorici utamničenih kršćana riječima: „Nemojte se, dječice, bojati, nego imajte pouzdanje. Ja sam 40 i više godina bila slijepa, a danas sam primila vid u Bistrici. (Ta sljepoća označava prijekor onima koji su Marijin kip ne samo zazidali nego i na njega zaboravili.) Zagovorite se poći onamo, i bit ćete oslobođeni.' Oni se zagovoriše, a okovi padoše, i vrata se tamnice otvoriše. Duskora je oslobođena od Turaka Kaniža i cijela Ugarska“ (Buturac, 1996: 46).

Kip crne Madone mons. S. Rittig opisuje na sljedeći način: „Biser bistričkog svetišta je čudnoviti kip Majke Božje Bistričke. Kip nije nikakva skupocjenost ni umjetnina. Ne odlikuje se nikakvom spoljašnjom ljepotom. Izdjelan je iz drva i u prvi mah svojom skromnošću i tamnim obrazom čudno se doima duše, ali što dulje stojiš i moliš pred neobičnim likom, sve te više osvaja i obuzimlje, navru ti suze na oči i osjetiš unutarju ljepotu skromne Madone i obuhvatiš smisao biblijskih riječi: *Nigra sum sed formosa* – crna sam, ali divna“ (Buturac, 1996: 19).

Nakon nekoliko naglasaka na nastajanje i razvoj župe i prošteništa Majke Božje Bistričke u nastavku ćemo govoriti o nekim obilježjima hodočasničkog, vjerskog turizma koji ima širok odjek ne samo na nacionalnoj nego i na univerzalnoj razini, osobito ako u obzir uzmemo „suvremene bistričke hodočasnike“: „hodočasnika Evandjelja“ Ivana Pavla II., prvog papu hodočasnika u Mariju Bisticu i „zagrebačkog bistričkog hodočasnika“, hrvatskog blaženika Alojzija Stepinca.

2. Svetište Majke Božje Bistričke kao hodočasničko središte Hrvatske

Događaji oko prenošenja Bogorodičina kipa s djetetom Isusom u naručju u bijegu pred osmanlijskom vojskom, njegovo skrivanje i okolnosti pod kojima je dva puta nađen, budili su vjeru u njegovu čudotvornu moć. Sa svih su strana u bistričko prošteništa počeli dolaziti brojni hodočasnici, proštenjari, romari, slaveći, klanjajući i moleći se čudotvornom kipu. Pred čudesnim kipom Majke Božje Bistričke tijekom godina hodočastili su milijuni pobožnih hodočasnika, klečali i molili, a od nebeske Majke dobivali ozdravljenje, iscjeljenje, pomoć, zaštitu i uslišanje. Po zagovoru Majke Božje Bistričke u Mariji Bistrici događaju se *čudesni događaji*, kojih je od 1688. do 1786. zabilježeno 1109.

Danas pak hodočašća Majci Božjoj Bistričkoj počinju na Bijelu nedjelju i završavaju koncem listopada. Hodočašća vjernika iz pojedinih župa imaju redovit godišnji raspored, a bistričke župne matice čuvaju pisani raspored hodočašća još od 1775. godine. Proštenja se nazivaju prema blagdanima na kojima se pokornički proštenjarski zavjeti vrše kao „duhovsko“, „varaždinsko“, „zagrebačko“, „margaretsko“, „Porciunkulsko“ ili proštenje „Božjeg lica“, zatim proštenja o „Velikoj Gospi“, o „Maloj Gospi“, o „Imenu Marijinu“ (Buturac, 1996: 49-50).

Za hodočasnike je bistrički kapelan Petar Berke napisao prvi molitvenik na kajkavskom 1765. pod naslovom *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvackoga to jest Čudnovita pripečenja i osebujne milošće kotere pri čudnovitom kipu Marije bistričke više vre let se skazuju*. Prvo izdanje hodočasničkog molitvenika objavljeno je u Zagrebu 1765., a drugo 1775. u Grazu.

Pretisak je izdan u Zagrebu 1995. pri čemu je istaknuto kako je to „najstarija tiskana spomenica o prošteništu Majke Božje Bistričke, koja svjedoči o širenju marijanske pobožnosti, hodočašća i života prošteništa od 1684. – 1775. godine, a po svom sadržaju molitvenik je dragocjeni dokument o hodočasničkom pastoralu u 18. stoljeću“ (Kurečić, 2000: 20).

Pored pokorničkog obreda i duhovne okrepe, hodočasnicima treba osigurati hranu, piće i prenočište. Nekada su hodočasnici pješice obavljali svoje zavjete, prespavali bi u štalama na slami ili probdjeli moleći u crkvi. No danas to više nije moguće zbog mnogostruko većeg broja hodočasnika, što postaje jednim od prioriteta u razvoju vjerskog turizma. O tome još prije nekoliko desetljeća piše Buturac: „Zbog porasta unutrašnjeg turizma, porastao je broj bistričkih hodočasnika koji sada ovamo putuju autobusima iz svih krajeva gdje žive katolici Hrvati i pripadnih drugih naroda i narodnosti. Godine 1980. prema procjeni župnika pohodilo je marijansko prošteništa u Bistrici 300.000 osoba, a prema drugim procjenama bilo ih je dva puta toliko“ (Buturac, 1996: 50).

Nakon predstavljanja fenomena čudotvornog Bogorodičina kipa, posebna pozornost posvećuje se osobama koje su u novije vrijeme obilježile svetište. Neprijeporno je kako su „hodočasnici Evanđelja“ sveti papa Ivan Pavao Drugi, sveta Majka Tereza i blaženi Alojzije Stepinac pridonijeli razvoju i promicanju vjerskog turizma u sklopu cjelokupne turističke ponude Općine Marija Bistrica. Njihova svetost života, njihovo promicanje marijanske pobožnosti, njihovo hodočašće Majci Božjoj Bistričkoj kao bistrički „hodočasnici Evanđelja“, pozivaju na univerzalne vrijednosti stvoriteljske, otkupiteljske i spasiteljske ljubavi i žrtve bogočovjeka Isusa Krista. Božanska blizina, mističnost, molitva i mir, meditacija, otvorenost, prihvaćanje, opraštanje, zadovoljština, zaštita i utjeha brojnim hodočasnicima jest Majka Božja Bistrička.

Takva nam vjernička iskustva svjedoče prije svih blaženi Alojzije Stepinac i papa Ivan Pavao II. Naime, nakon što je čudotvorni kip nađen, neprijeporno je najznačajniji dan u vjerskoj prošlosti Marije Bistrice 3. listopada 1998. godine kada je papa Ivan Pavao II. u Mariji Bistrici proglasio blaženim zagrebačkog nadbiskupa i bistričkoga hodočasnika, slugu Božjega kardinala Alojzija Stepinca.

Svaki čovjek, vjernik proštenjar, romar, jest hodočasnik koji dolazi Majci Božjoj Bistričkoj moliti se i tražiti utjehu. Brojni hodočasnici svoje su zahvale, uslišane molitve i prošnje ispisali na zahvalnim mramornim pločama koje se čuvaju u župnoj riznici. Ovdje ćemo posebno istaknuti jednog hodočasnika, Ivana Pavla II., kojemu bistrički vjernici, svećenici i cijeli hrvatski narod podižu spomenik i posvećuju trg u svetištu. Ivan Pavao II. (1998: 17) govorio je o tomu kako je „odavno želio pohoditi svetište Majke Božje Bistričke. Rado sam zbog toga prihvatio prijedlog hrvatskih biskupa i danas na ovome znakovitom mjestu obavljam čin beatifikacije“. Također je rekao: „Danas sam došao k vama u ovo drago vam svetište naše Nebeske Majke – Majke Božje Bistričke. Pred njezinim crnim likom toliko ste puta vi i vaši stari po njoj upućivali molitve Bogu. Ovdje sam kako bih zajedno s vama Bogu prinio žrtvu hvale i proglasio blaženim slugu Božjega Alojzija Stepinca. Molimo Gospodina da nam oprost i grijehe da čiste savjesti nosimo svjedočanstva Radosne vijesti, molimo Ga da svojim milosrdjem podržava našu ustrajnost u vjeri i predanju, služenju i poniznosti sreća“ (Jurišić i sur., 2009: 157; Pintarić, ur., 1999: 66). Ovdje donosimo i sljedeće Papine riječi: „Mi, udovoljavajući želji našega brata zagrebačkog nadbiskupa Josipa Bozanića te brojne druge braće u biskupstvu i brojnih vjernika, pošto smo razmotrili mišljenje *Zbora za proglašenje svetih*, Našom apostolskom vlašću dopuštamo da se sluga Božji Alojzije Stepinac odsada naziva blaženim i da se svake godine na dan njegovog rođenja za nebo, desetoga veljače, može slaviti njegov

spomendan na mjestima i na način kako je to određeno kanonskim propisima. U ime Oca i Sina i Duha Svetoga.“ (Jurišić i sur., 2009: 162). Bilo je to, riječima fra Bonaventure Dude (1999), novo vjerničko iskustvo svih hodočasnika dana 3. listopada 1998. godine kada je proglašen blaženim Alojzije Stepinac za vrijeme euharistijskog slavlja koje se slavilo u novouređenoj crkvi na otvorenome Hrvatskog nacionalnog svetišta Majke Božje Bistričke.

Nakon posjeta Hrvatskoj u listopadu 1998. godine, Ivan Pavao II. na redovitom tjednom susretu s hodočasnici u Vatikanu osvrnuo se na proglašenje blaženim kardinala i zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca u marijanskom svetištu riječima: „Odavno sam želio poći u poznato svetište Majke Božje Bistričke, Providnost je htjela da se ta želja ostvari prigodom proglašenja blaženim kardinala Alojzija Stepinca. On je, sve od početka svoje biskupske službe, svake godine osobno, pješačeći, vodio zavjetno hodočašće grada Zagreba u bistričko svetište, udaljeno pedesetak kilometara od glavnog grada, činio je to sve dok komunističke vlasti nisu zabranile svaku vrstu vjerskog očitovanja. Stari i časni drveni kip Bogorodice s Djetetom, koji su u 16. stoljeću u vrijeme otomanskih provala vjernici bili prisiljeni sakriti da bi ga sačuvali od svetogrđa i uništenja na određeni način predstavlja patničku povijest hrvatskog naroda tijekom više od trinaest stoljeća.“ (Pintarić, 1999: 157).

U svom ranijem obraćanju hrvatskim hodočasnici u bazilici sv. Petra u Rimu 30. travnja 1979. papa Ivan Pavao II. govorio je o tome da hrvatski narod rese „vjernost Isusu Kristu i Evanđelju (...), ljubav i odanost prema Rimskoj Crkvi, (...) i ljubav i pobožnost Hrvata prema Mariji, Majci Božjoj, Majci Crkve, a koju vi tako rado nazivate 'Kraljica Hrvata' i sinovski štujete u brojnim svetištima“ (Sveti Otac Ivan Pavao II. u Hrvatskoj. Vodič kroz liturgijska slavlja, 1994: 5, prema *Branimirova godina*, Zadar, 1980: 64).

Posjetom Ivana Pavla II. i proglašenjem blaženim sluga Božjega Alojzija Stepinca počinje novo razdoblje u povijesti svetišta Majke Božje Bistričke: pohodio ga je „hodočasnik Evanđelja“ koji je beatificirao zagovaratelja i bistričkog hodočasnika zagrebačkog nadbiskupa kardinala Alojzija Stepinca. Kardinal zagrebački, nadbiskup Franjo Kuharić prigodom prvog posjeta svetoga oca Ivana Pavla II. hrvatskom narodu 10. – 11. rujna 1994. kada je bila proslava 900. obljetnice Zagrebačke nadbiskupije najavio je „golorukog hodočasnika Evanđelja“ (*Bistrički hodočasnik*, 1999: 5) koji je tada trebao posjetiti i svetište Majke Božje Bistričke, ali zbog zdravstvenih razloga od tog posjeta se odustalo. Koadjutor Zagrebačke nadbiskupije Alojzije Stepinac, koji je od 1934. svake godine pješice vodio hodočašće Majci Božjoj Bistričkoj u Mariju Bistricu, 1937. godine imao je zamisao o obnovi svetišta i njegovog okoliša kako bi čitavi kompleks nalikovao Marijinom svetištu u Lourdesu. Kardinal Stepinac je, kako ističe Duda (1999: 9), promicao marijansku pobožnost, a o Marijinim svetištima u svojoj propovijedi iz 1936. napisao je: „... rasijana po vrhovima naših ponosnih planina, obroncima naših pitomih brežuljaka, plodnim ravnicama i obalama sinjeg nam mora (...) kao da dovikuju svim zalutalim sinovima i kćerkama: Vratite se, djeco moja, ja vas još uvijek imam rad“.

Papa Ivan Pavao II. je za vrijeme prvog pohoda Hrvatskoj 1994. govorio o poštovanju prema Hrvatima koji su se istaknuli u evanđeoskim krepostima (sveti Nikola Tavelić, sveti Bogdan Leopold Mandić, blaženi Augustin Kažotić, blaženi Marko Križevčanin) i nastavio kako treba spomenuti „istaknutu i uvelike štovanu osobu sluga Božjega kardinala Alojzija Stepinca, bedem Crkve u Hrvata te na bezbrojne sinove i kćeri ove zemlje koji su se suprotstavljali jarmu atcističkog komunizma“ (Ivan Pavao II., 1994: 8).

Osobni susret s Papom opisuje i bistrički župnik mons. Lovro Cindori u svojim sjećanjima: „Sljedeći neočekivani susret dogodio se na svečanome oltaru kad me je Papin asistent pozvao da pođem pred Svetog Oca i primim iz njegovih ruku kalež, vrijedan Papin dar Nacionalnom

svetištu Majke Božje Bistričke. *'Pro sanctuario!'* (Za svetište), rekao mi je pružajući mi kalež. (...) Sveti Otac želio je posjetiti i baziliku Majke Božje Bistričke. Po savjetu njegove pratnje, dočekao sam Sv. Oca na crkvenim vratima i uputio mu pozdrav riječima: Sveti Oče! Dobrodošli u svetište crne Majke Božje s djetetom Isusom, u svetište Majke Božje Bistričke, u svetište svih Hrvata u domovini i svijetu, i u Stepinčevo svetište!“ (Jurišić i sur, 2009: 163). U znak zahvalnosti zbog pohoda župi i svetištu Majke Božje Bistričke i beatifikacije Alojzija Stepinca vjernici i svećenici župe i svetišta podigli su kip Ivanu Pavlu II. 2003. godine. Godine 2000. Karmel Majke Božje Bistričke i blaženog Alojzija Stepinca blagoslovio je zagrebački nadbiskup kardinal Josip Bozanić koji je u godini Velikog jubileja odredio da bazilika Majke Božje Bistričke bude jednom od četiri oprosne crkve Zagrebačke nadbiskupije.

Napomenimo kako i papa u miru Benedikt XVI. ističe da je bio dvaput u Hrvatskoj. Razlog za prvo putovanje bio je sprovod prijatelja kardinala Franje Šepera, njegova prethodnika u Zboru za učenje vjere. Papa je u svom prethodniku Šeperu „upoznao dobrotu, umnost, razbor i veselost“ (Benedikt XVI, 2011: 13). Drugi put odazvao se pozivu njegova osobnog tajnika Velimira Čapeka da sudjeluje „na znanstvenome skupu i slavlju u marijanskom svetištu“ (Isto) održanom u Zagrebu i Mariji Bistrici od 6. do 8. studenoga 2001. Na skupu je papa istaknuo kako je „doživio pučku pobožnost koja je, moram reći vrlo slična onoj moje zemlje. I bio sam vrlo sretan što vidim to utjelovljenje vjere: vjera življena srcem, gdje nadnaravno postaje naravno i naravno je prosvijetljeno s nadnaravnim“ (Isto: 13-14).

U Svetište Majke Božje Bistričke hodočastila je 1. listopada 1978. i misionarka ljubavi Majka Terezija koja je život posvetila siromašnima, napuštenima i umirućima u Kalkuti. Dana 19. listopada 2003. papa Ivan Pavao II. proglasio ju je blaženom, a papa Franjo proglasio svetom 4. rujna 2016. u Vatikanu. Zajedno s Majkom Terezijom hodočastio je Majci Božjoj Bistričkoj i hrvatski isusovac, bengalski misionar Ante Gabrić, koji je živio također na glasu svetosti. „Hodočasnici Evandjelja“ papa Ivan Pavao II., blaženi Alojzije Stepinac, Majka Terezija, Svetištu Majke Božje Bistričke daju bitnu, esencijalnu dimenziju duhovnog mjesta koje postaje žarištem svetosti. Suvremeni sveci hodočasnici čine naselje Mariju Bisticu povlaštenim mjestom molitve i susreta s Bogom i njegovom Majkom, Blaženom Djevicom Marijom. Na taj način Marija Bistrica svojim značenjem izlazi iz okvira lokalnog i nacionalnog i postaje internacionalnim marijanskim mjestom.

3. Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke i razvoj Općine

U odnosu na „prostornu strukturu naselja vezano uz njegovu funkciju Marija Bistrica se tipološki može odrediti kao hodočasničko-proštenjarsko naselje“ (Vučetić, 2016: 26). Marija Bistrica „nije bila jedina proštenjarska crkva u Zagorju, ono po čemu se razlikovala od ostalih, a što je odredilo razvoj Marije Bistrice kao hodočasničkog mjesta, bio je njezin smještaj u naselju“ (Jakaša Borić, 2016: 29). Odnos crkve prema naselju, odnosno povijest prostornog plana Marije Bistrice pratimo od polovice prošloga stoljeća pa do „Generalnog urbanističkog plana Marije Bistrice“ iz 1982. godine (Dumbović Bilušić, 2016). Glavno prostorno obilježje naselja povijesno je oblikovano oko središta koje čini crkva, Svetište Majke Božje Bistričke. Svetište je, dakle, utjecalo na razvoj Marije Bistrice, a njegova obnova koncem 19. stoljeća promijenila je urbane strukture bistričkoga trga. Vertikalna tornja izdiže se nad naseljem te tako određuje njegov identitet, odnosno određuje povijesno-kulturnu i vizualnu sastavnicu identiteta. Stoga

govoriti o naselju Marija Bistrica znači govoriti ponajprije o svetištu i prošteništu oko kojeg je naselje tijekom povijesti oblikovalo svoj povijesni, kulturni, gospodarski i vjerski identitet.

Prema planu uređenja prometnih, zelenih površina i središta Marije Bistrice, koji je izradio Urbanistički institut Hrvatske na poticaj Društva za obnovu i razvitak Hrvatskog nacionalnog svetišta Majke Božje Bistričke 1992. godine, Marija Bistrica se razvija kao značajan centar u koji mjesečno dolazi oko 60 000 vjernika. Plan predviđa uređenje glavnog trga i njegovo pretvaranje u pješačku zonu, razvoj funkcije središnjeg trga zrakasto je usmjeren prema okolnim ulicama te prema podgrađu i Kalvariji. Na temelju tog plana nastao je *Projekt obnove podnožja bazilike i fontane u cinktoru*.

Uređuje se i podnožje podgrađa gdje se crkvom na otvorenom određuje prostor između Kalvarije i Svetišta, a 1998. dograđuje se crkva na otvorenom koju čine oltar, scenski zid i parterna ograda gdje se održavaju velika vjerska molitvena okupljanja poput velikih godišnjih hodočašća hrvatske vojske i policije.

Na temelju dotadašnjeg povijesnog, kulturnog i društvenog razvoja Općina 2008. donosi gospodarski plan razvoja s naglaskom na razvoj vjerskog turizma i plan demografskog rasta i zaštite okoliša. Godine 2010. donesen je *Urbanistički plan uređenja središnjeg općinskog naselja Marija Bistrica* usmjeren na obnovu i postizanje više razine uređenja i upotrebe postojeće graditeljske strukture i površina te zaštite povijesnih cjelina, nego na novu gradnju na neizgrađenim prostorima naselja Marija Bistrica. Zaštićene zone u Mariji Bistrici su povijesna jezgra te sklop svetišta. Za novu crkvu na otvorenom izgrađena je *Studija prostorno-urbanističkih uvjeta uređenja prostora svetišta u Mariji Bistrici* koja predviđa izgradnju nove crkve ukopane u padinu uz crkvu na otvorenome, dok je južno od predviđene nove crkve planirana gradnja zgrade s ispovjedaonicama, središnje dvorane i *Rajskog vrta*.

U Mariju Bisticu dolaze stotine tisuća hodočasnika od Bijele nedjelje do kraja listopada, što omogućuje gospodarski razvoj Općine. Uz postojeće tradicionalno obrtništvo, obrtnici se prilagođavaju potrebama hodočasnika. Uz prije spomenute, valja izdvojiti i proizvođače suvenira od gipsa te drvene suvenire poput *žvegle* (drvena svirala), vjerske simbole Djevice Marije, želancije, krunice, *kipce* (sličice svetaca na starom kajkavskom koji se redovito drže u molitvenicima). Ugostiteljstvo i trgovina svoje djelatnosti također prilagođavaju hodočascima, a potrebe vjerskog turizma prate još od davne 1684. godine.

Razvoju vjerskog turizma pridonose i Radio Marija Bistrica te na poseban način vizualna komunikacija mrežne stranice Svetišta.³ Poseban prikaz hodočasničkog mjesta daje i Turistička zajednica Općine Marija Bistrica. Općina i naselje Marija Bistrica u skladu s potrebama hodočasnika oblikuju svoju turističku ponudu, promiču kulturni hodočasnički turizam, izgrađuju turističke putove i opremaju smještajne kapacitete. (Jedan od primjera izražavanja dobrodošlice jesu i djevojke u narodnim nošnjama koje dočekuju hodočasnike nudeći im medenjake, licitarska srca i gvirc, piće od meda.) Turistička zajednica organizira prigodna događanja poput akcije za očuvanje i uređenje okoliša *Za svakog hodočasnika jedan cvijet*, a *Stepinčev put*, nalik na one hodočasničke rute o kojima smo govorili u prvom poglavlju, također je dio ponude vjerskog turizma.⁴

³ www.svetiste-mbb.hr

⁴ Stepinčev put je, napomenuto je i ranije u tekstu, poveznica mjesta i gradova na kardinalovom životnom i duhovnom putu. Kreće od njegova rodnog Krašića preko Zagreba, Marije Bistrice sve do Lepoglave, otvarajući tako mogućnost nastavka ovoga hodočasničkog puta prema Trsatu te dalje prema Sinju i Međugorju.

Mrežna stranica Turističke zajednice⁵ donosi brojne kulturne informacije i informacije o događanjima te zanimljivostima koji nisu povezani samo sa Svetištem. Na primjer, župni dvor (1753.) bio je jedno vrijeme sastajalište hrvatskih preporoditelja. Godine 1920. kada su vojne vlasti žigosale i odredile konje koji će biti dodijeljeni vojsci, došlo je do pobune. Pobunjenici su opljačkali crkvu i bistričke trgovce. Pljačkaši su uhvaćeni i blago kažnjeni. Sudio im je pjesnik Dragutin Domjanić, koji se u jednoj pjesmi ispričava Majci Božjoj što je te ljude morao suditi i moli je za oprost. Zanimljivo je i kako je u vrijeme Drugog svjetskog rata ovdje boravio Krsto Hegedušić čije se nedovršene freske mogu vidjeti u bazilici (nisu dovršene jer po završetku rata nije bilo poželjno boraviti u Mariji Bistrici).

Sve navedeno upućuje na uzajamnost vjerskih, društvenih i kulturnih aktivnosti u Svetištu i Općini, pri čemu je njihov glavni integracijski i sinergijski potencijal vjerski, hodočasnički turizam, o čemu govori i *Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020. Strategija* je još usmjerena na mogućnosti za povećanje zaposlenosti, za privlačenje investicija, pristup kapitalu, poboljšanje komunalnih usluga i prometne infrastrukture te na druge segmente izravno povezane s održivim društvenim i gospodarskim razvojem Općine. Nas ovdje zanimaju podaci u *Strategiji* koji se odnose na vjerski, hodočasnički turizam. Svetište Majke Božje Bistričke ubraja se u kulturna dobra upisana u *Registar nepokretnih kulturnih dobara*, a u preventivna zaštićena kulturna dobra ubraja se povijesna jezgra naselja Marija Bistrica; u grupu povijesnih sklopova i građevina ubraja se kapela Prasvetište Majke Božje Bistričke na Vinskom Vrh, u grupu arheološke baštine ubraja se okoliš Bazilike Majke Božje Bistričke. Prema *Strategiji* vidljivo je da se u primarnom sektoru u Općini Marija Bistrica razvija vinogradarstvo i stočarstvo te šumarstvo, zatim u sekundarnom sektoru priređivačka industrija, građevinarstvo, opskrba vodom, energijom i plinom uz naglasak na tradicionalnim obrtima i na kraju iz tercijarnog uslužnog sektora razvijaju se posebice ugostiteljstvo i hotelijerstvo sa značajnim potencijalom upravo u hodočasničkom vjerskom turizmu. Prirodni i kulturni resursi postaju izvorima ruralnog i vjerskog turizma, koje pak najviše promiče Turistička zajednica Općina Marija Bistrica, osnovana 1994. godine. U pogledu sadržaja koji pridonose turističkoj promociji Općine i Nacionalnog svetišta valja istaknuti prvo uprizorenje priče o crnom kipu Majke Božje Bistričke i Bogorodičnim čudotvornim djelima, „*Kinč osebujni slavnoga orsoga horvatckoga* u izvedbi kazališta sjena.

U *Strategiji* se također ističe da bi se radi još značajnijeg mjesta vjerskog turizma u gospodarskom razvoju Općine Marija Bistrica trebali dodatno uključiti ne samo vjerska zajednica nego i šira društvena zajednica, kulturni i turistički djelatnici i mjesno stanovništvo. Slijedom rečenoga, vizija *Strategije* glasi: „Marija Bistrica je razvijena općina visoke zaposlenosti koja svoj gospodarski razvoj temelji na vrijednim i sposobnim ljudima, prirodnim resursima i ljepotama, tradiciji, te kulturnoj i sakralnoj baštini, koja svim svojim građanima jamči visoku razinu kvalitete života po načelima održivog razvoja“ (*Strategija*, 140).

Četvrti strategijski cilj temelji se na „zaštiti, očuvanju i prepoznatljivosti kulturne, sakralne i prirodne baštine“, a *brend* sakralne baštine već je stoljećima Nacionalno svetište. Drugim riječima, uz prioritete razvoja konkurentnog poduzetničkog okruženja, poticaj razvoja malih i srednjeg poduzetništva i obrtništva utemeljenih na novim tehnologijama i inovacijama, potiče se i razvoj turizma s diferenciranom turističkom ponudom. U *Strategiji* se također upozorava da je Svetište Majke Božje Bistričke poznato europsko svetište. Međutim, „zbog nejasne razvojne vizije turizma, slabo razvijene turističke infrastrukture i dodatne ponude (nedostatnih smješt-

⁵ www.tz-marija-bistrica.hr

tajnih kapaciteta, društvenih sadržaja, sportsko-rekreacijskih sadržaja, etno-gastronomске ponude, slabo razvijenih obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava koja sadrže turističku ruralnu ponudu i dr.) bilježi se izrazito mali broj noćenja u odnosu na broj gostiju i hodočasnika“ (*Strategija*, 147). O tome ćemo problemu raspraviti u poglavljima koja slijede. Zahvaljujući velikom boju hodočasnika Majci Božjoj Bistričkoj razvijaju se trgovina, ugostiteljstvo, a posebice obrti. Prema tome neprijeporno je, što ističe i sama *Strategija*, da je sakralna baština (Svetište Majke Božje Bistričke, crkvice i kapelice) najvažniji segment kulturnog naslijeđa i identiteta Marije Bistrice. Navedena sakralna baština jest povijesna, spomenička, kulturna i društvena vrijednost koja je svojim potencijalom stoljećima nositelj razvoja gospodarstva i društva (*Strategija*, 190).

4. Sažetak poglavlja

Naselje Bistrica spominje se prvi put 1209. godine. Nastaje i razvija se iz feudalnog trgovišta, a katolička Župa svetih apostola Petra i Pavla spominje se 1334. što govori o kontinuitetu života više od osam stoljeća. Nakon što Bistrica gubi status srednjovjekovnog gradskog naselja, u 18. stoljeću razvija se kao hodočasničko naselje u čijem se prostornom središtu nalazi crkva. Središnji prostorni položaj marijanskog svetišta u naselju Marija Bistrica uvjetovao je povijesni razvoj naselja. Vertikalna tornja marijanskog svetišta vrhuni nad naseljem i određuje njegov prostorni, društveni i kulturni identitet. Stoga govoriti o Općini i naselju Marija Bistrica znači ponajprije govoriti o svetištu i prošteništu Majke Božje Bistričke koje nosi glavninu identiteta ovoga kraja. Drugim riječima, Općina je oblikovala svoj povijesni, kulturni, društveni, vjerski pa i gospodarski identitet upravo zahvaljujući Svetištu.

Hodočašća u Mariju Bistricu povezana su uz čudotvorni kip Majke Božje Bistričke. Prema predaji čudotvorni kip nalazio se najprije u prasnvetištu Vinskom vrhu odakle su ga vjernici ponijeli sa sobom bježeći pred Osmanlijama kako ga osmanlijska vojska ne bi oskrnavila i uništila. Gospin kip bio im je zaštita i utjeha u bijegu pred osmanlijskom vojskom koja je hrvatsku vojsku porazila u Konjščini 1545. godine. Čudotvorni kip jednostavan je rad domaćeg majstora, ima unutarnju duhovnu snagu i štuku ga jednostavni ljudi koji traže Gospinu nebesku zaštitu i pomoć u nevoljama. Čudotvorni Bogorodičin kip, prema predaji, bio je dva puta skriven zbog osmanlijskih prijetnji, a nakon što je 1684. nađen, dogodilo se čudo. Od tada do danas u Mariju Bistricu hodočaste vjernici iz čitavog svijeta, a dotadašnja crkva svetih apostola Petra i Pavla preimenovana je u crkvu Majke Božje Bistričke.

Nakon kratkog povijesnog osvrta valja sažeti i noviju kronologiju događaja u Svetištu. Riječ je o najvažnijim događajima za Crkvu u Hrvata. Hrvatski su biskupi 1971. proglasili Svetište Majke Božje Bistričke Hrvatskim nacionalnim svetištem. Među najznačajnije datume i događaje u Svetištu ubraja se 1998. godina kada je Mariju Bistricu pohodio papa Ivan Pavao II. koji je tom prilikom zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca proglasio blaženim te udijelio papinski blagoslov na pola milijuna hodočasnika koji su tom prilikom došli u Svetište. Ako k tome imamo u vidu i bistričke hodočasnike misionarku ljubavi Majku Tereziju, sveticu te bengalskog misionara Antu Gabrića koji je živio na glasu svetosti, možemo reći kako je svetište i proštenište Majke Božje Bistričke postalo općim, žarišnim mjestom svetosti i čudesnih događaja koji značajno premašuju lokalne i nacionalne granice.

Za uređenje Općine i naselja donošeno je nekoliko planova i projekata. Tako Urbanistički institut Hrvatske donosi plan uređenja prometnih i zelenih površina, odnosno središta Marije

Bistrice. Iz tog plana nastaje projekt obnove podnožja bazilike i fontane u cinktoru te dogradnje crkve na otvorenom. Na temelju dosadašnjeg povijesnog, vjerskog, društvenog i kulturnog razvoja Općina 2008. donosi plan koji sadržava bolju prometnu povezanost Marije Bistrice, gospodarski plan razvoja s naglaskom na vjerski turizam i plan demografske obnove i zaštite okoliša. U skladu s tim donosi se 2010. nov *Urbanistički plan uređenja središnjeg općinskog naselja Marija Bistrica* usmjeren na obnovu i uređenje postojeće graditeljske strukture i površina te zaštitu povijesnih cjelina.

Osim obnove i izgradnje crkvenog prostora Svetišta te drugih društvenih i kulturnih sadržaja, potrebno je naglasiti kako hodočašća u marijansko bistričko svetište omogućuju poseban gospodarski rast, ponajprije razvoj tradicionalnog obrtništva odnosno starih zanata. Pritom vjerski turizam postaje glavnim pokretačem gospodarskog razvoja naselja i Općine Marija Bistrica. Poduzetništvo i turizam zamjenjuju poljoprivredne zadruge koje su bile pokretač privrednog razvoja Općine u prijašnjim desetljećima. Ugostiteljstvo i trgovina prilagođavaju svoje aktivnosti i proizvode potrebama hodočasnika, a razvoju vjerskog turizma i ukupnog kulturnog turizma pridonose Turistička zajednica te različiti društveni mediji i društvene mreže.

Vjerski, hodočasnički turizam važan je segment suvremenog turizma. Na njegovu poticanju, oblikovanju, promicanju i realizaciji trebaju zajedničkim snagama nastojati crkvena te šira društvena zajednica, kulturni i turistički djelatnici i mjesno stanovništvo. Sakralni kompleks Svetišta Majke Božje Bistričke djeluje sinergijski s društvenom i kulturnom zajednicom u svrhu promicanja hodočasničkog i kulturnog turizma koji ima velik gospodarski potencijal za daljnji razvoj sadašnje Općine Marija Bistrica.

Ovo poglavlje završavamo tekstom kojim, na kraju libreta za rock operu *Pet stoljeća čudotvornog kipa Majke Božje Bistričke*, autor libreta Željko Pavičić (2008: 98) poručuje:

Z nami je pet stoljeća
S krunom od zlata
Majka Božja Bistrička
Kraljica Hrvata
I tu bu još stoljećima
Sa svog zlatnog trona
Poslušala zagovore
Presveta Madona
Kaj bi dan bez sunca,
Kaj bi kruh bez soli
I Hrvat bez njenog kipa
Kog štuje i voli!

IV. DEMOGRAFSKA OBILJEŽJA OPĆINE MARIJA BISTRICA

Nenad Pokos

Prostornom reorganizacijom i uvođenjem županijskoga administrativno-teritorijalnog ustroja u Republici Hrvatskoj, u jugoistočnom i rubnom dijelu novoosnovane Krapinsko-zagorske županije od 1995. godine nalazi se i Općina Marija Bistrica. S površinom od 68 četvornih kilometara¹ (5,5 % kopnene površine Republike Hrvatske) Općina Marija Bistrica druga je najveća teritorijalna jedinica Krapinsko-zagorske županije (nakon Grada Zlatara). Sa 5976 stalnih stanovnika prema popisu iz 2011. godine, Općina Marija Bistrica obuhvaća 4,5 % ukupnog stanovništva Županije, a njezina opća relativna gustoća naseljenosti iznosi 87,9 stanovnika na četvorni kilometar što je nešto više od prosječne gustoće naseljenosti Republike Hrvatske (78,5 st./km²), ali manje od prosjeka Krapinsko-zagorske županije (108,1 st./km²).

Na teritoriju Općine Marija Bistrica nalazi se jedanaest samostalnih naselja: Globočec, Hum Bistrički, Laz Bistrički, Laz Stubički, Marija Bistrica, Podgorje Bistričko, Podgrađe, Poljanica Bistrička, Selnica, Sušobreg Bistrički i Tugonica. Površinom je najveće Podgorje (14,06 km²), a najmanje Laz Stubički (1,65 km²). Opća relativna gustoća naseljenosti se, prema rezultatima popisa iz 2011. godine, kretala od 30,9 st./km² u Sušobregu Bistričkom do 261,2 st./km² u Mariji Bistrici. Prosječan broj stanovnika po pojedinom naselju iznosio je 2011. godine 543,3 osobe.

Premda u administrativnom smislu Općina Marija Bistrica danas pripada Krapinsko-zagorskoj županiji, u nodalno-funkcionalnom smislu Općina je zapravo dio uže gravitacijske zone grada Zagreba, odnosno, dijelom Zagrebačke socio-ekonomske i urbane/gradske regije² (*Zagrebačke aglomeracije*), što je u proteklih pola stoljeća bilo iznimno značajno za demografski, društveni i gospodarski razvoj bistričkoga kraja.

1. Popisna promjena broja stanovnika Općine Marija Bistrica (1900. – 2011.)

U Tablicama 1, 2, 3 i na Slici 1 prikazani su najvažniji podaci i indikatori popisnoga (brojčanog) kretanja stanovništva Općine Marija Bistrica proteklih stotinjak godina odnosno od 1900. do 2011. godine.³ Analizirano je razdoblje dovoljno dugo, a time i reprezentativno, da bi se na

¹ Podaci o površini Općine Marija Bistrica, kao zbroju površina naselja, u ovom su prilogu navedeni prema *Leksikonu naselja Hrvatske*, Mozaik knjiga, Svezak 1 i 2, Zagreb, 2004.

² „Gradska regija Zagreba, definirana kao socioekonomska gradska regija, obuhvaća onaj dio okolice koji je pod utjecajem funkcije rada centralnog grada doživio određeni stupanj homogenosti socioekonomske preobrazbe“ (Bašić, 2005: 199).

³ S obzirom na promjene u popisnoj metodologiji, kretanje broja stanovnika Općine Marija Bistrica za razdoblje 1900. – 2011. dano je prema kriteriju „ukupnog“ stanovništva, što znači da je za relevantan uzet ukupan broj stanovnika prema metodologiji svakog pojedinog popisa (Tablice 1 i 2).

temelju iznesenih pokazatelja moglo zaključivati o osnovnim trendovima i procesima u demografskoj dinamici tematiziranog prostora. Premda je demografski pad Općine između 1900. i 2011. godine iznosio 30,2 % (ukupan broj stanovnika smanjen je za 2583 osobe, a prosječna relativna godišnja promjena broja stanovnika iznosila je -0,32 %), već letimičan pogled na podatke upućuje na svojevrsnu vremensku i prostornu diferenciranost u popisnom kretanju broja stanovnika.

Vremenska diferenciranost očituje se u nejednolikom kretanju stanovništva, pri čemu se u promatranom razdoblju (1900. – 2011.) izmjenjuju međupopisja s porastom, s međupopisjima, s padom ukupnoga broja stanovnika, što je ovisilo ne samo o „unutarnjim“ (demografskim) čimbenicima kretanja stanovništva nego i o „vanjskim“ odrednicama, prije svega o modernizacijskim procesima industrijalizacije, deagrarizacije, deruralizacije i urbanizacije. Potonji su procesi naročito došli do izražaja nakon Drugoga svjetskog rata. Do tada se kretanje stanovništva odvijalo u kontekstu tradicionalnog agrarno-ruralnog prostora, s visokim stopama nataliteta i nižim stopama mortaliteta, tipičnima za prvu podetapu demografske tranzicije.

Tako se unutar promatranog razdoblja mogu jasno izdvojiti dva veća i vremenski nejednaka međupopisna perioda – između 1900. i 1948. te između 1948. i 2011. godine. U prvom se međupopisnom periodu ukupan broj stanovnika povećao za 1775 osoba (20,7 %); u svim razdobljima ovoga perioda (1900. do 1948.) broj stanovnika je rastao, osim između 1910. i 1921. kada je zabilježeno smanjenje od 111 stanovnika. Može se govoriti i o stagnaciji broja stanovnika u tom razdoblju. Prosječna godišnja relativna promjena kretala se od 1,32 % između 1900. i 1910. (najviša u cijelom tematiziranom razdoblju) do -0,32 % između 1910. i 1921. godine. U drugom je razdoblju (1948. – 2011.) zabilježeno ukupno smanjenje od 4358 stanovnika (42,2 %) dok se prosječna godišnja relativna promjena kretala od -0,59 % između 1991. i 2001. do -1,11 u razdoblju 1971. – 1981.

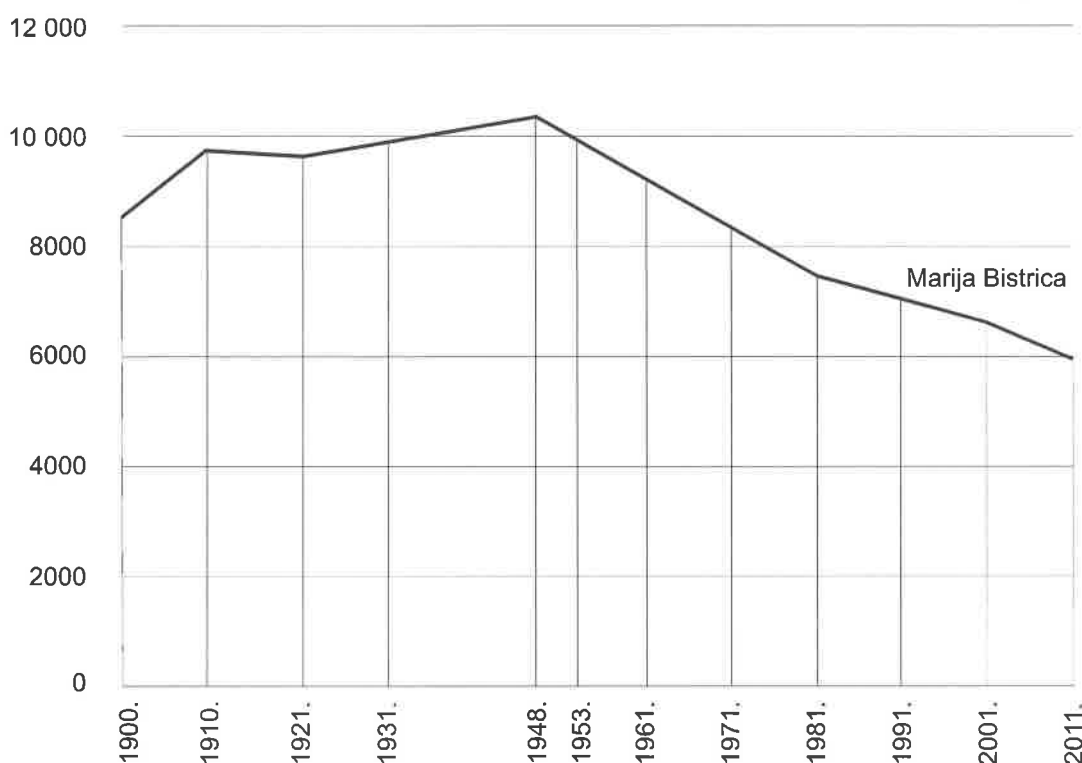
Tablica 1
Kretanje ukupnoga broja stanovnika Općine Marija Bistrica 1900. – 2011.

Godina	Broj stanovnika	Bazni indeks 1900.=100	Lančani indeks
1900.	8559	100,0	-
1910.	9741	113,8	113,8
1921.	9630	112,5	98,9
1931.	9968	116,5	103,5
1948.	10 334	120,7	103,7
1953.	9874	115,4	95,5
1961.	9223	107,8	93,4
1971.	8320	97,2	90,2
1981.	7448	87,0	89,5
1991.	7012	81,9	94,1
2001.	6612	77,3	94,3
2011.	5976	69,8	90,4

Izvor: www.dzs.hr – *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.*, Popis stanovništva 2011.

Prema intenzitetu promjene popisnog kretanja broja stanovnika (Nejašmić, 2005), Općinu Marija Bistrica karakterizirala je u međupopisnim razdobljima (1900. – 2011.) sljedeća tipizacija općega kretanja stanovništva: *vrlo jaka progresija* između 1900. i 1910., *slaba depopulacija* između 1910. i 1921., *srednja progresija* između 1921. i 1931. te 1931. i 1948., *osrednja depopulacija* između 1948. i 1953. te 1953. i 1961., *jaka depopulacija* između 1961. i 1971. te 1971. i 1981., ponovno *osrednja depopulacija* između 1981. i 1991. te 1991. i 2001. te *jaka depopulacija* između 2001. i 2011. godine.

Slika 1
Kretanje broja stanovnika Općine Marija Bistrica 1900. – 2011.



Iz Tablice 2 vidljivo je da su čak 6 od 10 (isključujući Sušobreg Bistrički čiji broj stanovnika možemo pratiti tek od 2001. godine) općinskih naselja najveći broj stanovnika u promatranom razdoblju zabilježila 1948. godine kada je popisana i najveći broj stanovnika općine (Globočec, Laz Bistrički, Laz Stubički, Podgrađe, Selnica i Tugonica). Podgorje Bistričko najveći broj stanovnika imalo 1910. godine, Hum Bistrički 1921. godine, a Poljanica Bistrička 1931. godine. Jedino naselje Marija Bistrica ne bilježi najveći broj stanovnika u prvoj polovici 20. stoljeća nego je u tom naselju to zabilježeno 2001. godine.

U Tablici 3 prikazani su indeksi promjene broja stanovnika po naseljima za tri karakteristična razdoblja; cjelokupno razdoblje (1900. – 2011.), razdoblje nakon Drugog svjetskog rata (1948. – 2011.) i posljednje međupopisno razdoblje (2001. – 2011.). U cjelokupnom razdoblju 1900. – 2011. jedino je naselje Marija Bistrica zabilježilo porast broja stanovnika i to za 56,1 %. Od ostalih naselja, minimalan pad zabilježilo je naselje Podgrađe (-2,1 %), a najveći relativni pad imalo je naselje Hum Bistrički (-60,3 %). U istom razdoblju broj stanovnika više je nego prepolovljen još u naseljima Globočec (-53,9 %) i Poljanica Bistrička (-51,7 %).

Tablica 2

Kretanje ukupnoga broja stanovnika po naseljima Općine Marija Bistrica 1900. – 2011.

	1900.	1910.	1921.	1931.	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Globočec	1140	1273	1217	1299	1401	1354	1209	984	773	709	619	525
Hum Bistrički	1112	1179	1217	1135	1099	1022	899	790	644	579	520	441
Laz Bistrički	1165	1294	1271	1300	1325	1263	1202	1121	982	947	854	788
Laz Stubički*	-	303	281	305	337	325	332	308	285	295	292	267
Marija Bistrica	686	744	708	773	852	822	829	860	953	1057	1107	1071
Podgorje Bistričko	1533	1732	1584	1686	1688	1606	1439	1342	1189	1019	941	904
Podgrađe	328	359	350	388	400	372	395	360	337	351	343	321
Poljanica Bistrička	719	905	933	950	939	893	827	731	606	499	431	347
Selnica	1183	1202	1254	1286	1393	1389	1326	1117	982	857	752	653
Sušobreg Bistrički**	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	92	81
Tugonica	693	750	815	846	900	828	765	707	697	699	661	578

Izvor: www.dzs.hr – *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.*, Popis stanovništva 2011.

* Laz Stubički iskazuje se kao naselje od 1910.

** Sušobreg Bistrički nastao je 2001. podjelom naselja Sušobreg na Donji Sušobreg (Općina Konjščina) i Gornji Sušobreg (Općina Marija Bistrica). Ta naselja danas nose nazive Sušobreg (Općina Konjščina) i Sušobreg Bistrički (Općina Marija Bistrica).

Razmatrajući promjene broja stanovnika između 1948. i 2011. indeksi promjene još su nepovoljniji jer je većina naselja najviše stanovnika imala upravo 1948., a najmanje 2011. godine. S porastom broja stanovnika ponovno se izdvaja jedino Marija Bistrica (25,7%), a naseljima s više nego prepolovljenim brojem stanovnika kao i u cjelokupnom razdoblju (Hum Bistrički, Globočec i Poljanica Bistrička) priključilo se i naselje Selnica.

Tablica 3

Indeksi promjene broja stanovnika po naseljima Općine Marija Bistrica

Naselje	2011./1900.	2011./1948.	2011./2001.
Globočec	46,1	37,5	84,8
Hum Bistrički	39,7	40,1	84,8
Laz Bistrički	67,6	59,5	92,3
Laz Stubički	-	79,2	91,4
Marija Bistrica	156,1	125,7	96,7
Podgorje Bistričko	59,0	53,6	96,1
Podgrađe	97,9	80,2	93,6
Poljanica Bistrička	48,3	37,0	80,5
Selnica	55,2	46,9	86,8
Sušobreg Bistrički	-	-	88,0
Tugonica	83,4	64,2	87,4

Izvor: www.dzs.hr – *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.–2001.*, Popis stanovništva 2011.

U posljednjem međupopisnom razdoblju (2001. – 2011.) sva naselja imaju pad broja stanovnika, ali je on najblaži u dva najveća naselja; Mariji Bistrici -3,3 % i Podgorju Bistričkom -3,9 %. Relativno najveći pad zabilježen je u naselju Poljanica Bistranska (-19,5 %), a slijede tri već spomenuta naselja s izrazito nepovoljnim kretanjem ukupnog broja stanovnika (Globočec, Hum Bistrički i Selnica).

Zahvaljujući promjenama u metodologijama popisa, možemo na razini naselja za 1981., 1991. i 2001. godinu prikazati, uz ukupan broj stanovnika, i broj stanovnika u „zemlji“, dakle, prisutno stanovništvo, što – pojednostavljeno znači – bez osoba koje su popisane u inozemstvu, a uključene su u ukupan broj stanovnika Hrvatske (naselja popisa). Premda su i 1971. u ukupan broj uključene osobe popisane u inozemstvu, njihov broj ne postoji na razini naselja već samo na razini bivših općina (koje su postojale do 1993. godine). Posljednjim popisom 2011. također je dio stanovnika popisao u inozemstvu (osobe koje su se iselile godinu dana prije popisa, a i dalje imaju prijavljeno prebivalište u Hrvatskoj), ali njihov broj nije poznat. Podaci o broju stanovnika „u zemlji“ često daju realniju sliku naseljenosti jer se većina stanovništva popisanog u inozemstvu nije vratila u Hrvatsku ili mjesto svog prebivališta prije iseljenja. U Općini Marija Bistrica popisano je u „zemlji“ 1981. godine 7057 osoba ili 94,8 % ukupnog stanovništva (vidjeti Tablicu 4), 1991. godine 6589 osoba ili 94,0 % ukupnog stanovništva te 2001. godine 6358 osobe ili 96,2 % ukupnog stanovništva Općine. Prema tim podacima brojčano smanjenje prisutnog stanovništva između 1981. i 1991. godine iznosilo je 6,6 %, a između 1991. i 2001. godine 3,5 %.

Tablica 4
Stanovništvo Općine Marija Bistrica; ukupan broj stanovnika
i stanovništvo „u zemlji“ 1981. – 2001.

Godina	Ukupno stanovništvo	Stanovništvo „u zemlji“
1981.	7448	7057
1991.	7012	6589
2001.	6612	6358

Izvor: za 1981. i 1991. interna baza DZS-a, Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema prisutnosti/odsutnosti u naselju popisa*, www.dzs.hr

2. Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica (1964. – 2016.)

Prirodno kretanje stanovništva u Općini Marija Bistrica prikazano je i ukratko opisano za razdoblje između 1964. (od kada se objavljuju podaci o živorođenima i umrlima po naseljima) i 2016. godine, i to prema koncepciji prisutnog stanovništva, što znači da su za razdoblje do 1997. iz ukupnoga broja živorođene djece i umrlih osoba isključena vitalna događanja (rađanja i umiranja) hrvatskih građana u inozemstvu. Naime, od 1998. godine hrvatska vitalna statistika prikuplja i objavljuje samo broj živorođene djece i umrlih stanovnika u Hrvatskoj (dakle, u „zemlji“), pa smo zbog usporedivosti podataka isti metodološki kriterij primijenili i za razdoblje do 1997. godine. Tako smo dobili 53-godišnju usporedivu vremensku seriju podataka vitalne

statistike (u „zemlji“) na temelju koje možemo ustanoviti trend u prirodnom kretanju stanovništva Općine Marija Bistrica.

Prirodno kretanje stanovništva u Općini Marija Bistrica samo je u razdoblju 1964. – 1968. bilo pozitivno, a nakon toga je u svim godinama zabilježeno više umrlih nego živorođenih osoba (Tablica 5). Ukupno je između 1964. i 2016. godine u Općini živorođeno 3607 djece (68,1 djece prosječno godišnje), umrlo je u istom razdoblju 5445 osoba (102,7 osoba prosječno godišnje), što je rezultiralo prirodnim smanjenjem stanovništva od 1838 stanovnika (prosječno -34,7 osoba godišnje). Najveća rodnost ostvarena je 1964. godine kada je živorođeno 118 djece, a najmanja 2015. sa samo 33 živorođenih što čini čak 72 % djece manje u odnosu na „rekordnu“ 1964. godinu. Kod podataka o smrtnosti taj je odnos znatno manji jer je najveći broj umrlih iznosio 146 (1984. godine), a najmanji 84 (2013. godine) što čini razliku od 42,5 %.

Tablica 5
Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica 1964. – 2016.

Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodna promjena	Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodna promjena	Godina	Živo-rođeni	Umrli	Prirodna promjena
1964.	118	93	25	1982.	79	121	-42	2000.	57	99	-42
1965.	112	104	8	1983.	91	133	-42	2001.	56	89	-33
1966.	108	93	15	1984.	74	146	-72	2002.	51	108	-57
1967.	110	92	18	1985.	51	106	-55	2003.	48	93	-45
1968.	103	97	6	1986.	74	110	-36	2004.	52	98	-46
1969.	81	94	-13	1987.	52	115	-63	2005.	49	95	-46
1970.	71	98	-27	1988.	73	116	-43	2006.	59	92	-33
1971.	71	97	-26	1989.	69	113	-44	2007.	54	91	-37
1972.	70	112	-42	1990.	74	83	-9	2008.	56	90	-34
1973.	74	128	-54	1991.	72	108	-36	2009.	51	107	-56
1974.	59	106	-47	1992.	80	91	-11	2010.	61	85	-24
1975.	62	107	-45	1993.	78	128	-50	2011.	41	92	-51
1976.	65	92	-27	1994.	68	99	-31	2012.	52	88	-36
1977.	76	97	-21	1995.	71	96	-25	2013.	64	84	-20
1978.	62	99	-37	1996.	61	101	-40	2014.	51	86	-35
1979.	87	134	-47	1997.	58	117	-59	2015.	33	95	-62
1980.	84	107	-23	1998.	66	106	-40	2016.	56	85	-29
1981.	61	99	-38	1999.	51	130	-79	<i>Ukupno</i>	3607	5445	-1838

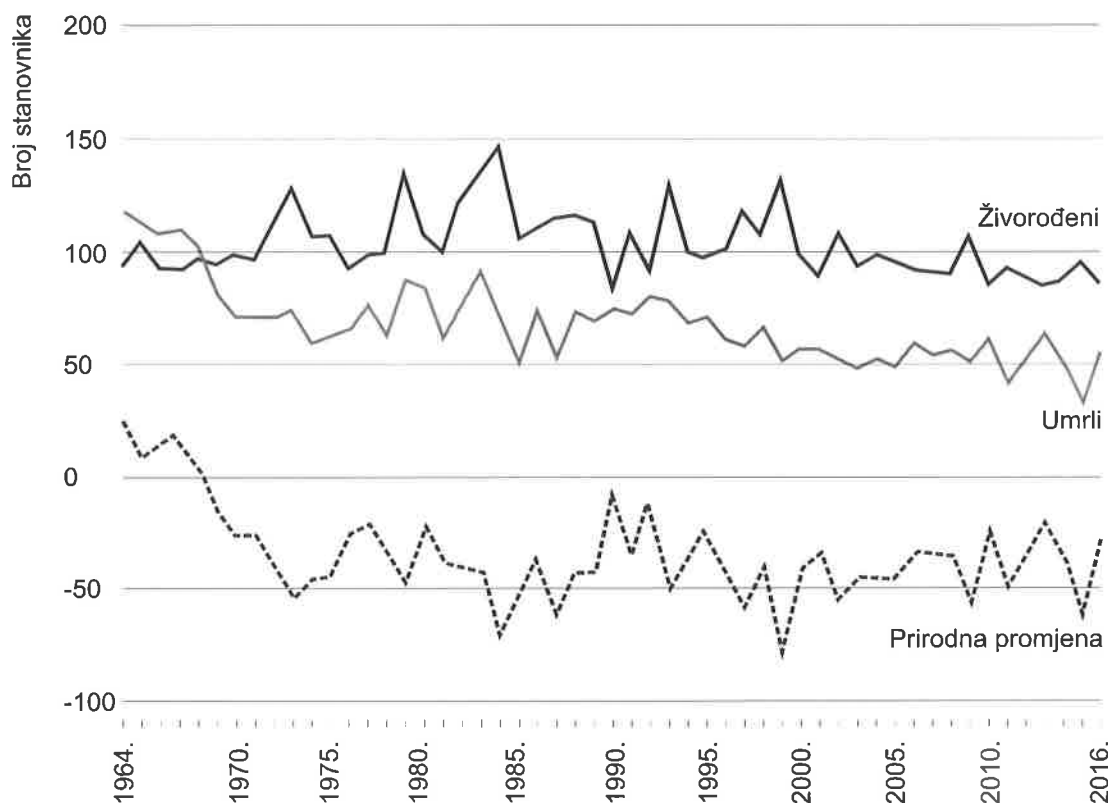
Izvor: Interna baza DZS-a.

Prirodni pad stanovništva kao opći ili globalni depopulacijski proces u Općini Marija Bistrica posljedica je redukcije nataliteta i porasta mortaliteta, što se možda najbolje vidi usporedbom sastavnica prirodnoga kretanja stanovništva po međupopisnim razdobljima što je bolji pokazatelj od kretanja po pojedinačnim godinama gdje su ponekad vidljive znatne oscilacije između susjednih godina što nije neuobičajeno za manje prostorne cjeline kao što je i Općina Marija Bistrica. Isključimo li zbog necjelovitosti podataka tj. nepotpunog međupopisnog niza iz analize prvo (1964. – 1970.) i posljednje promatrano razdoblje (2011. – 2016.), uočavamo da je ukupan broj živorođenih u Općini smanjen sa 710 u razdoblju 1971. – 1980. na 537 u razdoblju 2001. – 2010. ili za 24,4 % (Tablica 6). Istodobno je broj umrlih smanjen sa 1079 (1971. – 1980.) na 948 (1991. – 2000.) ili 12,1 %.

Iznimno nepovoljna obilježja prirodne dinamike stanovništva u Općini Marija Bistrica potvrđuju i podaci po pojedinačnim naseljima između 1991. i 2016. jer je pozitivan prirodni prirast

zabilježen samo tih godina; 1992. u Humu Bistričkom; 2005., 2013. i 2016. u Lazu Bistričkom; 1992., 1994., 2000., 2003. i 2007. u Lazu Stubičkom; 1992. – 1998. te 2000. – 2001. u Mariji Bistrici; 1995., 2001. – 2002. i 2013. u Podgorju Bistričkom; 1993., 1995., 2001., 2006., 2008., 2010. – 2011. i 2013. u Podgrađu; 1992. u Selnici; 2004. i 20011. u Sušobregu Bistričkom te 1993., 1995., 1998., 2006., 2012. i 2014. u Tugonici. U naseljima Globočec i Poljanica Bistrička niti jedne godine između 1991. i 2016. nije zabilježen pozitivan prirodni prirast.

Slika 2
Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica 1964. – 2016.



Tablica 6
Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica, po razdobljima (1964. – 2016.)

Razdoblje	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena
1964. – 1970.	703	671	32
1971. – 1980.	710	1079	-369
1981. – 1990.	698	1142	-444
1991. – 2000.	662	1075	-413
2001. – 2010.	537	948	-411
2011. – 2016.	297	530	-233

Izvor: Interna baza DZS-a.

Tablica 7
Prirodno kretanje stanovništva Općine Marija Bistrica
u razdoblju 1964. – 2016. po naseljima

Naselje	Živorodeni	Umrli	Prirodna promjena
Globočec	347	598	-251
Hum Bistrički	295	511	-216
Laz Bistrički	485	647	-162
Laz Stubički	145	187	-42
Marija Bistrica	713	686	27
Podgorje Bistričko	514	864	-350
Podgrađe	158	245	-87
Poljanica Bistrička	196	476	-280
Selnica	411	698	-287
Sušobreg Bistrički	7	33	-26
Tugonica	336	500	-164

Izvor: Interna baza DZS-a.

3. Mehaničko kretanje stanovništva (migracije) Općine Marija Bistrica

Za razdoblje 1981. – 2001. može se utvrditi koliko je na ukupnu depopulaciju utjecalo prirodno kretanje (prirodni pad), a koliko mehaničko kretanje stanovništva. Kako se prirodno kretanje odnosi na vitalne događaje u zemlji (Tablica 5) tako se i za dobivanje podataka o mehničkom kretanju stanovništva moraju koristiti podaci o broju stanovnika „u zemlji“ (Tablica 4). Stavljanjem u odnos tih dvaju podataka došlo se do migracijske bilance za tri međupopisna razdoblja (Tablica 8). Kao što je naprijed navedeno, za razdoblje 2001. – 2011. nemamo pouzdane podatke zbog nepoznatog broja stanovnika popisanog u inozemstvu 2011. godine. Tako dobiveni podaci kazuju da je u razdoblju 1981. – 1991. migracijska bilanca bila tek blago negativna odnosno da je broj iseljenih bio za 24 osobe veći od broja doseljenih na područje Općine. Nasuprot tome, u razdoblju 1991. – 2001. dolazi do promjene u migracijskim kretanjima jer je broj doseljenih veći od iseljenih za 182 osobe. Na taj način znatno je ublažena ukupna depopulacija koja bi samo na temelju prirodnog kretanja iznosila 413 stanovnika, a ovako je zabilježeno smanjenje od 231 stanovnika. Promjena smjera migracijskih struja posljedica je preusmjerenja migracijskog pritiska na Zagreb i jačanja migracijskoga toka iz grada u okolicu, osobito zbog svojevrsne decentralizacije stambene funkcije Zagreba.

Tablica 8
Migracijska bilanca stanovništva Općine Marija Bistrica 1981. – 1991. i 1991. – 2001.

Razdoblje	Popisna promjena (st. u zemlji)	Prirodna promjena	Migracijska bilanca
1981. – 1991.	- 468	- 444	-24
1991. – 2001.	- 231	- 413	182

Izvor: Vidjeti Tablice 4 i 6.

4. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema spolu i dobi (1981. – 2011.)

Među brojnim strukturama stanovništva najvažnijom se u demografskoj literaturi i teoriji smatra struktura prema spolu i dobi. Značenje te strukture za prošla, trenutačna i naročito buduća demografska kretanja i trendove proizlazi ponajviše iz činjenice da ona predstavlja osnovni i najvažniji demografski okvir za formiranje reproduktivnih (fertilnih) i radno sposobnih kontingenata neke populacije, čime izravno determinira razinu njezine reprodukcije (nataliteta/fertiliteta) kao i njezine ekonomske aktivnosti (Wertheimer-Baletić, 1999). Eventualni poremećaji u međudodnosu između velikih i funkcionalnih dobnih skupina mogu dugoročno izazvati značajne poteškoće u prirodnom, a time i u ukupnom kretanju stanovništva, ali i u ekonomskom razvoju koji, među ostalim, ovisi o ponudi i strukturi radne snage. Manjak radne snage, izazvan sužavanjem mladih i radno sposobnih kontingenata stanovništva, usporit će gospodarski razvoj te potaknuti novo odseljavanje.

Uz migracije i „eksterne“ odnosno neregularne uvjete razvoja (primjerice, ratove), na razvoj dobnog i spolnog sastava stanovništva najviše utječu natalitet i mortalitet. Visina nataliteta/fertiliteta izravno determinira priljev stanovništva u dječju i mladu, a time kasnije i u fertilnu odnosno radno sposobnu dob. Nizak natalitet i negativno prirodno kretanje stanovništva remeti lačke su odrednice razvoja dobnog sastava stanovništva, okrnjuju njegovu piramidu starosti te ubrzavaju proces demografskog starenja.

Prethodno je već upozoreno da stanovništvo Općine Marija Bistrica, zahvaljujući postupnom smanjivanju nataliteta i porastu mortaliteta, karakterizira prirodni pad od 1969. godine. U takvim uvjetima starenje stanovništva neumitan je proces i u toj općini. Precizno ga za razdoblje 1981. – 2011. godine indiciraju tri pokazatelja: pad koeficijenta mladosti (sa 24,6 na 20,0), porast koeficijenta starosti (sa 21,5 na 24,6) te porast indeksa starenja (sa 87,3 na 122,9). Upravo potonji indikator upućuje na dosegnuti stupanj demografskog starenja (u demografskoj se literaturi indeks starenja 40,0 smatra graničnom vrijednošću koja omeđuje mladu od stare populacije) jer je već 2001. godine zabilježen veći broj starih od mladih, a 2011. na 100 mladih dolazilo je čak 122,9 starih.

Tablica 9
Velike dobne skupine stanovništva u Općini Marija Bistrica 1981. – 2011.

Godina*	0-19	%	20-59	%	60 i više	%	Indeks starenja
1981.	1831	24,6	3961	53,2	1599	21,5	87,3
1991.	1684	24,0	3620	51,6	1661	23,7	98,6
2001.	1523	23,0	3435	52,0	1648	24,9	108,2
2011.	1198	20,0	3306	55,3	1472	24,6	122,9

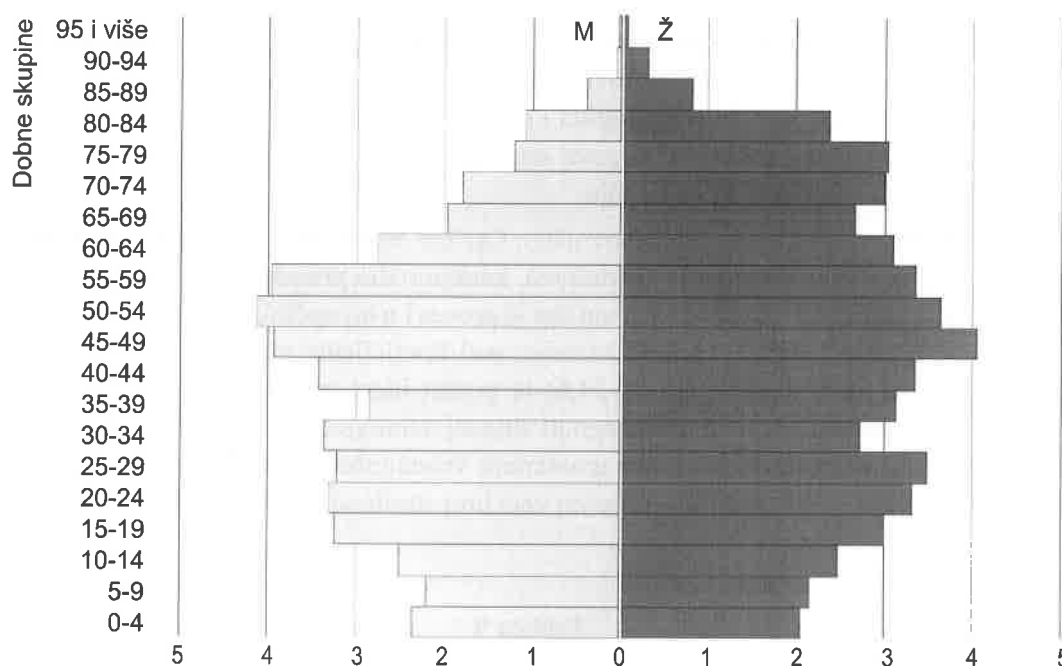
* Za godine 1981. – 2001. ostatak do ukupnog broja odnosi se na stanovništvo nepoznate starosti, a u rezultatima popisa 2011. nije bilo stanovnika nepoznate starosti.

Izvor: Popis stanovništva 1981. Tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982. Popis stanovništva 1991. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Dokumentacija 882. DZS, Zagreb, 1994. Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Statističko izvješće 1167, DZS, Zagreb, 2003. Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr

Zanimljiv je i podatak da je Općina Marija Bistrica 1981. godine s indeksom starenja od 87,3 imala znatno stariju populaciju od tadašnjeg hrvatskog prosjeka (52,6). Međutim, zadnjim popisom 2011. godine ta je razlika znatno ublažena – indeks starenja iznosio je 122,9, a u Hrvatskoj 115.

Proces starenja stanovništva donekle ilustrira i promjena broja stanovnika prema velikim dobnim skupinama. Tako je između 1981. i 2011. broj mladog stanovništva (do 19. godine) smanjen za 34,6 %, broj zrelog stanovništva (od 20. do 59. godine) za 16,5 %, a broj starog stanovništva (60 godina i stariji) samo za 7,9 %. Te podatke treba promatrati u kontekstu ukupnog smanjenja broja stanovnika koje je u tom razdoblju iznosilo 19,8 %.

Slika 3
Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema dobi i spolu 2011. godine



Analiza indeksa starenja po naseljima Općine Marija Bistrica također potvrđuje intenzivno demografsko starenje kao vodeći proces u razvoju dobnog i spolnog sastava stanovništva toga kraja. Već su 1981. godine četiri naselja (Hum Bistrički, Podgrađe, Poljanica Bistrička i Selnica – Tablica 10) imala više starog nego mladog stanovništva (indeks starenja veći od 100) dok je u Globočecu bio podjednak broj starih i mladih stanovnika (indeks starenja 98,4).

Godine 2011. dobná struktura znatno je nepovoljnija. U svim naseljima brojniji su stari stanovnici, a jedino je u Lazu Bistričkom njihov broj tek neznatno veći od broja mladih (indeks starenja 100,6). Razmatrajući posljednje razdoblje zanimljivo je da se 2011. indeks starenja smanjio u pet naselja. Međutim, u Globočecu, Podgorju Bistričkom, Podgrađu i Selnici to nije uvjetovano većim brojem mladih 2011. u odnosu na 2001. nego prije svega višim stopama mortaliteta između 2001. i 2011. nego što je bilo u razdoblju između 1991. i 2001. zbog čega je pak došlo do znatnijeg smanjenja starog stanovništva u popisu 2011. U Sušobregu Bistričkom živio je 2011. svega 81 stanovnik što je premali broj za objašnjenje smanjenja indeksa starenja u odnosu na 2001.

Sa stajališta demoreprodukcije u svim je naseljima vrlo negativan odnos koji zapravo znači sužavanje biodinamičke i demografske osnovice s predvidivim nepovoljnim učincima na buduća demografska kretanja u njima, naročito na dinamiku nataliteta/fertiliteta. Suženi demoreproduktivni potencijali ranije su viđeni na vrlo niskoj razini rodnosti stanovništva u tim naseljima.

Tablica 10
Indeksi starenja stanovništva Općine Marija Bistrica po naseljima 1981. – 2011.

Naselje	Indeks starenja			
	1981.	1991.	2001.	2011.
Globočec	98,4	111,8	121,7	118,0
Hum Bistrički	113,3	128,7	148,1	155,8
Laz Bistrički	58,2	84,9	95,1	100,6
Laz Stubički	68,7	64,9	84,5	108,6
Marija Bistrica	80,5	63,2	84,7	132,4
Podgorje Bistričko	78,5	114,6	117,4	106,8
Podgrađe	115,4	110,1	120,3	106,0
Poljanica Bistrička	109,1	155,1	112,9	193,1
Selnica	103,2	106,9	136,2	116,8
Sušobreg Bistrički*	-	-	133,3	105,6
Tugonica	89,4	91,3	100,0	141,2

*Naselje Sušobreg Bistrički javlja se tek u popisu 2001. pa nema podataka za 1981. i 1991.

Izvor: Popis stanovništva 1981. *Tabele po naseljima*, RZS, Zagreb, 1982. Popis stanovništva 1991. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Dokumentacija 882, DZS, Zagreb, 1994. Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, Statističko izvješće 1167, DZS, Zagreb, 2003. Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr

Struktura stanovništva prema spolu determinirana je diferencijalnim natalitetom po spolu, diferencijalnim mortalitetom po spolu te selektivnim migracijama po spolu. To, drugim riječima, znači da će spolni sastav ovisiti o odnosu između broja muške i ženske živorođene djece, o odnosu između broja umrlih muškaraca i žena te o odnosu između broja muških i ženskih migranata. Opće je poznato da se 5,0 % do 7,0 % više rađa muške nego ženske djece, i kada bi samo ta zakonitost određivala spolnu strukturu onda bismo u bilo kojoj populaciji uvijek imali više muškaraca od žena. No to nije tako, jer muškarci „dobitak“ pri rođenju gube već u zrelim i naročito starijim dobnim skupinama. Razlog tome je bitno veća smrtnost muškaraca, a time i prosječno dulji životni vijek žena. Tako znatno viši specifični koeficijenti feminiteta u starijim dobnim skupinama određuju i viši opći koeficijent feminiteta ukupnog stanovništva.

U analiziranom razdoblju, u Općini Marija Bistrica svih je godina zabilježeno više žena nego muškaraca; štoviše, porast općeg koeficijenta feminiteta sa 106,0 (1981.) na 109,6 (2011.) upućuje i na svojevršno produbljenje spolne neravnoteže u strukturi stanovništva. Takvo je kretanje, rekli smo, posljedica bitno veće smrtnosti muškaraca, a time i prosječno duljeg životnog vijeka žena. Tako znatno viši specifični koeficijenti feminiteta u starijim dobnim skupinama određuju i viši opći koeficijent feminiteta ukupnog stanovništva.

Tablica 11
Broj muškaraca i žena u Općini Marija Bistrica 1981. – 2011. godine

Godina	Broj muškaraca	Broj žena	Koeficijent feminiteta*
1981.	3616	3842	106,0
1991.	3364	3648	108,4
2001.	3444	3168	108,7
2011.	3125	2851	109,6

* Koeficijent feminiteta pokazuje broj žena na 100 muškaraca.

Izvor: Vidjeti Tablicu 10.

Podaci iz Tablice 12 pokazuju da su 1981. muškarci bili brojniji samo u naseljima Globočec i Laz Stubički, a da je u Lazu Bistričkom popisan jednak broj muškaraca i žena. Kod Laza Bistričkog i Laza Stubičkog to se može objasniti povoljnijom dobnom strukturom stanovništva (ta su naselja imala najmanje indekse starenja 1981.) zbog čega u starijim dobnim skupinama još nije došlo do intenzivne senilizacije ženskog stanovništva. S druge strane, naselja Marija Bistrica i Podgorje Bistričko također s povoljnijom dobnom strukturom (indeksi starenja niži od općinskog prosjeka) iste godine imaju više ženskog nego muškog stanovništva. Takvo stanje može se objasniti jedino brojnijim iseljavanjem žena nego muškaraca iz tih dvaju naselja.

Tablica 12
Broj muškaraca i žena po naseljima Općine Marija Bistrica 1981. i 2011.

	Broj muškaraca		Broj žena		Koeficijent feminiteta	
	1981.	2011.	1981.	2011.	1981.	2011.
Globočec	395	271	378	254	95,7	93,7
Hum Bistrički	318	214	326	227	102,5	106,1
Laz Bistrički	491	394	491	394	100	100,0
Laz Stubički	144	129	141	138	97,9	107,0
Marija Bistrica	435	486	518	585	119,1	120,3
Podgorje Bistričko	561	420	628	484	111,9	115,2
Podgrađe	162	155	175	166	108,0	107,1
Poljanica Bistrička	286	161	320	186	111,9	115,5
Selnica	487	315	495	338	101,6	107,3
Sušobreg Bistrički*	-	34	-	47	-	138,2
Tugonica	337	272	360	306	106,8	112,5

* Naselje Sušobreg Bistrički javlja se tek u popisu 2001. pa nema podataka za 1981.

Izvor: Popis stanovništva 1981. Tabele po naseljima, RZS, Zagreb, 1982. Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo prema spolu i starosti po naseljima*, www.dzs.hr

Popisom 2011. muškarci čine većinsko stanovništvo samo u naselju Globočec koje kao i 1981. ima nepovoljniji indeks starenja od općinskog prosjeka, pa se može zaključiti da iz tog naselja već desetljećima više iseljavaju muškarci. Kao zanimljivost može se istaknuti podatak

da su u Lazu Bistričkom muškarci i žene ponovno bili jednako zastupljeni. Uvjerljivo najveći disbalans spolne strukture zabilježen je u naselju Sušobreg Bistrički, ali kako je prije navedeno, u tom naselju živi relativno malen broj stanovnika zbog čega se ne mogu donositi relevantni zaključci. Nakon tog naselja, izrazitija prevlast žena zabilježena je u Mariji Bistrici (koeficijent feminiteta 120,3), najvjerojatnije i nadalje zbog većih stopa iseljavanja žena u odnosu na muškarce te u naselju Poljanica Bistrička (koeficijent feminiteta 115,5) u kojem je živjelo stanovništvo s najvišim indeksom starenja te je među stanovništvom starim 60 godina i više koeficijent feminiteta iznosio čak 160,4.

5. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema ekonomskoj aktivnosti (1981. – 2011.)

Struktura stanovništva prema ekonomskoj aktivnosti (aktivno stanovništvo ili radna snaga, osobe s osobnim prihodima i uzdržavano stanovništvo) predstavlja osnovnu ekonomsku strukturu neke populacije (Pokos i Peračković, 2016). Determinirana je, s jedne strane, dobno-spolnom strukturom stanovništva (naročito odnosom između velikih funkcionalnih dobnih skupina predradnog – do 14. godine, radnog – od 15. do 59. godine za žene te od 15. do 64. godine za muškarce i postradnog kontingenta – 60 godina i više za žene te 65 godina i više za muškarce), a s druge strane dinamikom gospodarskog razvoja, napose transferom radne snage iz poljoprivrednog u nepoljoprivredni sektor djelatnosti. Viša opća stopa ekonomske aktivnosti stanovništva (udjela radne snage u ukupnom stanovništvu) odraz je i istodobno indikator veće ukupne ekonomske aktivnosti i napretka u prostoru i *vice versa*. Treba naznačiti da poremećaji u dobnom sastavu, uvjetovani ponajprije redukcijom nataliteta i demografskim starenjem, izazivaju i disbalanse u ekonomskoj aktivnosti stanovništva koji mogu biti ograničavajući ili usporavajući činitelj društvenog i gospodarskog razvoja nekog prostora. Jednostavnije rečeno, veći udio mladog (do 14. ili 19. godine starosti) i mlađeg radno sposobnog stanovništva (od 15. ili 20. do 29. godine starosti) povoljan je sa stajališta formiranja aktivnog stanovništva (radne snage). Suprotno, smanjenje broja i udjela mladih (zbog skromnije demoreprodukcije), uz istodobno povećanje broja i udjela stanovništva u starijoj životnoj dobi (iznad 60. ili 65. godine starosti), kada ekonomska aktivnost uglavnom prestaje ili se značajno smanjuje, nosi brojne probleme u ekonomskoj strukturi stanovništva – utječe na pad obujma radne snage, a povećava kohorte stanovništva koje traže povećana sredstva u njihovom mirovinskom, zdravstvenom i socijalnom zbrinjavanju.

Osnovni je metodološki problem u ranijim popisima bilo razvrstavanje ženskoga poljoprivrednoga stanovništva u individualnim gospodarstvima zbog njihova obavljanja i posla kućanice, zbog čega se ne ubrajaju u aktivno nego u uzdržavano stanovništvo (Pokos, 2003). Time je bila otvorena mogućnost subjektivnih ocjena.

Premda je opća stopa ekonomske aktivnosti stanovništva Općine Marija Bistrica 1981. godine (52,2 %) bila viša od hrvatskoga prosjeka za tu godinu (43,6 %), do 2011. taj se odnos sasvim promijenio. Tako je posljednjim popisom zabilježeno tek 41,2 % aktivnog stanovništva dok je na razini Hrvatske taj udio iznosio 41,9 %. Istodobno je broj osoba s osobnim prihodom, u kojem većinu čine umirovljenici, povećan sa 6,4 % na čak 33,4 %. Dakle, 2011. godine svaka treća osoba u Općini Marija Bistrica bila je umirovljenik ili je živjela od nekog oblika socijalne naknade. Udio tih osoba iste godine u Hrvatskoj je iznosio 30,2%. Naposljetku, udio

uzdržavanih osoba (djece, učenika, studenata i kućanica) smanjen je sa 41,4 % na samo 25,4 % dok je državni prosjek 2011. godine iznosio 27,9 %.

Takvi poremećaji u razvoju strukture stanovništva Općine Marija Bistrica prema ekonomskoj aktivnosti mogu se objasniti na sljedeći način. Prvo, zbog višedesetljetnog pada nataliteta došlo je do drastičnog pada broja i udjela uzdržavanog stanovništva (ponajprije djece predškolske i školske dobi). Na taj način značajno se smanjuje i potencijalni kontingent radne snage. Drugo, u istom je razdoblju značajno povećan broj i udio kategorije osoba s osobnim prihodima za koje je već navedeno kako su to većinom umirovljenici. Vrlo intenzivan brojčani i relativan porast te kategorije ekonomski neaktivnog stanovništva ima svoje kompleksne demografske, ekonomske i društvene činitelje. Demografski su vezani uz proces demografskog starenja, odnosno, povećanja staračkih kontingenata u ukupnom stanovništvu općine Marija Bistrica. Ekonomski činitelji posljedica su uvođenja instituta dokupa staža, odnosno, odlaska u mirovinu prije navršene gornje granice radne dobi (60. godina za žene i 65. godina za muškarce), čime su se nastojale ublažiti negativne socijalne posljedice ekonomske krize, ne samo 1990-ih nego i ranijih godina. Društvene uzroke valja promišljati u sve većem broju stanovnika obuhvaćenim mirovinskim osiguranjem, pogotovo u poljoprivredi gdje su se prijašnjih desetljeća mnogi stariji stanovnici izjašnjavali aktivnim stanovništvom sve do poznije dobi.

Tablica 13
Stanovništvo Općine Marija Bistrica prema ekonomskoj aktivnosti 1981. – 2011.

Godina	Aktivno stanovništvo		Osobe s osobnim prihodom		Uzdržavano stanovništvo	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
1981.*	3689	52,2	454	6,4	2929	41,4
1991.*	3339	50,7	791	12,0	2459	37,3
2001.	3745	56,6	1109	16,8	1758	26,6
2011.	2463	41,2	1993	33,4	1520	25,4

* Podaci za 1981. i 1991. odnose se na stanovništvo u zemlji

Izvor: Popis stanovništva 1981. *Tabele po naseljima*, RZS, Zagreb, 1982. Popis stanovništva 1991. *Stanovništvo u zemlji i inozemstvu*, DZS, Zagreb, 1994. Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema aktivnosti i spolu, po gradovima/općinama*, www.dzs.hr, Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo staro 15 i više godina prema trenutačnoj aktivnosti, starosti i spolu*, www.dzs.hr

U Tablici 14. po naseljima je prikazan za 1981. i 2011. broj i udio aktivnog stanovništva koji je najznačajniji pokazatelj ekonomske aktivnosti stanovništva. U tom je razdoblju u svim naseljima došlo do smanjenja apsolutnog broja aktivnog stanovništva (što je donekle i razumljivo zbog smanjenja ukupnog broja stanovnika) kao i do smanjenja relativnog udjela aktivnih u ukupnom stanovništvu. Najveći udio aktivnog stanovništva 1981. godine imalo je naselje Laz Stubički sa 59,1 % ukupnog stanovništva čemu je glavni razlog tek jedan stanovnik s osobnim prihodom (0,4 %) odnosno umirovljenik. Vjerojatno je dobar dio osoba starije dobi iskazan kao aktivno stanovništvo jer su i dalje obavljali poslove u poljoprivredi, a nisu imali mirovinsko osiguranje. Zanimljivo je da Laz Stubički i 2011. godine bilježi najveći udio aktivnog stanovništva (47,2 %) premda je te godine 68 osoba s osobnim prihodom činilo 25,5 % ukupnog stanovništva tog naselja. Za razliku od Laza Stubičkog, podaci o aktivnosti stanovništva za naselje Podgrađe pokazuju sasvim suprotna obilježja. Naime, dok je u tom naselju 1981.

zabilježen drugi najviši udio aktivnog stanovništva (59,0 %), on je 2011. sa 34,9 % bio uvjerljivo najmanji. Do toga je ovdje došlo zbog znatnog porasta udjela stanovništva s osobnim prihodom između 1981. i 2011. pa je tako u Podgrađu njihov udio bio najveći u općini sa 39,6 % ukupnog stanovništva. Upravo je najviši udio osoba s osobnim prihodom 1981. u Mariji Bistrici (10,9 %) i Tugonici (9,8 %) uvjetovao najmanje aktivnog stanovništva u tim dvama naseljima. Do 2011. Marija Bistrica je ostala među dva naselja s najmanjim udjelom aktivnog stanovništva (38,2 %), ali te godine sa Selnicom (37,7 %) umjesto Tugonice.

Tablica 14
Aktivno stanovništvo po naseljima Općine Marija Bistrica 1981. i 2011.

Naselje	1981.		2011.	
	Aps.	% uk. st.	Aps.	% uk. st.
Globočec	406	53,3	212	40,4
Hum Bistrički	305	51,3	184	41,7
Laz Bistrički	483	50,9	356	45,2
Laz Stubički	165	59,1	126	47,2
Marija Bistrica	416	47,8	409	38,2
Podgorje Bistričko	626	54,3	386	42,7
Podgrađe	191	59,0	112	34,9
Poljanica Bistrička	299	55,1	140	40,3
Selnica	474	51,7	246	37,7
Sušobreg Bistrički*	-	-	259	40,7
Tugonica	324	47,5	33	44,8

* Naselje Sušobreg Bistrički javlja se tek u popisu 2001. pa nema podataka za 1981.

Izvor: Interna baza DZS-a.

6. Sastav stanovništva Općine Marija Bistrica prema naobrazbi (1981. – 2011.)

Prema ovom obilježju popisni podaci uobičajeno se od 1981. prikazuju za stanovništvo staro 15 godina i više te prema kategorijama (ne)završene razine školovanja navedenima u Tablici 15. Obrazovna struktura bistričkog kraja svih promatranih godina znatno je nepovoljnija od hrvatskog prosjeka. Tako npr. 1981. godine čak dvije trećine (66,7 %) stanovništva starog 15 godina i više nije imalo završenu osnovnu školu dok je na razini države taj udio iznosio 45,4 %. No, dok je udio stanovništva bez škole (tj. bez ijednog završenog razreda) i sa završenim 1-3 razreda osnovne škole bio podjednak u Općini (13,9 %) i Hrvatskoj (13,5 %), golema je razlika kod onih koji su završili 4-7 razreda. Udio tih stanovnika u Općini Marija Bistrica iznosio je čak 52,8 %, a u Hrvatskoj 31,9 %. Značajne razlike uočavaju se i kod stanovništva sa završenom srednjom školom kojih je u Općini bilo 17,0 % naspram 28,3 % hrvatskog prosjeka te pogotovo kod stanovništva sa završenom višom i visokom školom (1,6 % naspram 6,4 %). Do 2011. godine došlo je do osjetnog poboljšanja obrazovne strukture Općine Marija Bistrica, pa je tako udio osoba s nezavršenom osnovnom školom smanjen na 20,6 %. Dio toga smanjenja valja tumačiti i biološkim razlozima, odnosno činjenicom da su 1981. bez škole i s nezavršenom osnovnom školom uglavnom bili stariji naraštaji koji su već ušli ili se

nalazili na pragu ulaska u dob s većim rizikom smrti. Udio osoba sa završenom srednjom školom (52,8 %) gotovo se izjednačio s hrvatskim prosjekom (52,6 %), ali je još uvijek osjetan nedostatak onih sa završenom višom ili visokom školom ili kako se u popisu 2011. prvi put navodi, onih koji su završili stručni ili sveučilišni studij. Naime, u Općini Marija Bistrica takvih osoba je bilo 7,7 % (od toga nešto više onih sa završenom višom školom – 4,1 %), a u Hrvatskoj 16,4 % (prevladavali su oni sa završenom visokom školom – 10,6 %).

Tablica 15
Stanovništvo Općine Marija Bistrica staro 15 godina i više
prema najvišoj završenoj školi 1981. – 2011.

	1981.		1991.		2001.		2011.	
	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%	Aps.	%
Bez škole	471	7,7	237	4,1	80	1,4	43	0,8
1-3 razreda OŠ	381	6,2	285	5,0	305	5,5	90	1,7
4-7 razreda OŠ	3242	52,8	2248	39,1	1435	26,0	932	18,1
Osnovna škola	886	14,4	1143	19,9	1055	19,1	974	18,9
Srednja škola	1044	17,0	1590	27,7	2274	41,2	2719	52,8
Više obrazovanje	56	0,9	110	1,9	125	2,3	209	4,1
Visoko obrazovanje	41	0,7	63	1,1	163	3,0	185	3,6

* Razlika do ukupnog broja odnosi se na stanovništvo s nepoznatom najvišom završenom školom.

Izvor: Interna baza DZS-a. Popis stanovništva 1991. *Stanovništvo prema školskoj spremi, pismenosti i spolu po naseljima*, Dokumentacija 884, DZS, 1994. Popis stanovništva 2001. *Stanovništvo prema obrazovnim obilježjima*, Statističko izvješće 1200, Zagreb, 2004. Popis stanovništva 2011. *Stanovništvo staro 15 i više godina prema najvišoj završenoj školi, starosti i spolu*, www.dzs.hr

Sagledavajući obrazovnu strukturu po naseljima 1981. godine proizlazi da je jedino naselje Marija Bistrica imalo nešto povoljniju naobrazbu stanovništva (Tablice 16 i 17). Tako je udio od 45,6 % stanovnika bez škole i sa završenim 1-7 razreda osnovne škole gotovo identičan hrvatskom prosjeku od 45,4 %. Naselje Marija Bistrica imalo je 1981. i uvjerljivo najviši udio visoko-obrazovanog stanovništva (7,7 %) što je bilo povoljnije i od prosjeka RH (6,4 %). Najnepovoljniju strukturu 1981. godine imala su naselja Globočec, Hum Bistrički, Laz Bistrički, Laz Stubički i Poljanica Bistrička u kojima više od 70 % stanovništva starog 15 godina i više nije završilo osnovnu školu, a udio stanovnika sa završenom višom ili visokom školom bio je manji od 1 %.

Posljednjim popisom stanovništva naselje Marija Bistrica ponovno ima najpovoljniju obrazovnu strukturu, ali ovaj put je udio osoba s nezavršenom osnovnom školom ipak relativno veći od hrvatskog prosjeka (12,8 % naspram 9,5 % – RH). Međutim, udio osoba s višom ili visokom školom čak je nešto viši od državnog prosjeka (16,7 % u Mariji Bistrici naspram 16,4 % – RH). Po udjelu stanovnika bez završene osnovne škole najveće poboljšanje uočeno je kod Tugonice i Laza Bistričkog koji su se prema tom pokazatelju sasvim približili naselju Marija Bistrica. Međutim, po udjelu stanovnika sa završenom višom ili visokom školom, ostala naselja u Općini još uvijek dosta zaostaju za Marijom Bistricom (16,7 %). Naime, ni u jednom naselju udio takvih osoba ne prelazi 10 % stanovništva starog 15 godina i više.

Tablica 16
Stanovništvo Općine Marija Bistrica staro 15 godina i više prema
najvišoj završenoj školi 1981. i 2011. po naseljima (apsolutni podaci)

Naselje	Bez škole i nezavršena o.š.		Osnovna škola		Srednja škola		Viša i visoka škola	
	1981.	2011.	1981.	2011.	1981.	2011.	1981.	2011.
Globočec	506	136	83	95	61	194	1	20
Hum Bistrički	380	91	77	61	78	207	4	23
Laz Bistrički	592	149	107	160	93	332	3	31
Laz Stubički	162	57	39	50	25	114	-	7
Marija Bistrica	346	119	97	128	255	526	58	155
Podgorje Bistričko	642	161	147	157	157	408	12	53
Podgrađe	181	53	38	45	65	162	4	19
Poljanica Bistrička	374	92	82	70	58	139	2	16
Selnica	547	123	124	101	142	295	5	25
Sušobreg Bistrički*	-	14	-	13	-	40	-	1
Tugonica	364	70	92	94	110	302	8	44

*Naselje Sušobreg Bistrički javlja se tek u popisu 2001. pa nema podataka za 1981.

Izvor: Interne baze DZS-a.

Tablica 17
Stanovništvo Općine Marija Bistrica staro 15 godina i više prema
najvišoj završenoj školi 1981. i 2011. po naseljima (u %)

Naselje	Bez škole i nezavršena o.š.		Osnovna škola		Srednja škola		Viša i visoka škola	
	1981.	2011.	1981.	2011.	1981.	2011.	1981.	2011.
Globočec	77,7	30,6	12,7	21,3	9,4	43,6	0,2	4,5
Hum Bistrički	70,1	23,8	14,2	16,0	14,4	54,2	0,7	6,0
Laz Bistrički	74,4	16,0	13,4	23,8	11,7	49,4	0,4	4,6
Laz Stubički	71,7	25,0	17,3	21,9	11,1	50,0	-	3,1
Marija Bistrica	45,6	12,8	12,8	13,8	33,6	56,7	7,7	16,7
Podgorje Bistričko	66,6	20,7	15,2	20,2	16,3	52,4	1,2	6,8
Podgrađe	62,8	19,0	13,2	16,1	22,6	58,1	1,4	6,8
Poljanica Bistrička	72,5	29,0	15,9	22,1	11,2	43,8	0,4	5,0
Selnica	66,6	22,6	15,1	18,6	17,3	54,2	0,6	4,6
Sušobreg Bistrički*	-	20,6	-	19,1	-	58,8	-	1,5
Tugonica	63,4	13,7	16,0	18,4	19,2	59,2	1,4	8,6

*Naselje Sušobreg Bistrički javlja se tek u popisu 2001. pa nema podataka za 1981.

Izvor: Interne baze DZS-a.

7. Sažetak poglavlja

Potrebno je na kraju poglavlja o demografskim obilježjima Općine izdvojiti nekoliko zaključaka. Popisna promjena prikazana s pomoću indeksa promjene broja stanovnika govori nam kako je u cjelokupnom razdoblju 1900. – 2011. jedino naselje Marija Bistrica zabilježilo porast i to za 56,1 %, dok su sva ostala naselja bilježila pad broja stanovnika.

Podaci o prirodnom kretanju stanovništva u Općini Marija Bistrica koje smo analizirali za razdoblje od 1964. do 2016. godine govore kako je to kretanje bilo pozitivno samo u razdoblju 1964. – 1968., a da je u sljedećim razdobljima u svim godinama zabilježeno više umrlih nego živorođenih osoba.

Podaci o mehaničkom kretanju stanovništva, odnosno migracijska bilanca u Općini Marija Bistrica nešto je povoljnija od ostalih pokazatelja. Uzroke tom pozitivnom stanju pronalazimo u događanjima od 1991. do 2000. godine. Promjena smjera migracijskih struja posljedica je preusmjeravanja migracijskog pritiska na Zagreb i jačanja migracijskoga toka iz grada u okolicu, osobito zbog svojevrsne decentralizacije stambene funkcije Zagreba. U tom razdoblju dolazi do promjene u migracijskim kretanjima u Općini Marija Bistrica jer je broj doseljenih veći od iseljenih za 182 osobe. Tako je znatno ublažena ukupna depopulacija koja bi samo na temelju prirodnog kretanja iznosila 413, a ovako je zabilježeno smanjenje od 231 stanovnika.

Podatke o sastavu stanovništva Općine prema spolu i dobi ukratko ćemo sažeti na sljedeći način. Stanovništvo, zahvaljujući postupnom smanjivanju nataliteta i porastu mortaliteta, karakterizira prirodni pad od 1969. godine. U takvim uvjetima starenje stanovništva neumitan je proces. Precizno ga za razdoblje 1981. – 2011. godine indiciraju tri pokazatelja: pad koeficijenta mladosti (sa 24,6 na 20,0), porast koeficijenta starosti (sa 21,5 na 24,6) te porast indeksa starenja (sa 87,3 na 122,9). Također valja ponoviti kako se, uslijed takvih pokazatelja, vrlo lako može dogoditi da naznačeni manjak radne snage, izazvan sužavanjem mladih i radno sposobnih kontingenata stanovništva, uspori mogući gospodarski razvoj te potakne nova odseljavanja.

Na ovaj se problem izravno vezuju i pokazatelji ekonomske aktivnosti stanovništva. Broj osoba s osobnim prihodom, u kojem većinu čine umirovljenici, povećan je te je tako u Općini Marija Bistrica u 2011. godini svaka treća osoba bila umirovljenik. Drugim riječima, broj osoba s osobnim prihodom u Općini iznosio je 33,4 % dok je udio tih osoba u Hrvatskoj iznosio 30,2 %. Istodobno, udio uzdržavanih osoba (djece, učenika, studenata i kućanica) smanjen je na 25,4 % dok je državni prosjek iste godine iznosio 27,9 %.

Premda je obrazovna struktura stanovništva Općine Marija Bistrica tijekom prijašnjih popisa bila ispod prosjeka države, podaci iz Popisa 2011. godine govore kako je došlo do osjetnog poboljšanja. Tako je udio osoba s nezavršenom osnovnom školom smanjen na 20,6 %. Dio toga smanjenja, rekli smo, valja tumačiti i biološkim razlozima. Udio osoba sa završenom srednjom školom (52,8 %) gotovo se izjednačio s hrvatskim prosjekom (52,6 %). Međutim, još je uvijek osjetan nedostatak onih sa završenom višom ili visokom školom. Naime, u Općini Marija Bistrica takvih je osoba bilo 7,7 %, a u Hrvatskoj 16,4 %.

Demografska obilježja iznesena u ovom poglavlju jasno nam govore o potrebi za sveobuhvatnim mjerama revitalizacije ovoga kraja. Prije spomenuti procesi, prvenstveno industrijalizacija i urbanizacija te paralelno s njima deruralizacija i deagrarizacija, ostavili su svoje posljedice. Međutim, vidjeli smo kako proces imigracije u Općinu Marija Bistrica u razdoblju 1991. – 2000. određene pokazatelje mijenja nabolje. To nas navodi na zaključak da se potencijalne imigracije, povratak odseljenih i doselidba novih stanovnika mogu dogoditi samo stvaranjem novih prilika za razvoj. Promjenu statusa općine u grad ovdje vidimo kao jednu od njih.

V.

ANALIZA RAZVOJNOG HORIZONTA OPĆINE MARIJA BISTRICA

Anita Bušljeta Tonković, Geran Marko Miletić

1. Općina Marija Bistrica: sinergija ruralnog i urbanog kroz suvremene razvojne koncepte

Općina Marija Bistrica ruralno je područje, stoga je u *Strategiji* naglasak, osim na razvoj vjerskog, stavljen na ruralni turizam i poljoprivredu kako bi se omogućili dodatni prihodi lokalnom stanovništvu odnosno poboljšala kvaliteta života i time smanjila depopulacija (str. 77). Pri ostvarenju tog cilja valja imati na umu kako cjelokupan razvoj o kojemu govorimo u ovoj studiji, a koji će biti jedim dijelom temeljen na tercijarnim gospodarskim djelatnostima, mora biti održiv iz dvaju osnovnih razloga. Prvo, zato što je održivi razvoj ne samo pojam već i praksa usmjerena na pomirenje cilja održivosti i daljnjeg gospodarskog razvoja i blagostanja. Drugo, održivost kao takva upravo podrazumijeva postizanje cilja življenja i proizvodnje unutar bioloških i ekoloških granica, u ovom slučaju općine pa onda i regije u kojoj se razvoj događa (Blewitt, 2017). Prema tome, „održivi ruralni razvoj 21. stoljeća u svojem osnovnom nastojanju mora zadovoljiti dvije zadaće: poboljšati opće životne uvjete lokalnih zajednica određenog područja te očuvati i održivo koristiti prirodne resurse“ (Pugliese, 2001, prema Bušljeta Tonković, 2017: 151). Gospodarski rast, podizanje kvalitete života i očuvanje prirodnih datosti ciljevi su koji nose jednaku težinu unutar koncepta održivog razvoja općenito pa tako i održivog ruralnog razvoja (Bušljeta Tonković, 2017).

Jednako je tako i turizam potrebno oblikovati kako bi bio održiv. Svjetska turistička organizacija u dokumentu *Making Tourism More Sustainable* (str. 11-12) objašnjava taj pojam na sljedeći način. Održivi turizam uzima u obzir svoje trenutačne i buduće ekonomske, društvene i ekološke utjecaje, rješava potrebe posjetitelja, industrije, okoliša i lokalnih zajednica u kojima se ta djelatnost odvija. Važno je naglasiti da se smjernice za razvoj održivog turizma i prakse upravljanja primjenjuju na sve oblike turizma u svim vrstama odredišta, uključujući masovni turizam i različite oblike selektivnog turizma. Načela održivosti odnose se na ekološke, gospodarske i sociokulturne aspekte razvoja turizma, a između tih triju dimenzija mora se uspostaviti odgovarajuća ravnoteža kako bi se zajamčila dugoročna održivost. Održivi turizam je dakle od nacionalnih, regionalnih i posebno lokalnih aktera pomno planirana akcija s jasnim, konkretnim i dugoročnim ciljevima, akcija koja ne uzrokuje devastaciju okoliša, a uvažava ekonomske, društvene, ekološke i kulturne vrijednosti destinacije. Isto vrijedi za održivi ruralni turizam.

Spomenuvši prethodno nacionalne, regionalne, odnosno lokalne razvojne aktere došli smo do pojma neoendogeni razvoj. Taj suvremeni (europski) koncept i praksa naglasak stavlja

upravo na realizaciju vizija i ideja proizašlih iz lokalnog socioekonomskog konteksta, a koristi se kombiniranjem dvaju pristupa, *odozdo prema gore* i *odozgo prema dolje*. Drugim riječima, potrebno je slušati viziju razvoja, potrebe i težnje lokalnih zajednica, jedinica lokalne samouprave, riječju lokalnih razvojnih aktera te u kombinaciji s mogućnostima *odozgo* (regionalnim i nacionalnim) zajedničkim snagama realizirati one potrebe za koje se utvrdi prioritet. Osnovna je postavka ovoga koncepta uvažavanje konkretnog ruralnog područja i lokalnih zajednica kao glavnih aktera za oblikovanje i poboljšanje vlastitih socioekonomskih uvjeta (Bušljeta Tonković, 2017).

Slušanje impulsa odozdo i susret s mogućnostima za razvoj odozgo glavne su značajke koncepta neoendogenog razvoja. Razvojni potencijal i impuls koji Općina Marija Bistrica šalje prema nacionalnoj razini odlučivanja svakako je vrijedan pažnje. Taj razvojni potencijal ne smije ostati neiskorišten, premda mora biti oblikovan u skladu s održivim razvojem i održivim turizmom. U prilog potencijalu o kojem govorimo, pa onda i mogućnosti da se Marija Bistrica razvije u urbano središte koje bi privlačilo stanovništvo,¹ ovdje ćemo još naznačiti podatke o veličini svjetskog i posebno europskog turističkog tržišta, navedene i u *Strategiji razvoja Općine Marija Bistrica* (str. 78-82). Prvi podatak tiče se vjerskog turizma. Naime, svake godine između 300 i 330 milijuna hodočasnika posjećuje najpoznatija svjetska svetišta, a samo u Europi 30 milijuna vjernika, većinom katolika, dio godišnjeg odmora hodočasti u neko od svetišta ili svetih mjesta. Drugi podatak odnosi se na ruralni turizam i govori o tome da se otprilike 23 milijuna svih turističkih međunarodnih putovanja odnosi upravo na taj oblik turizma. Čini se da Europljani, kada biraju destinaciju svojih putovanja, biraju dva ključna čimbenika, očuvanu prirodu i ugodnu klimu. Treći podatak govori o trendu porasta *cikloturista* kojih u svijetu ima oko 300 milijuna, a samo u Europi potroše od 7 do 9 milijardi eura. Taj oblik turizma specifičan je po tome što nije fokusiran na jednu turističku destinaciju već na sve destinacije (gradove, općine, sela) kroz koje prolaze biciklističke rute. Na taj način dobit je odmah raspodijeljena, prvenstveno na dobrobit lokalnih zajednica. Svi navedeni oblici turizma mogu se dodatno oplemeniti ponudom zdravstvenog turizma. Kako je utvrđeno i u *Strategiji* (str. 82), „potencijal očuvanog okoliša, biološke raznolikosti i povoljnih klimatskih uvjeta temelj je razvoja ovog vida turizma“, i dalje, „razvojem sportsko-rekreacijske infrastrukture, ponude zdrave i ekološke hrane u ruralnom turizmu (...) zdravstvenih i wellness sadržaja u turističkoj ponudi“, k tome „posebnu vrijednost destinaciji daje svetište kroz duhovni aspekt čovjeka (...), zato je u Mariji Bistrici moguće razvijati zdravstveni turizam kroz holistički pristup zdravlju čovjeka“. Stručnjaci na kraju ovdje citirane rasprave zaključuju da razvojni scenarij koji opisuju – osmišljen, održiv razvoj komplementarnih djelatnosti – lako može dovesti do povećanja broja radnih mjesta, smanjenja odljeva radno sposobnog stanovništva i jačanja proračunskog kapaciteta Općine Marija Bistrica.

¹ Mogućnosti da se Marija Bistrica razvije u urbano središte koje bi privlačilo stanovništvo definiramo kao one koje bi proizašle iz razvoja infrastrukture, turizma i s njim povezanih uslužnih i drugih djelatnosti koje stvaraju nova radna mjesta. Ta radna mjesta privlače mlade, domaće obrazovane kadrove koji su otišli na školovanje u veće gradove, ali i novo stanovništvo koje je u potrazi za zaposlenjem i/ili mirnijim životom u manjem gradu.

2. Vjerski i ruralni turizam: komplementarne djelatnosti u postizanju ukupnog održivog razvoja Općine Marija Bistrica kroz odabrane statističke pokazatelje

Nadovezujući se na prethodnu temu, valja dodati kako su depopulacija i posebno „odljev mozgova“ problemi s kojima se Hrvatska suočava već nekoliko desetljeća. Opće je poznato da mladi, osim što odlaze u inozemstvo, ostaju živjeti i raditi u mjestu studiranja, najčešće u nekom od četiri hrvatska najveća grada. Vjerujemo da se razvoj srednjih gradova nije dogodio zbog ovog i niza drugih negativnih čimbenika, u svakom slučaju ne onako kako su se nadali demografi, sociolozi i ekonomski stručnjaci. Premda smo prije u tekstu utvrdili kako naselje Marija Bistrica bilježi rast stanovništva sve od 1857., jednako tako sva ostala naselja u Općini u novije vrijeme bilježe pad broja stanovnika (vidjeti poglavlje IV). Dakle, i ovdje je riječ o demografskom slabljenju prostora. Mogli bismo pretpostaviti kako blizina Zagreba pa i okolnih (Sveti Ivan Zelina, Zaprešić, Varaždin), odnosno susjednih (Krapina, Zabok, Zlatar, Oroslavje) gradova s urbanom infrastrukturom odvlači određen broj stanovnika. Također smo spomenuli kako Krapinsko-zagorska županija zapravo nema ni jedan grad srednje veličine; uzmemo li u obzir broj stanovnika administrativnoga grada a ne urbanog naselja, to bi mogla biti Krapina. Ostali administrativni gradovi Županije ne broje više od 9000 stanovnika. Prilika da se Marija Bistrica, s obzirom na potencijal koji ima i koji smo detaljno analizirali u prethodnim poglavljima, razvije najprije u mali, a potom i grad srednje veličine ovdje će dodatno biti potkrijepljena podacima iz Statističkoga izvješća Turističke zajednice. U Općini se statistički podaci o broju posjetitelja bilježe od 1998. godine kada ima 850 000 posjetitelja (Vidjeti Tablicu 1 i Sliku 1). Sljedećih nekoliko godina, do 2002., broj posjetitelja pada i/ili varira.

Od 2003. naovamo broj posjeta ne pada ispod 700 000. Godine 2016. premašuje milijun, a u 2017. godini Mariju Bisticu posjetilo je nešto manje od milijun osoba. Broj posjetitelja iz inozemstva Turistička zajednica bilježi od 2003. godine. Vrhunac broja inozemnih hodočasnika i turista (166 000) Općina je dosegla 2013. godine. Zanimljiv je podatak da u Općinu 2017. godine dolaze turisti iz više od pedeset država svijeta, najviše iz Južne Koreje (4728), Kine (799), Poljske (1957) i Njemačke (786). Ne treba zanemariti ni turiste iz Izraela (214), Malezije (101), SAD-a (39), Singapura (36), Danske (32) i Velike Britanije (32). Susjedne su zemlje turističko tržište na koje bi se svakako bilo potrebno osloniti, a tome u prilog idu i podaci o 354 slovenska, 164 bosanskohercegovačka, 155 srpskih, 72 talijanska i 45 mađarskih državljana koji su u 2017. posjetili Općinu. Zanimljivo je navesti i neke od *egzotičnih* zemalja čiji su državljani u njoj boravili: Etiopiju (5), Egipat (3) i Madagaskar (1).

Broj ostvarenih noćenja u Općini raste; tijekom 2017. bilježi rekordan broj od 21 024, što je u odnosu na 2016. godinu porast od 14,75 %. Ipak, navedeni podatak daje naslutiti da se turisti u Mariji Bistrici ne zadržavaju duže. Općina ima tek 189 ležajeva, od čega 130 hotelskih i samo 59 u privatnom smještaju. Prvo poglavlje govori o turističkim sadržajima i suradnji što su je europski gradovi s vjerskim turizmom, koji je razvijen i vješto kombiniran s ostalim oblicima turizma, ostvarili sa svojom ruralnom okolinom i obližnjim gradovima kako bi zadržavali turiste u destinaciji. Slično kao i u tim gradovima, turistički frekventni mjeseci u Mariji Bistrici su lipanj, srpanj, kolovoz, rujanj i listopad te prosinac, što ponovno govori o mogućnostima za organizaciju dodatnih sadržaja, osobito onih vezanih uz potencijalne ljetne i posebno jesenske manifestacije i događanja vezana uz ruralnu okolinu, rekreaciju, obiteljska poljoprivredna gospodarstva, odnosno eno-gastro ponudu. Sadržaje poput *Adventa u Mariji Bistrici*, koji je u 2017. posjetilo više od 35 000 ljudi, ili *Dočeka Nove godine u podne* na kojem

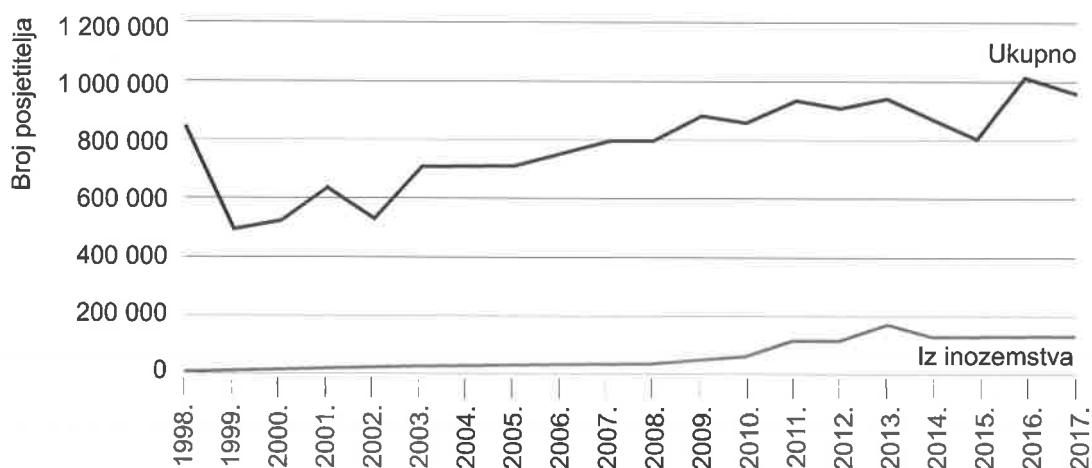
je sudjelovalo oko 10 000 posjetitelja, treba dodatno obogatiti te im dodati nove, jer očito je da privlače posjetitelje.

Tablica 1
Broj posjetitelja u Općini Marija Bistrica od 1998. do 2017.

Godina	Ukupan broj posjetitelja	Broj posjetitelja iz inozemstva
1998.	850 000	-
1999.	492 100	-
2000.	530 000	-
2001.	647 000	-
2002.	540 000	-
2003.	705 410	17 103
2004.	728 770	15 620
2005.	715 000	17 408
2006.	766 700	22 620
2007.	800 000	26 000
2008.	803 660	21 300
2009.	894 500	52 500
2010.	863 000	69 500
2011.	943 000	104 000
2012.	919 000	110 200
2013.	950 000	166 000
2014.	883 000	127 000
2015.	812 000	130 000
2016.	1 022 300	130 900
2017.	970 740	129 240

Izvor: Statističko izvješće Turističke zajednice Općine Marija Bistrica.

Slika 1
Broj posjetitelja u Općini Marija Bistrica od 1998. do 2017.



Izvor: Statističko izvješće Turističke zajednice Općine Marija Bistrica.

Podaci koje ovdje iznosimo predstavljaju jedan od osnovnih preduvjeta za daljnji razvoj. Taj razvoj, ne smijemo zaboraviti, treba biti odmjeren i u skladu s principima integralne, cjelovite održivosti. Ono zbog čega je argument izložen na početku rasprave i dalje valjan – potrebu da se Marija Bistrica razvija u malen i potencijalno grad srednje veličine kako bi pridonijela poboljšanju demografskih prilika u vlastitom okruženju ali i na županijskoj pa i nacionalnoj razini – jest činjenica da se (uz iznimku Općine Plitvička jezera koja se nalazi u sklopu Jadranske Hrvatske) niti jedna druga općina osim Marije Bistrice u granicama Kontinentalne Hrvatske ne može pohvaliti brojkom od milijun posjetitelja godišnje!² Ta činjenica u sebi nosi enorman razvojni potencijal ne samo Općine Marija Bistrica već i ostalih gradova i općina u Županiji krapinsko-zagorskoj te šire, što može učiniti da Kontinentalna Hrvatska bude poželjn(ij)a destinacija, a slijedom rečenoga i da u ljetnim mjesecima potencijalno rastereti Jadransku Hrvatsku.³

3. Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020.: analiza razvojnog horizonta

Polazeći od toga da Zakon o područnoj (regionalnoj) i lokalnoj samoupravi osim funkcionalnog (županijsko središte) te veličinskog kriterija (više od 10 000 stanovnika) dopušta da i postignuti stupanj gospodarskog razvoja bude razlog za stjecanje statusa grada, u ovom poglavlju ćemo predočiti osnovne obrise programa društveno-gospodarskog razvoja Općine Marija Bistrica.

Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020. temeljni je plan koji definira multisektorski strateški okvir lokalnog razvoja u petogodišnjem razdoblju. Sadržajno, strategija razvoja je tipiziran dokument koji na temelju uvida u razvojne potrebe i razvojne potencijale određenog područja definira predodžbu stanja koje se želi postići na kraju razvojnog ciklusa. Formalno, strategija razvoja jedinice lokalne samouprave osnovni je akt kojim se određuje popis zahvata potrebnih za promicanje gospodarskog i društvenog razvitka. Pritom je željena promjena stanja razrađena kroz niz logičkih koraka, počevši od vizije odnosno osnovne ideje lokalnog razvoja, preko ciljeva kojima se odgovara na specifične izazove s kojima se suočava jedinica lokalne samouprave, zatim prioriteta putem kojih su identificirane potrebe koje imaju prednost u rješavanju i na kraju putem mjera koje imaju karakter specifične intervencije ili aktivnosti i predstavljaju okvir za pripremu konkretnog projekta čijom realizacijom će se u konačnici ostvariti željena promjena stanja.

U nastavku ćemo razložiti plan budućeg razvoja Općine Marija Bistrica slijedeći logiku izrade *Strategije razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020.* što znači da ćemo se najprije osvrnuti na glavne razvojne potrebe i razvojne potencijale Općine.

² Premda su službeni podaci (*Dolasci i noćenja turista u 2016.*, izvor: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/04-03-02_01_2016.htm, 11. lipnja 2016.) različiti od statističkih podataka koje vode gradovi i općine (razlika je čini se u metodologiji), valja istaknuti kako i prema tim podacima Krapinsko-zagorska županija sa zabilježenih 124 585 dolazaka u 2016. stoji na trećem mjestu u Kontinentalnoj Hrvatskoj. Ispred nje su samo Grad Zagreb sa 1 152 598 i Karlovačka županija sa 278 965 dolazaka. Usporedbe radi, prema ovom priopćenju, Općina Plitvička Jezera zabilježila je iste godine 245 700 dolazaka.

³ Prema službenim podacima iz 2016. godine (*Dolasci i noćenja turista u 2016.*, Izvor: https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/04-03-02_01_2016.htm, 11. lipnja 2016.) Jadranska je Hrvatska imala 13 585 771 zabilježenih dolazaka, dok je Kontinentalna Hrvatska brojila tek 2 008 386 dolazaka turista.

3.1. Nekoliko napomena o razini razvijenosti Općine Marija Bistrica

Za uvid u razvijenost Općine Marija Bistrica korisno je osloniti se na indeks razvijenosti koji Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije (2018.) koristi za ocjenjivanje i razvrstavanje jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave u Republici Hrvatskoj.⁴ Indeks razvijenosti je kompozitni pokazatelj koji se računa kao ponderirani prosjek više osnovnih društveno-ekonomskih pokazatelja radi mjerenja stupnja razvijenosti jedinica lokalne samouprave, a kategoriziranje se provodi na temelju odstupanja vrijednosti indeksa razvijenosti od državnog prosjeka (*Narodne novine* 131/17). Konkretno, u jednadžbu za izračun indeksa razvijenosti uključeni su: 1) prosječni dohodak po stanovniku, 2) prosječni izvorni prihodi po stanovniku, 3) prosječna stopa nezaposlenosti (omjer broja nezaposlenih i zbroja svih zaposlenih te nezaposlenih osoba na području pojedine jedinice lokalne samouprave), 4) opće kretanje stanovništva (omjer usporedivog broja stanovnika jedinica lokalne samouprave u posljednjem dostupnom desetogodišnjem razdoblju), 5) stupanj obrazovanosti stanovništva (postotni udio tercijarnog obrazovanja među stanovnicima u dobi između 20 i 65 godina) i 6) indeks starenja (postotni udio stanovnika u dobi 60 i više godina u odnosu na broj stanovnika u dobi od 0 do 19 godina). Posljednji izračun indeksa razvijenosti, čije je rezultate Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije objavilo u siječnju 2018. godine, pokazuje da vrijednost indeksa razvijenosti za Općinu Marija Bistrica iznosi 101,816. Prema tome, Općina se nalazi među iznadprosječno razvijenim jedinicama lokalne samouprave u Hrvatskoj. Preciznije, Općina je svrstana u 5. skupinu jedinica lokalne samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u zadnjoj četvrtini iznadprosječno rangiranih jedinica lokalne samouprave. Analiza stanja po pojedinim pokazateljima (Tablica 2) pokazuje da Općina Marija Bistrica u odnosu na nacionalni prosjek stoji najbolje u kategorijama prosječni dohodak po stanovniku te prosječna stopa nezaposlenosti.

Tablica 2
Vrijednosti osnovnih te standardiziranih društveno-ekonomskih pokazatelja
za Općinu Marija Bistrica te rangovi po pojedinim pokazateljima.

	Vrijednosti osnovnih pokazatelja za JLS	Vrijednosti standardiziranih pokazatelja za JLS	Rang (N=556)
Prosječni dohodak po stanovniku	29 382,75 kn	107,8	128
Prosječni izvorni prihodi po stanovniku	2 070,04 kn	98,4	209
Prosječna stopa nezaposlenosti	0,1104	106,9	166
Opće kretanje stanovništva (2016./2006.)	92,5	99,6	266
Indeks starenja (2011.)	122,9	101,6	309
Stupanj obrazovanja (VSS, 20-65)	0,1078	97,5	271

⁴ Podaci o vrijednosti indeksa razvijenosti na mrežnoj su stranici: https://razvoj.gov.hr/UserDocsImages/O%20ministarstvu/Regionalni%20razvoj/indeks%20razvijenosti//Vrijednosti%20indeksa%20razvijenosti%20i%20pokazatelja%20za%20izra%C4%8Dun%20indeksa%20razvijenosti_jedinice%20lokalne%20samouprave.pdf

Nadalje, standardizirana vrijednost indeksa starenja pokazuje da je u Općini Marija Bistrica u pogledu dobne strukture situacija nešto povoljnija od nacionalnog prosjeka iako vrijednost tog pokazatelja upućuje na izrazito nepovoljan omjer broja stanovnika u dobi 60 i više godina u odnosu na broj stanovnika u dobi od 0 do 19 godina. S obzirom na vrijednost pokazatelja općeg kretanja stanovništva, stupnja obrazovanja te prosječnog izvornog prihoda po stanovniku, Općina Marija Bistrica je nešto ispod nacionalnog prosjeka.

Ponešto detaljniju sliku stanja razvoja Općine Marija Bistrica otkriva SWOT analiza provedena za potrebe izrade *Strategije razvoja Općine*. Analiza slabosti i prijetnji te snage i prilika ključnih društveno-ekonomskih sektora omogućava nam uvid u osnovne razvojne potrebe i razvojne potencijale Općine Marija Bistrica.

Razvojne potrebe

Loša demografska situacija osnovni je problem s kojim se suočava Općina Marija Bistrica i po tome se ne razlikuje od ostalih manjih jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj. Vidjeli smo da je u Općini prisutan trend smanjivanja broja stanovnika te povećavanja broja samačkih kućanstava. Osim toga nepovoljna je i dobna te obrazovna struktura stanovnika pri čemu je poseban problem velik udio stanovništva bez završene srednje škole te iznimno nizak udio visokoobrazovanih stanovnika. Nadalje, komunalna infrastruktura na području Općine Marija Bistrica ne odgovara razvojnim potrebama. Prisutan je problem loše prometne povezanosti između naselja, a nije dovršen ni sustav vodoopskrbe i zbrinjavanja otpadnih voda. Tome svakako treba dodati nepripremljenost dokumentacije potrebne za razvoj infrastrukturnih projekata što upućuje na problem niskog apsorpcijskog kapaciteta. Slabosti gospodarskog sektora dijelom su posljedica spomenutih negativnih demografskih trendova koji se nepovoljno reflektiraju na tržište rada kao i manjkavu komunalnu infrastrukturu koja otežava razvoj poduzetništva. U poljoprivrednoj djelatnosti ozbiljan je problem izostanak osuvremenjivanja proizvodnje, a osim toga poljoprivrednicima je izlazak na tržište dodatno ograničen zbog usitnjenosti i nepovezanosti proizvodnje. Daljnji razvoj turizma, jedne od glavnih gospodarskih djelatnosti, limitiran je malim smještajnim kapacitetima te nedovoljnom izvanpansionskom ponudom. Uz tehničku, i socijalna infrastruktura u Općini Marija Bistrica ima određene nedostatke; dotrajali su prostori u kojima su smještene predškolske i osnovnoškolske odgojno-obrazovne institucije te lokalna ambulanta, a u zdravstvenom sektoru problem stvara i manjak specijalističkih ordinacija. Nedovoljan je broj i sportsko-rekreacijskih sadržaja i sadržaja za mlade. Analiza razvojnih potreba ukazala je i na nedovoljnu zainteresiranost mladih za uključivanje u društvene i razvojne projekte te slabo razvijeno volonterstvo među svim skupinama stanovnika. Štoviše, iako postoji nekoliko lokalnih udruga civilnog društva koje se bave skrbi za ugrožene ili pak očuvanjem kulturnog identiteta, prisutno je generalno pomanjkanje spremnosti za kolektivno djelovanje u svrhu ispunjavanja zajedničkih ciljeva. U tu sliku se uklapa i nalaz o nedovoljnom broju i lošoj povezanosti aktivnih udruga koje provode socijalne programe.

Vanjski čimbenici odnosno okruženje u kojem Općina mora rješavati navedene probleme prilično su nepovoljni počevši od zakonskih okvira koji često otežavaju učinkovito i pravodobno postupanje u sektorima važnim za razvoj Općine Marija Bistrica, poput zaštite i revitalizacije kulturne baštine ali i rješavanja različitih socijalnih problema. Osim toga, česte promjene zakona i fiskalnih procedura unose neizvjesnost u poslovanje gospodarskih subjekata, a poteškoće stvara i visoka percepcija korupcije te nedostatak institucionalnih kapaciteta za razvoj i implementaciju novih tehnologija. Posebna prijetnja razvoju su niski kapaciteti

nadležnih institucija za pripremu infrastrukturnih projekata od regionalnog i lokalnog značaja. Nedostatak jasnih strateških smjernica višega reda dodatno otežava usklađivanje razvojnih ciljeva na svim potrebnim razinama, a poseban problem je i nedovoljna aktivnost područne samouprave u smjeru ravnomyernog razvoja Županije.

Razvojni potencijali

Marija Bistrica najveće je nacionalno marijansko svetište i jedno od najprepoznatljivijih područja u Hrvatskoj što Svetište Majke Božje Bistričke čini osnovnom razvojnom snagom Općine Marija Bistrica. Godišnje kroz svetište prođe oko milijun posjetitelja, a kako je naznačeno u prethodnim poglavljima velika atrakcijska snaga svetišta otvara mogućnost uspjeha i drugim oblicima turizma posebice ako se pristupi valoriziranju bogate prirodne i kulturne baštine. Izražena bioraznolikost, očuvani okoliš, spomenik perivojne arhitekture (dvorac obitelji Hellenbach), kulturna posebnost te bogatstvo tradicijskih obrta samo su neki od resursa i sposobnosti kojima raspolaže Općina Marija Bistrica i koji se mogu iskoristiti za diferencirani razvoj turizma. Oslonac tome su i dobar geoprometni položaj Općine (blizina ključnih cestovnih prometnica, Zagreba i zračne luke), Hotel Kaj⁵ kao jedan od najboljih hotela u kontinentalnoj Hrvatskoj te sve razvijenija infrastruktura za cikloturizam. Prirodno bogatstvo su i kvalitetno i očuvano poljoprivredno zemljište što uz rastuću specijalizaciju u poljoprivrednim djelatnostima otvara veće mogućnosti za uspješan razvoj tog sektora. Važan impuls lokalnom razvoju dolazi iz općinske uprave koja je aktivan dionik razvojnih procesa, najviše kroz kreiranje programa i izravno poticanje ključnih gospodarskih djelatnosti. Općina dobro surađuje i s odgojno-obrazovnim ustanovama, a postoji i program sufinanciranja potreba predškolaraca, učenika i studenata. Na području Općine dostupna je primarna zdravstvena zaštita i osigurana je socijalna skrb za ugrožene društvene skupine pri čemu općinska uprava dobro surađuje s postojećim udrugama koje provode socijalne i humanitarne programe. Osim njih, na području Općine djeluju udruge i društva koja se brinu o očuvanju lokalne kulture, jezika, običaja i tradicije. Broj tih udruga nije velik ali su zdrava jezgra i kao takva mogu poslužiti za razvoj civilnog društva i većeg uključivanja stanovnika u život lokalne zajednice te posrednog snaženja javne participacije u planiranju lokalnog razvoja.

U analizi razvojnih potencijala Općine Marija Bistrica kao jedan od glavnih izvanjskih poticaja razvoja Općine označeni su fondovi Europske unije. Pritom je posebno povoljna okolnost da razvojna politika Europske unije putem poticanja regionalnog razvoja, Europski socijalni fond ali i druge programe i inicijative pokriva sve strateške ciljeve razvoja Općine Marija Bistrica. Unapređenje i zaštita okoliša, projekti u kulturi, sportu, programi unapređenja zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, program poboljšanja odgojno-obrazovne i društvene infrastrukture, razvoj maloga i srednjega poduzetništva, valorizacija materijalne i nematerijalne kulturno-povijesne baštine, rješavanje ključnih prometnih, komunalnih infrastrukturnih problema, sva ta područja moguće je kandidirati za korištenje financijskih sredstava iz fondova Europske unije. Osim mogućnosti korištenja fondova, članstvo u Europskoj uniji otvara pristup tržištu od 500 milijuna ljudi što je posebno zanimljivo u kontekstu planiranja snažnije promocije Svetišta Majke Božje Bistričke i izvan granica Hrvatske. Kao jedan od izvanjskih poticaja koji se može iskoristiti za snažniji lokalni razvoj Općine Marija Bistrica označena je i *Strategija*

⁵ U sklopu akcije Turistički cvijet – kvaliteta za Hrvatsku, Bluesun hotel Kaj dobio je 2013. godine priznanje za 3. mjesto u kategoriji „Najbolji hotel 4* na kontinentu“. Više informacija na mrežnoj stranici: <https://www.hotelkaj.hr/bluesun-hotel-kaj-3-najbolji-hotel-4-u-kontinentalnoj-hrvatskoj.aspx>

obrazovanja, znanosti i tehnologije Republike Hrvatske kojom je naglasak stavljen na modernizaciju obrazovanja i poticanje cjeloživotnog učenja; njime se potiče i korištenje novih tehnologija što može biti područje na koje treba usmjeriti razvoj lokalnog maloga i srednjega poduzetništva.

3.2. Vizija razvoja Općine Marija Bistrica

Poželjno stanje Općine Marija Bistrica u budućnosti pretočeno je u sljedeću viziju razvoja: „Marija Bistrica je razvijena općina visoke zaposlenosti koja svoj gospodarski razvoj temelji na vrijednim i sposobnim ljudima, prirodnim resursima i ljepotama, tradiciji, te kulturnoj i sakralnoj baštini, koja svim svojim građanima jamči visoku razinu kvalitete života po načelima održivog razvoja.“ Dakle, riječ je o modelu razvoja koji nastoji uspostaviti ravnotežu u trokutu gospodarstvo-okoliš-društvo. Odabrani koncept razvoja Općine Marija Bistrica podrazumijeva da spomenuta ravnoteža nije tek pitanje forme nego nužnost. Naime, gospodarski razvoj temeljen na ljudskom kapitalu, kulturnoj baštini te prirodnim ljepotama, kako je planirano i u Općini Marija Bistrica, teško može osigurati dugoročnu dobrobit lokalne zajednice ako nije temeljen na ekolozijskoj obzirnosti i društvenoj odgovornosti. Pritom je važno naglasiti da je *Strategijom razvoja* jasno naglašeno kako Općina nema ulogu poduzetnika nego tek dionika u razvojnom procesu; dionika čiji je osnovni zadatak stvaranje okruženja poticajnog za razvoj gospodarskih djelatnosti. U podlozi toga pristupa je aksiomska premisa kako će gospodarski razvoj omogućiti višu razinu komunalne usluge te u konačnici veću kvalitetu života stanovnicima Općine Marija Bistrica. Sve bi se to pak trebalo odraziti i na povećanje atraktivnosti Općine Marija Bistrica za život. Može se očekivati da će dio tako stvorene dodane vrijednosti povratno djelovati i na unapređivanje uvjeta poslovanja u Općini. Razrada vizije i usmjeravanje razvoja Općine Marija Bistrica temelje se na četiri glavna strateška cilja:

- 1 razvoj konkurentnog gospodarstva;
- 2 razvoj održive poljoprivrede i tradicijskih obrta;
- 3 unapređenje kvalitete života i infrastrukture te održivo upravljanje prostorom i resursima;
- 4 zaštita, očuvanje i jačanje prepoznatljivosti kulturne, sakralne i prirodne baštine.

Navedeni ciljevi operacionalizirani su prvo kroz prioritete, a prioriteti kroz mjere. Pritom i prioriteti i mjere imaju logičku poveznicu sa strateškim ciljevima, a usklađeni su i s razvojnim dokumentima višega reda, konkretno sa strateškim okvirom *Razvojne strategije Krapinsko-zagorske županije za razdoblje od 2015. do 2020. godine*. Ukupno je za četiri navedena strateška cilja definirano 19 prioriteta i 33 mjere.

Razvoj konkurentnog gospodarstva

Analiza resursa i sposobnosti kojima raspolaže lokalno gospodarstvo pokazala je da najveći potencijal za razvoj imaju turizam, poljoprivreda, tradicijski obrti te malo i srednje poduzetništvo. S obzirom na prepreke koje usporavaju ili onemogućavaju gospodarski razvoj, u sklopu ovoga strateškog cilja identificirano je pet razvojnih potreba čijem rješavanju je u Strategiji razvoja dana prednost. **Razvoj konkurentne poduzetničke okoline** usmjeren je na osiguravanje kvalitetne i moderne infrastrukture koja će poduzetnicima i investitorima olakšati razvoj radnih procesa te na podizanje učinkovitosti javnog servisa kako gospodarstva tako i građana. Ovaj prioritet razrađen je kroz dvije mjere: (1) osnivanje i infrastrukturno opremanje poduzetničke zone i (2) jačanje administrativnih kapaciteta Općine s ciljem učinkovite lokalne

javne uprave. Prva mjera obuhvaća odabir lokacije, rješavanje imovinskopravnih odnosa, osiguranje financijskih sredstava, izradu tehničko-projektne dokumentacije, samu gradnju te postprojektne aktivnosti u svrhu privlačenja poduzetnika aktivnim poticajima i promocijama. Druga mjera obuhvaća analizu postojećeg stanja, izradu akcijskog plana za unapređenje rada javne uprave s posebnim naglaskom na kontinuiranu edukaciju zaposlenika te uspostavu suradnje s institucionalnim partnerima iz obrazovnog, znanstvenog i gospodarskog sektora.

Poticanje razvoja maloga i srednjega poduzetništva i obrtništva temeljenih na novim tehnologijama i inovacijama orijentirano je na stvaranje povoljnih uvjeta za poslovanje poduzetnika uz korištenje postojećih resursa i tradicijskih djelatnosti ali i na poticanje novih poduzetnika-početnika da se upuste u pothvate temeljene na novim tehnologijama (IT&ICT) i inovacijama. Prva mjera adresirana na ovaj prioritet jest jačanje poduzetničke infrastrukture i poticanje start-up modela razvoja. U sklopu ove mjere planirano je osnovati i opremiti poduzetnički inkubator koji bi davao potporu pojedincima i tvrtkama koje tek započinju poslovne pothvate. Osim toga, planirano je izraditi program poticanja razvoja tzv. start-up poslovnih subjekata. Promocija kulture poduzetništva je druga mjera, a planirano je seminarima i edukacijom za različite ciljane skupine promovirati malo i srednje poduzetništvo i obrtništvo.

Razvoj turizma i diferencijacija turističke ponude ima svrhu podizanja kvalitete turističke ponude te generiranja nove potražnje kako bi se u Mariji Bistrici povećao broj turističkih noćenja, a onda i prihodi od turizma. Za takvo što nužno je imati jasnu viziju razvoja turizma, a predložene dvije mjere idu upravo u tome smjeru. Prva mjera odnosi se na poticanje razvoja održivog turizma i u sklopu nje je uz aktivnosti vezane za kontinuiranu skrb za zaštitu kulturne, sakralne i prirodne baštine predviđena i izrada *Strategije razvoja održivog turizma*. Diferencijacija turističke ponude je druga mjera kojom se želi uz razvoj vjerskog turizma osigurati i razvoj ruralnog, kulturnog, sportsko-rekreacijskog i zdravstvenog turizma. U sklopu ove mjere poseban naglasak stavljen je na aktivnosti koje će omogućiti izgradnju novih smještajnih kapaciteta i njihovo komunalno opremanje.

Stvaranje uvjeta za sudjelovanje u razvoju lokalnog tržišta rada usmjereno je na unapređenje stanja ljudskog kapitala u svrhu stvaranja nove ekonomske vrijednosti na području Općine Marija Bistrica kroz mjeru suradnje s institucijama, obrazovnim ustanovama i poduzetnicima, s ciljem podizanja konkurentnosti lokalnog tržišta rada. Predviđene aktivnosti obuhvaćaju suradnju s poduzetnicima i prilagodbu programa stipendiranja te programa prekvalifikacije i osposobljavanja potrebama tržišta rada. Posljednja, peta razvojna potreba odnosi se na **poticanje novih investicija**. Za nju jedinice lokalne samouprave imaju ograničene mogućnosti u postojećim zakonskim okvirima. U tom suženom okviru kreirana je *Mjera promocije investicijske destinacije* te programi poticanja novih investicija. Cilj je ovdje, između ostaloga, uvođenje olakšica parafiskalnih nameta te kreiranje partnerskog okruženja privlačnog za potencijalne investitore.

Razvoj održive poljoprivrede i tradicijskih obrta

Spomenuta vizija razvoja turizma predviđa snažnije oslanjanje na poljoprivredu te tradicijske obrte što znači da te djelatnosti imaju važno mjesto u planu razvoja Općine Marija Bistrica. Zbog kvalitetnog i očuvanog poljoprivrednog zemljišta te tradicije poljoprivredne proizvodnje predispozicije za razvoj poljoprivrede u Općini vrlo su dobre. Osim toga, samo mjesto Marija Bistrica prepoznato je središte starih zanata i tradicijskih obrta, a umijeće izrade tradicijskih

igračaka upisano je na UNESCO-ovu reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva.

Očuvanje i poticanje razvoja tradicijskih obrta prioritet je koji u očuvanoj kulturnoj baštini vidi i potencijale za pokretanje lokalnog razvoja. Skrb za specifična lokalna znanja i prakse na taj način osim identitetske dobiva i snažnu ekonomsku komponentu. Naime, jednom mjerom predviđene su izrada programa i potpora očuvanju i razvoju tradicijskih obrta kako bi se omogućilo da tradicionalni obrti budu jedan od modela samozapošljavanja nezaposlenih. Druga mjera je izgradnja *Posjetiteljskog centra Marija Bistrica* čime bi se osiguralo primjereno prezentiranje proizvoda tradicijskih obrta, a po potrebi mogao bi se prezentirati i sam proces tradicijske proizvodnje što će sve zajedno pridonijeti podizanju kvalitete turističke ponude.

Poticanje razvoja održive poljoprivrede i izgradnja potrebne infrastrukture usmjereno je na stvaranje uvjeta za podizanje efikasnosti postojeće proizvodnje, a stvara preduvjete i za uvođenje novih poljoprivrednih kultura koje bi omogućile veće prihode. Mjera *Razvoj i unapređenje poljoprivredne proizvodnje* obuhvaća aktivnost s ciljem racionalizacije proizvodnje i povezivanja poljoprivrednika te njihovog osposobljavanja za korištenje sredstava iz fondova EU-a. Ova mjera obuhvaća i izradu strategije razvoja poljoprivrede. S mjerom *Izgradnja potrebne infrastrukture za razvoj poljoprivrede* obuhvatit će se izgradnja cesta te skladišta potrebnih poljoprivrednicima.

Suradnja poljoprivrede, ugostiteljstva i turizma jedan je od ključnih razvojnih prioriteta kojim se naglasak stavlja na komplementarni odnos uslužnih djelatnosti i poljoprivrede, dviju glavnih gospodarskih djelatnosti u Mariji Bistrici. Jedinствена planirana mjera za ovaj prioritet usmjerena je na poticanje uspostave suradnje obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava, ugostitelja i turističkih djelatnika što se planira postići sustavnom edukacijom svih dionika tog procesa te potporom radu zajedničkih udruženja i destinacijskih menadžment agencija.

Unapređenje kvalitete života i infrastrukture te održivo upravljanje prostorom i resursima
S obzirom na predviđeni broj prioriteta i mjera, riječ je o najkompleksnijem strateškom cilju razvoja Općine Marija Bistrica. Osim činjenice da je komunalna infrastruktura temelj djelovanja i življenja na nekom prostoru, velik interes za komunalnu infrastrukturu u Strategiji razvoja Općine posljedica je lošeg stanja infrastrukture te nedovoljne dostupnosti što je pak jedna od glavnih prepreka razvoju. Kao najveći problem u području tehničke infrastrukture navedena je neadekvatnost sustava vodoopskrbe i odvodnje te sustava gospodarenja otpadom, a u pogledu socijalne infrastrukture najviše se osjeća nedostatak u području odgoja i obrazovanja, zdravstva, socijalne skrbi i kulture.

Prioritet **Izgradnja i poboljšanje komunalne i prometne infrastrukture** usmjeren je na podizanje kvalitete tehničke infrastrukture ali i na osiguravanje njene dostupnosti u svim naseljima Općine Marija Bistrica. Prva od dvije mjera iz ovoga prioriteta, *Ujednačavanje opremljenosti komunalnom infrastrukturom svih naselja na području Općine Marija Bistrica*, tako obuhvaća ulaganja kojima bi se omogućilo rješavanje problema vodoopskrbe i odvodnje, plinifikacije, elektroenergetske infrastrukture; omogućilo bi se i opremanje groblja te osnivanje komunalnog poduzeća čime bi se dodatno osigurala veća kvaliteta usluge ali i redovno praćenje stanja infrastrukture. Drugom mjerom, *Razvoj i obnova prometne infrastrukture*, rješava se problem prometne povezanosti s ključnim regionalnim i nacionalnim prometnim pravcima i kao najznačajniji projekt ističe se gradnja brze ceste Popovec – Marija Bistrica – Zabok. Osim toga, ova mjera obuhvaća rješenja za poboljšanje uvjeta odvijanja lokalnog prometa poput

rekonstruiranja postojećih razvrstanih i nerazvrstanih cesta, izgradnje novih nerazvrstanih cesta te održavanja parkirališnih prostora.

Unapređenje odgoja i obrazovanja, a posebno podizanje kvalitete školskog sustava, izravno utječe na stanje ljudskog kapitala što obrazovanje čini jednim od stupova dugoročnog razvoja svake lokalne zajednice. Prva od dviju mjera iz ovoga prioriteta obuhvaća izgradnju nove zgrade Dječjeg vrtića „Pušlek“, nove zgrade Osnovne škole Marija Bistrica, osnovne i srednje glazbene škole te srednje škole ugostiteljsko-turističkog usmjerenja. Dakle, ovom mjerom je osim jačanja postojećih kapaciteta predviđeno i otvaranje nove srednjoškolske ustanove. Pritom je riječ o obrazovnoj ustanovi čiji profil odgovara potrebama razvoja turizma što bi moglo dati dodatan impuls ukupnom razvoju Općine Marija Bistrica. Druga mjera usmjerena je na jačanje dostupnosti i kvalitete osnovnoškolskog, srednjoškolskog i visokog obrazovanja i njome se namjerava povećati broj učeničkih stipendija te povećati subvencioniranje prijevoza učenika.

Poboljšanje primarne zdravstvene i socijalne zaštite usmjereno je na širenje dostupnosti ovih usluga kako bi se primjereno obuhvatile i najranjivije društvene skupine (starije osobe, invalidi, siromašni i sl.). Mjerom *Jačanje primarne zdravstvene zaštite* osim izrade programa unapređenja predviđeno je omogućivanje rada specijalističkih ambulanti za koje postoji znatna potreba. Druga mjera predviđa izgradnju doma i dnevnog boravka za osobe starije životne dobi za što se, s obzirom na tendencije demografske tranzicije, može očekivati povećana potreba. *Provođenje i poboljšanje postojećih programa socijalne zaštite* treća je mjera iz ovoga paketa, a usredotočena je na nastavak i unapređenje programa socijalne zaštite, pomoći obiteljima s djecom s poteškoćama u razvoju te na program demografske obnove.

Zaštita okoliša i održivo upravljanje prostorom usmjereno je prvenstveno na očuvanje krajobrazne ljepote i kvalitetnog poljoprivrednog zemljišta koji su na nekoliko mjesta u *Strategiji* označeni kao važni razvojni resursi. Provedba mjera *Zaštite okoliša i unaprjeđenje sustava praćenja stanja u okolišu* osim nastavka i unapređenja aktivnosti unutar institucionalnog okvira predviđa i poticanje sudjelovanja građana i civilnih udruga u zaštiti okoliša. *Učinkovito upravljanje općinskom imovinom, javnim površinama i pravodobno prostorno planiranje* usmjereno je na aktivnije upravljanje prostorom pri čemu je naglasak stavljen na snažnije uključivanje javnosti u procese planiranja strateških projekata. U sklopu ovoga prioriteta predviđena je i mjera *Unaprjeđenje sustava zaštite i spašavanja* koja obuhvaća revidiranje planova postupanja ali i obnavljanje opreme potrebne za zaštitu građana, imovine i okoliša.

Povećanje energetske učinkovitosti i poticanje korištenja obnovljivih izvora energije prioritet je izravno naslonjen na smjernice plana energetskog razvoja Europske unije kojima se želi smanjiti emisija štetnih plinova u atmosferu uz ostvarivanje dugoročne financijske uštede te mogućnost angažiranja lokalnog gospodarstva u implementaciji novih tehnologija. *Povećanje energetske učinkovitosti u kućanstvima, zgradama, javnim objektima, gospodarskim objektima i javnoj rasvjeti* predviđa programe sufinanciranja energetske obnove objekata ali i informiranje javnosti o koristima od povećanja energetske učinkovitosti. *Poticanje korištenja obnovljivih izvora energije* predviđa izradu programa djelovanja kojim bi se osigurala veća zastupljenost korištenja zelene energije na javnim objektima. Za privatne objekte uz poticanje korištenja obnovljivih izvora predviđeno je i organiziranje informativnih radionica o koristima od takvog izbora.

Prioritet **Povećanje ponude društvenih sadržaja za mlade** usmjeren je na smanjivanje deficita sadržaja u području odgoja i kulture za skupinu koja je od iznimne važnosti za dugo-

ročno održiv razvitak. Naime, u vremenu izražene depopulacije što napose ugrožava vitalnost malih sredina, svaka mjera usmjerena na zadržavanje mladih dugoročno pridonosi prelijevanju pozitivnih društvenih koristi. Jedna je od takvih mjera i izgradnja Kulturno-društvenog doma u Lazu te opremanje prostora za mlade u ostalim naseljima kako bi se osigurala dostupnost društveno-kulturnih sadržaja i u manjim, rubnim naseljima. Osim toga planirano je unapređivanje rada udruga mladih i poticanje na sudjelovanje mladih u društvenom životu te će se u tu svrhu pristupiti izradi programa potreba mladih, osiguravanju stručne i financijske pomoći projektima mladih te poticanju međusobne suradnje takvih udruga.

Povećanje ponude sportsko-rekreacijskih sadržaja prioritet je vezan za povećanje kvalitete života lokalnog stanovništva, ali ima poveznicu i s prioritetom diferencijacije turističke ponude te s jačanjem sportsko-rekreacijske komponente turizma. Mjera *Održavanje, poboljšanje i proširenje postojeće sportsko-rekreacijske infrastrukture* obuhvaća izgradnju novog nogometnog terena, trim staze, sportske dvorane i novog igrališta, ali i proširenje biciklističke staze.

Prioritet **Razvoj udruga civilnog društva** usmjeren je na snažnije uključivanje građana u pripremu i provedbu javnih politika što je važan element za njihovu implementaciju, a posredno pridonosi i povećanju socijalne integracije. Prvom mjerom predviđena je potpora djelovanju i osposobljavanju udruga civilnog društva putem stvaranja poticajnog okruženja za osnivanje novih udruga i veće uključivanje građana u udruge. Drugom mjerom, *Povećanje transparentnosti financiranja i rada civilnih udruga*, osnažit će se povjerenje u djelovanje udruga u skladu s njihovom misijom što može građane dodatno potaknuti na uključivanje u rad udruga civilnog društva.

Zaštita, očuvanje i jačanje prepoznatljivosti kulturne, sakralne i prirodne baštine

Iako kulturna i prirodna baština ima važno mjesto u viziji razvoja Općine Marija Bistrica, sakralna baština Svetišta Majke Božje Bistričke i njegov moćni simbolički kapital jedna je od glavnih okosnica lokalnog razvoja. Godišnje kroz svetište prođe gotovo milijun hodočasnika i stoga je za nastavak razvoja vjerskog turizma bitno kontinuirano promicanje važnosti svetišta za kršćanske vjernike kako u Hrvatskoj tako i u inozemstvu.

Prioritet **Zaštita i valorizacija sakralne baštine** kao najvažniji segment kulturnog naslijeđa i identiteta Marije Bistrice zahvaćen je mjerom *Zaštita, obnova i stavljanje u funkciju postojeće i obnovljene sakralne baštine*. Ova mjera, uz provedbu postojećih programa zaštite te po potrebi i izrade novih, usmjerena je i na jačanje suradnje u trokutu Općina – Katolička Ckva – Turistička zajednica oko očuvanja i održivog korištenja sakralne baštine.

Zaštita i valorizacija kulturne materijalne i nematerijalne baštine ima važnu ulogu unutar paradigme održivog razvoja. Naime, globalizacijske tendencije kroz proces vremenskog i prostornog zgušnjavanja vode k slabljenju kulturnih posebnosti, a lokalne zajednice često imaju specifične potrebe i zahtjeve s obzirom na željenu kvalitetu življenja. U tom kontekstu, lokalna znanja dobivaju na važnosti, a skrb za vernakularnu kulturu postaje bitan element društveno odgovornog razvoja. Na popisu prioriteta su uz očuvanje tradicijskih obrta i očuvanje običaja, jezika te usmene predaje i u tu svrhu poduzet će se mjere valorizacije kulturnih objekata, umjetnina, licitara, drvenih igraćaka i ostale nematerijalne baštine.

Prioritet **Zaštita okoliša i biološke raznolikosti** usmjeren je na očuvanje prirodnog krajolika s pripadajućom florom i faunom kako bi slikoviti „zagorski bregi“ bili i dalje dio prepoznatljive vizure Općine Marija Bistrica. Planirana mjera predviđa jačanje zaštite okoliša

i biološke raznolikosti u funkciji održivog razvoja, a obuhvaća aktivnosti inventarizacije i praćenja stanja te razvoja institucionalne suradnje kako bi se kvalitetnije pristupilo očuvanju jedinstvenog zagorskog krajobraza.

4. Sažetak poglavlja:

Društveno-ekonomski razvoj i izmjena statusa općine u status grada

Ako stjecanje statusa grada sagledavamo kao rezultat prirodnog procesa preobrazbe naselja potaknutog gospodarskim razvojem i posljedičnim usložavanjem njegove strukture i funkcije, onda pokazatelji društveno-ekonomskog razvoja idu u prilog zahtjevu Općine Marija Bistrica za izmjenu statusa iz općine u grad. Naime, rangiranje jedinica lokalne samouprave s obzirom na vrijednost indeksa razvijenosti pokazuje da se Marija Bistrica nalazi ispred 48 od 127 jedinica lokalne samouprave sa statusom grada u Hrvatskoj. Prema tome, i dostignuti stupanj društveno-ekonomskog razvoja jedan je od posebnih razloga koji Mariju Bisticu može kvalificirati za dobivanje statusa grada. Tomu u prilog idu i rezultati usporedbe s prethodno evidentiranim stanjem koji pokazuju da je u Općini Marija Bistrica došlo do znatnog porasta vrijednosti pojedinih gospodarskih pokazatelja razvijenosti. Primjerice, u razdoblju između 2013. i 2018. godine prosječni dohodak po stanovniku porastao je za 19 %, sa 24 786,00 kn na 29 383,00 kn. U istom razdoblju, prosječni izvorni prihod jedinice lokalne samouprave po stanovniku porastao je za 16 %, sa 1763,00 kn na 2070,00 kn. Ti pozitivni trendovi pružaju prilično čvrste temelje za realizaciju ambicioznog plana daljnjeg razvoja Općine Marija Bistrica. Četiri strateška cilja, 19 prioriteta i 33 mjere, kako je definirano dokumentom *Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020.*, dovoljno su specifični, a opet dovoljno široki da obuhvate relevantne i ostvarive intervencije usmjerene na unapređenje dobrobiti lokalne zajednice. Nekoliko infrastrukturnih projekata već je naznačeno u planu razvoja, a među njima strateški karakter svakako imaju izgradnja poduzetničke zone, posjetiteljskog centra, sustava vodoopskrbe i odvodnje, brze ceste Popovec – Marija Bistrica – Zabok, nove zgrade dječjeg vrtića, osnovne škole te prostora za novu srednju školu ugostiteljsko-turističkog usmjerenja. Riječ je o projektima neposredne realizacije ili eventualno realizacije u srednjoročnom plan-skom razdoblju čijim bi se ostvarivanjem osigurao nastavak trenda društveno-ekonomskoga razvoja Općine. U tom kontekstu, status grada nije samo priznanje za do sada uspješan razvojni put, on je ujedno status koji sugerira višu razinu usluge za lokalnu zajednicu. Prema tome, stjecanje statusa grada značilo bi za Mariju Bisticu svojevrsno podizanje ljestvice očekivanja što bi bio još jedan dodatan poticaj dinamiziranju procesa lokalnog društveno-ekonomskoga razvoja.

VI.

PRAVNI I FINANCIJSKI ASPEKTI OPRAVDANOSTI ZAHTJEVA ZA IZMJENU STATUSA OPĆINE U STATUS GRADA

Mihovil Škarica

1. Općenito o statusnom razlikovanju jedinica lokalne samouprave

Lokalna samouprava u nekoj državi može biti organizirana na monotipski ili politipski način. O monotipskom se ustrojstvu radi kada u državi postoji samo jedna vrsta (tip) jedinica lokalne samouprave slijedom čega su sve lokalne jedinice formalno izjednačene po ovlastima i djelokrugu poslova, unutarnjem ustrojstvu, fiskalnom i financijskom režimu i drugim elementima njihova položaja unutar šireg državnog sustava. Politipsko ustrojstvo lokalne samouprave podrazumijeva postojanje više vrsta (tipova) jedinica lokalne samouprave na istom teritorijalnom stupnju na kojem razlike u veličini ili urbaniziranosti različitih područja nalaze i svoj formalni odraz u statusu različitih tipova lokalnih jedinica. Obično se razlikuju jedinice lokalne samouprave na urbanim (gradovi) i ruralnim (općine) područjima, iako može postojati i više od dvaju osnovnih tipova. Takva formalna ili nominalna razlika obično rezultira i razlikama u drugim aspektima, pa se jedinice koje pripadaju različitim tipovima formalno razlikuju i po ovlastima, unutarnjem ustrojstvu, fiskalnom statusu i/ili drugim elementima. I jedan i drugi način ustrojstva lokalne samouprave ima svojih prednosti i nedostataka. Tako monotipska organizacija poštuje načelo jednakosti građana pružajući svim građanima barem formalno jednaku lokalnu samoupravu, pravna je regulacija lokalne samouprave jednostavnija, preglednija i ekonomičnija, što olakšava nadzor i usmjeravanje razvoja lokalne samouprave s viših razina. Politipsko ustrojstvo prilagođenije je faktičnim razlikama među jedinicama te omogućuje prilagođavanje ovlasti i djelokruga kapacitetima i lokalnim prilikama kao i uspostavu specifičnih institucija za urbana i ruralna područja.

Monotipska organizacija lokalne samouprave tradicionalno je karakteristična za francuski, a posljednjih nekoliko desetljeća i za skandinavski model lokalne samouprave. Nalazimo je u državama poput Francuske, Italije, Švicarske, Španjolske, Švedske, Danske i Finske. Politipsko je ustrojstvo tradicionalno prisutno u germanskom (njemačkom) i engleskom modelu lokalne samouprave, pa ga možemo naći u državama poput Njemačke, Austrije, Mađarske, Hrvatske, Slovenije, Velike Britanije. Posljednjih nekoliko desetljeća u Europi možemo pratiti dva paralelna, iako donekle kontradiktorna trenda: opće ustrojstvo lokalne samouprave sve se više temelji na monotipskoj organizaciji, odnosno smanjivanju ili potpunom dokidanju formalnih statusnih razlika među jedinicama lokalne samouprave. U isto vrijeme, sve se više iz općeg režima lokalne samouprave, kao jedinice s posebnim statusom, izdvajaju glavni i drugi veći gradovi, a poseban status dobivaju i jedinice lokalne samouprave na metropolitanskim područjima najvećih gradova (Koprić i sur., 2014; Koprić, 2012).

2. Ustavni i zakonski okvir statusnog razlikovanja općina i gradova u Hrvatskoj

Političko ustrojstvo lokalne samouprave u Republici Hrvatskoj uvedeno je Ustavom iz 1990. godine. Općine i gradove kao jedinice lokalne samouprave prepoznaje i važeći ustavni tekst, ostavljajući mogućnost da se zakonom ustanove i druge jedinice lokalne samouprave (čl. 134.). Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (dalje: ZLPRS) u čl. 4. definira općinu kao „jedinicu lokalne samouprave koja se osniva, u pravilu, za područje više naseljenih mjesta koja predstavljaju prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu, te koja su povezana zajedničkim interesima stanovništva“. Definirana na taj način, općina je zapravo implicitno određena kao osnovna i temeljna jedinica lokalne samouprave s obzirom na to da i gradovi udovoljavaju toj definiciji te su u velikoj mjeri područje više naseljenih mjesta koja predstavljaju cjelinu i povezana su zajedničkim interesima stanovnika. Dalje, čl. 5. ZLPRS-a definira grad tako da propisuje nekoliko alternativnih kriterija naseljima/jedinicama lokalne samouprave za dobivanje takvog statusa: „Grad je jedinica lokalne samouprave u kojoj je sjedište županije te svako mjesto koje ima više od 10.000 stanovnika, a predstavlja urbanu, povijesnu, prirodnu, gospodarsku i društvenu cjelinu.“ Kao temeljne kriterije za dobivanje statusa grada zakon dakle koristi administrativni („sjedište županije“) te populacijski („više od 10.000 stanovnika“). Potrebno je na ovom mjestu upozoriti kako zakonodavac populacijski kriterij od 10 000 stanovnika primjenjuje na naseljeno mjesto, a ne na jedinicu lokalne samouprave kao cjelinu koja se u pravilu sastoji od više naseljenih mjesta.¹ Ovdje se zapravo radi o takozvanom *centralnom naselju* unutar jedinice lokalne samouprave koje se naziva gradom. U sastav grada mogu biti uključena i „prigradska naselja koja s gradskim naseljem čine gospodarsku i društvenu cjelinu te su s njim povezana dnevnim migracijskim kretanjima i svakodnevnim potrebama stanovništva od lokalnog značenja“. Međutim, u istom članku (st. 2.) ZLPRS dopušta stjecanje statusa grada i drugim mjestima, neovisno o prethodno navedenim osnovnim i objektivnim kriterijima: „Iznimno, gdje za to postoje posebni razlozi (povijesni, gospodarski, geoprometni), gradom se može utvrditi i mjesto koje ne zadovoljava uvjete iz stavka 1. ovog članka.“ Ne propisujući pobliže mjeru u kojoj neko mjesto ne zadovoljava objektivne uvjete, zakonodavcu je omogućeno da postojanje posebnih razloga ocjenjuje diskrecijski i kazuistički. Štoviše, odredbe Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj kojima se jedinice lokalne samouprave i ustrojavaju te statusno određuju, nisu ni podložne ispitivanju njihove usklađenosti s odredbama Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi. Takvo, iznimno podjeljivanje statusa grada u hrvatskoj je zakonodavnoj praksi postalo podjednako učestalo kao i ono utemeljeno na objektivnim zakonskim kriterijima. Zakon o područjima županija, gradova i općina od svog je usvajanja bio podložan učestalim promjenama i dopunama, no dinamika je ipak posljednjih godina usporena, pa od 2013. bilježimo tek jednu novelu navedenog propisa, onu iz 2015.² Prema popisu stanovništva iz 2011. čak 60 jedinica lokalne samouprave sa statusom grada ima manje od 10 000 stanovnika (47 % ukupnog broja gradova u RH). Još je 27 gradova koji tek zajedno s prigradskim naseljima prelaze zahtijevani populacijski cenzus, dok su njihova centralna naselja manja od propisanih 10 000 stanovnika. Dakle, ukupno je 87 gradova

¹ Da populacija cijele lokalne jedinice koja je veća od 10 000 stanovnika ne jamči „automatsko“ stjecanje statusa grada svjedoči i postojanje općina u Republici Hrvatskoj koje imaju više stanovnika. To su, prema posljednjem popisu stanovništva (2011.), općine Brdovec (11 134), Matulji (11 246), Viškovo (14 445), Pitomača (10 059), Čepin (11 599) i Nedelišće (11 975).

² Posljednja statusna promjena neke jedinice lokalne samouprave provedena je novelom Zakona iz 2013. (NN 45/13) kada je Općini Popovača promijenjen status u Grad Popovača.

u Hrvatskoj svoj status dobilo mimo osnovnih zakonskih kriterija, a na temelju posebnih povijesnih, gospodarskih i geoprometnih razloga, što je čak 68 % ukupnog broja gradova.

3. Zakonske posljedice statusnog razlikovanja općina i gradova

3.1. Djelokrug jedinica lokalne samouprave

Statusno (nominalno) razlikovanje općina i gradova u općem pravnom uređenju lokalne samouprave u Hrvatskoj uglavnom ne rezultira različitim zakonskom regulacijom djelokruga i nadležnosti dviju skupina lokalnih jedinica, ni njihovim različitim tretmanom u ostalim dijelovima hrvatskog pravnog sustava. Zbog toga se kaže da Hrvatska ima blagu politipsku organizaciju lokalne samouprave u kojoj formalno statusno razlikovanje općina i gradova ne rezultira znatnijim razlikama u njihovim ovlastima, unutarnjem ustrojstvu ili financiranju – takve su razlike prisutne tek u nijansama i sporadično (Koprić i sur., 2014). Sam Ustav Republike Hrvatske sadržava odredbu kojom određene javne poslove povjerava na jednak način svim jedinicama lokalne samouprave. Člankom 135. zajamčen im je relativno širok samoupravni djelokrug poslova: „Jedinice lokalne samouprave obavljaju poslove iz lokalnog djelokruga kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana, a osobito poslove koji se odnose na: uređenje naselja i stanovanja, prostorno i urbanističko planiranje, komunalne djelatnosti, brigu o djeci, socijalnu skrb, primarnu zdravstvenu zaštitu, odgoj i osnovno obrazovanje, kulturu, tjelesnu kulturu i šport, zaštitu potrošača, zaštitu i unaprjeđenje prirodnog okoliša, protupožarnu i civilnu zaštitu“. Opće zakonodavstvo o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi vjerno slijedi ustavnu normu, ne razlikujući djelokrug općina i gradova. Tako Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi u svom čl. 19. propisuje: „Općine i gradovi u svom samoupravnom djelokrugu obavljaju poslove lokalnog značaja kojima se neposredno ostvaruju potrebe građana, a koji nisu Ustavom ili zakonom dodijeljeni državnim tijelima i to osobito poslove koji se odnose na: uređenje naselja i stanovanje, prostorno i urbanističko planiranje, komunalno gospodarstvo, brigu o djeci, socijalnu skrb, primarnu zdravstvenu zaštitu, odgoj i osnovno obrazovanje, kulturu, tjelesnu kulturu i šport, zaštitu potrošača, zaštitu i unapređenje prirodnog okoliša, protupožarnu i civilnu zaštitu, promet na svom području te ostale poslove sukladno posebnim zakonima.“ Od općeg se režima koji vrijedi za sve općine i gradove izdvaja tek kategorija velikih gradova i gradova sjedišta županija koja je u zakonski tekst uvedena 2005. godine. Velikim je gradovima samim Zakonom proširen samoupravni djelokrug poslovima provedbe dokumenata prostornog uređenja i izdavanja akata vezanih za gradnju te uređenje i održavanja javnih cesta na njihovom području.

Niz posebnih (sektorskih) zakona razrađuje opće odredbe Ustava i ZLP(R)S-a regulirajući *in concreto* funkcije i ovlasti jedinica lokalne samouprave. U velikoj većini njih ne postoji razlikovanje među ovlastima općina s jedne i gradova s druge strane. Iznimke od takvog pravila su rijetke i sporadične, pa se može zaključiti kako nisu dio promišljenog i sustavnog pristupa ovoj tematici, nego plod slučajnosti i ishod partikularnog resornog pristupa oblikovanju djelokruga lokalnih jedinica i decentralizaciji javnih poslova. Takvo ujednačeno zakonsko tretiranje djelokruga svih jedinica lokalne samouprave omogućava svim jedinicama lokalne samouprave (pod)jednake ovlasti i obveze. Slijedom navedenog, statusna promjena jedinice lokalne samouprave iz statusa općine u status grada ne zahtijeva dodatne resurse koji bi bili nužni u slučaju da im takve promjene donose nove ovlasti i nove obveze. Razlike u djelokrugu između lokalnih jedinica uglavnom su posljedica izdvajanja kategorije velikih gradova u općem

zakonodavstvu. Os razlikovanja dakle nije statusna razlika grad/općina nego općina i grad / veliki grad i grad sjedište županije. Jedini zakon, autoru ovog teksta poznat, koji diferencira djelokrug općina i gradova jest Zakon o zdravstvenoj zaštiti koji ovlast osnivanja specijalne bolnice daje županijama i gradovima, ne i općinama (čl. 44.). Radi se o fakultativnoj ovlasti kojom se za jedinicu ne stvaraju nove obveze, ali im se otvara mogućnost obavljanja dodatnih poslova ako tako odluče, u skladu s lokalnim prilikama i potrebama lokalnog stanovništva.

3.2. Unutarnje ustrojstvo jedinica lokalne samouprave

Unutarnje ustrojstvo političkih i upravnih tijela u općinama i gradovima zakonom je regulirano jednako, tek s nužnim terminološkim razlikama. I u gradovima i u općinama ustrojeno je lokalno predstavničko tijelo koje se u gradovima naziva gradskim, a u općinama općinskim vijećem. Izvršnu vlast u općinama obavlja općinski načelnik, a u gradu gradonačelnik. Broj članova predstavničkog tijela uvjetovan je isključivo populacijskom veličinom jedinice lokalne samouprave, a ne njezinim statusom te se kreće od 7 članova predstavničkog tijela za jedinice s manje od 500 stanovnika do 51 člana za one veće od 300 000 stanovnika. Broj zamjenika općinskog načelnika, odnosno gradonačelnika varira, no ne na temelju razlikovanja gradova i općina, nego također s obzirom na veličinu lokalne jedinice. U jedinicama lokalne samouprave s manje od 10 000 stanovnika općinski načelnik odnosno gradonačelnik ima jednog zamjenika, dok u onim većima, kao i u gradovima koji su sjedišta županija (a manji su od 10 000), izvršni čelnici imaju dva zamjenika. Ustrojstvo upravnih tijela također je identično. Sve jedinice lokalne samouprave ustrojavaju svoja upravna tijela odlukama predstavničkih tijela bez ikakvih zakonskih ograničenja.³ Određene razlike između općina i gradova postoje u pogledu mogućnosti osnivanja različitih oblika mjesne samouprave. Općine mogu osnivati isključivo mjesne odbore, dok gradovi, osim mjesnih odbora, mogu osnivati i gradske četvrti te gradske kotareve. S obzirom na to da je zakonsko uređenje svih oblika mjesne samouprave jednako te da pravni režim mjesne samouprave prvenstveno ovisi o samim odlukama jedinica lokalne samouprave, ni ovaj slučaj ne predstavlja bitnu razliku u zakonskom uređenju općina u odnosu na gradove. Ipak, kako je pokazao slučaj Grada Zagreba, u praksi je moguće mjesnu samoupravu ustrojiti i u više stupnjeva.⁴ Takvu mogućnost ipak imaju samo gradovi jer je samo njima omogućeno osnivanje više različitih oblika mjesne samouprave.

³ Sve do izmjena i dopuna Zakona o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi iz studenog 2017. postojalo je zakonsko ograničenje u pogledu osnivanja upravnih tijela prema kojem su jedinice lokalne samouprave veličine do 3000 stanovnika bile dužne ustrojiti jedinstveni upravni odjel za obavljanje svih poslova iz samoupravnog djelokruga. Veće jedinice bile su slobodne ustrojiti jedan ili više upravnih odjela. Ni u ovom slučaju distinkcija unutarnjeg ustrojstva nije bila utemeljena na statusnoj razlici općina i gradova, nego na veličini jedinica lokalne samouprave. Ipak, po prirodi stvari, u praksi su, a s obzirom na prosječnu veličinu općina, one bile ograničenije od gradova. Iako je takvo ograničenje bilo motivirano racionalizacijom unutarnjeg ustrojstva lokalnih jedinica, ograničavalo je autonomiju lokalne samouprave i njeno pravo na samoorganizaciju zajamčeno Europskom poveljom o lokalnoj samoupravi te je s pravom dokinuto.

⁴ Grad Zagreb je mjesnu samoupravu na svom području ustrojio u dva stupnja: na prvom stupnju je ustrojeno 218 mjesnih odbora, na drugom 17 gradskih četvrti.

3.3. Financiranje jedinica lokalne samouprave

Zakonski režim financiranja općina i gradova većinom je identičan za obje skupine jedinica lokalne samouprave. Tek u dva slučaja zakonski okvir različito tretira općine i gradove. Prema Zakonu o financiranju jedinica lokalne i (područne) samouprave, udio općina i gradova u raspodjeli prihoda od poreza na dohodak, kao najvažnijeg izvora financiranja lokalne samouprave u Hrvatskoj, iznosi 60 %. U državni fond za fiskalno izravnjanje slijeva se 17 % prihoda od poreza na dohodak. Pravo na sredstva fiskalnog izravnjanja ostvaruju općine, gradovi i županije čiji je kapacitet ostvarenih poreznih prihoda manji od referentne vrijednosti kapaciteta ostvarenih poreznih prihoda. Razlika između referentne vrijednosti za pojedini tip lokalnih jedinica i stvarnog kapaciteta poreznih prihoda pojedine jedinice po stanovniku čini osnovicu za izračun sredstava fiskalnog izravnjanja za svaku pojedinu općinu, odnosno grad koja se množi s brojem stanovnika. Upravo se u izračunu referentnih vrijednosti koje uvjetuju udio pojedinih općina i gradova u sredstvima fiskalnog izravnjanja razlikuje fiskalni režim dviju skupina lokalnih jedinica. Referentne se vrijednosti računaju zasebno za općine te zasebno za gradove.⁵ U tekućoj godini (2018.) referentna vrijednost za gradove iznosi 2585 kn kapaciteta poreznih prihoda po stanovniku, a za općine je očekivano manja, 1927 kn. Ovaj način izračuna uskraćuje sredstva fiskalnog izravnjanja onim općinama čiji porezni kapacitet premašuje referentnu vrijednost utvrđenu za općine, iako potencijalno može biti znatno niži od referentne vrijednosti koja vrijedi za gradove. S obzirom na to da je formalni djelokrug općina i gradova jednak, nije jasno što je navelo zakonodavca na odvojeno fiskalno tretiranje općina i gradova, odnosno različito poimanje relevantnih referentnih vrijednosti. U 2018. godini 35 gradova i 81 općina ne dobiva sredstva fiskalnog izravnjanja s obzirom na to da je njihov kapacitet ostvarenih prihoda po stanovniku veći od relevantnih referentnih vrijednosti.

Prema Zakonu o lokalnim porezima, sve jedinice lokalne samouprave mogu uvesti sljedeće poreze: prirez porezu na dohodak, porez na potrošnju, porez na kuće za odmor te porez na korištenje javnih površina. I dok su svi porezi jednako regulirani za sve jedinice lokalne samouprave u svim svojim aspektima, potencijalno propisivanje prireza porezu na dohodak različito je uređeno za općine i gradove. Dok općine mogu propisati plaćanje prireza po stopi do 10 %, gradovi mogu uvesti i veće stope prireza: oni do 30 000 stanovnika do 12 %, oni s više od 30 000 stanovnika do 15 %, a Grad Zagreb do 18 % (čl. 21.). Imajući na umu jednak zakonski djelokrug poslova (uz iznimku koju smo naveli), ni ovdje nije jasno koji je uzrok i koja je svrha distinkcije između općina i gradova. Unatoč zakonskoj mogućnosti, mnoge jedinice lokalne samouprave nisu propisale obvezno plaćanje prireza ili su to učinile po stopi manjoj od zakonom dopuštene.

⁵ Kapacitet ostvarenih poreznih prihoda izračunava se jednako za općine i gradove i predstavlja petogodišnji prosjek ukupnih prihoda od poreza na dohodak ostvarenih na području općine odnosno grada te prihode od prireza koji bi općina odnosno grad ostvario uvođenjem najviše propisane stope prireza po glavi stanovnika pojedine općine odnosno grada (čl. 8., st. 2.). Referentna je vrijednost kapaciteta ostvarenih poreznih prihoda za općine petogodišnji prosjek ukupnih prihoda od poreza na dohodak ostvarenih na području svih općina te prihoda od prireza koje bi općine ostvarile uvođenjem najviše propisane stope prireza, po glavi stanovnika svih općina, koji se uvećava za 50 % tako dobivene vrijednosti (čl. 8., st. 3.). Referentna vrijednost kapaciteta ostvarenih poreznih prihoda za gradove je petogodišnji prosjek ukupnih prihoda od poreza na dohodak ostvarenih na području svih gradova te prihoda od prireza koje bi gradovi ostvarili uvođenjem najviše propisane stope prireza po glavi stanovnika svih gradova (čl. 8., st. 4.).

4. Pravni uvjeti i potencijalni učinci promjene statusa Općine Marija Bistrica

Općina Marija Bistrica prema popisu stanovništva iz 2011. ima 5976 stanovnika. Prema broju stanovnika nalazi se na 30. mjestu među općinama u Republici Hrvatskoj, odnosno populacijski je veća od čak 398 općina. U usporedbi s prosječnom veličinom lokalnih jedinica u Hrvatskoj, Marija Bistrica ponešto zaostaje za prosječnom veličinom svih jedinica lokalne samouprave (oko 7700 stanovnika); podjednaka je s njihovom prosječnom veličinom kad se izuzme Grad Zagreb (oko 6300 stanovnika), a gotovo dvostruko nadilazi broj stanovnika prosječne općine (oko 3000 stanovnika). U isto vrijeme, Općina Marija Bistrica brojem stanovnika je veća i od 27 gradova u Hrvatskoj,⁶ a od nje je neznatno veće njih petnaestak.⁷ Njezino je središnje naselje (Marija Bistrica, 1071 stanovnik) veće od središnjih naselja u pet hrvatskih gradova: Klanjcu, Čabru, Obrovcu, Skradinu i Vrlici. U Krapinsko-zagorskoj županiji kojoj pripada, Marija Bistrica se prema broju stanovnika nalazi na 8. mjestu među svim jedinicama lokalne samouprave (32) – od nje su veće tek dvije općine (Bedeckovina i Sveti Križ Začretje) i pet gradova (Krapina, Oroslavje, Pregrada, Zabok i Zlatar). Svi gradovi u Županiji, osim Krapine kao županijskog sjedišta, svoj su status grada dobili na temelju posebnih razloga jer nijedan od njih ne zadovoljava zakonom propisani populacijski kriterij od 10 000 stanovnika. Štoviše, prema tom su pokazatelju tek neznatno veći od Općine Marija Bistrica (vidjeti bilješku 7). Prema indeksu razvijenosti, kao službenom indikatoru stupnja razvoja određenog područja, Marija Bistrica je, rekli smo, svrstana u 5. skupinu jedinica lokalne samouprave koje se prema vrijednosti indeksa nalaze u zadnjoj četvrtini iznadprosječno rangiranih jedinica lokalne samouprave.⁸ S vrijednošću indeksa od 101,671 nalazi se na 198. mjestu među svim lokalnim jedinicama, pri čemu je mnogo bliža onoj najrazvijenijoj (Kostrena – 117,988) nego posljednjoj (Civljane – 37,456).

Opisani se razvojni stupanj Općine Marija Bistrica ogleda i u njezinom fiskalnom kapacitetu i nizu pozitivnih proračunskih pokazatelja. Prihodovna strana proračuna posljednjih nekoliko godina kontinuirano raste: od 12 milijuna kuna prihoda ostvarenih u 2014. do 15,2 milijuna kuna u 2017. godini. Proračun Općine Marija Bistrica veličinom je treći lokalni proračun u Krapinsko-zagorskoj županiji (nakon Grada Krapine i Grada Zaboka) i 55. među svim općinama u Republici Hrvatskoj. Čak 22 grada u Hrvatskoj imaju manji proračun od Marije Bistrice. Kada se promatra visina proračunskih prihoda po glavi stanovnika (2304 kn u 2016.), položaj Marije Bistrice nešto je nepovoljniji, no još se uvijek svrstava u gornju polovinu svih jedinica lokalne samouprave u Hrvatskoj (Ott i sur., 2018). Upravo zbog povoljnih fiskalnih pokazatelja, Općina Marija Bistrica nije uvela prirez porezu na dohodak te je stopa prireza nula posto. Stupanj transparentnosti proračunskih dokumenata u Mariji Bistrici iznimno je visok i svrstava je u grupu jedinica lokalne samouprave s najvišom (5) ocjenom transparentnosti, zajedno sa 68 drugih općina i 38 gradova (Ott i sur., 2017). Općina Marija Bistrica ne sudjeluje

⁶ Gradovi s manjim brojem stanovnika od Općine Marija Bistrica: Donja Stubica, Klanjec, Hrvatska Kostajnica, Slunj, Cres, Delnice, Kraljevica, Čabar, Novi Vinodolski, Vrbovsko, Novalja, Orahovica, Biograd na Moru, Nin, Obrovac, Pag, Skradin, Hvar, Komiža, Stari Grad, Supetar, Vis, Vrljika, Buje, Novigrad, Korčula i Opuzen. (https://www.dzs.hr/hrv/censuses/census2011/results/htm/H01_01_03/H01_01_03.html)

⁷ Gradovi s tek ponešto većim brojem stanovnika od Općine Marija Bistrica: Oroslavje (6138), Pregrada (6594), Zlatar (6096), Ozalj (6817), Varaždinske Toplice (6364), Grubišno Polje (6478), Krk (6281), Kutjevo (6247), Lipik (6170), Ilok (6767), Otok (6343), Vrgorac (6572), Buzet (6133), Vodnjan (6119) i Mursko Središće (6307).

⁸ Odluka Vlade Republike Hrvatske o razvrstavanju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave prema stupnju razvijenosti (NN 132/2017).

u raspodjeli sredstava fiskalnog izravnanja s obzirom na to da kapacitet ostvarenih prihoda po stanovniku od 2201 kn nadilazi referentnu vrijednost za općine od 1927 kn. U isto vrijeme, prihodovni kapacitet Marije Bistrice je za neznatno veći iznos manji od referentne vrijednosti utvrđenoj za gradove (2585 kn). U slučaju statusne promjene iz općine u grad, Marija Bistrica bi se svrstala uz bok gradovima koji, iako imaju podjednak ili veći kapacitet poreznih prihoda, primaju sredstva fiskalnog izravnanja samo zbog svog statusa grada.⁹ Tako primjerice gradovi koji su veličinom i kapacitetom ostvarenih prihoda po stanovniku usporedivi s Općinom Marija Bistrica (jer apsolutni iznos primljenih sredstava fiskalnog izravnanja ovisi o broju stanovnika) primaju u ovoj godini: Buje (5182 stanovnika) – 950.000 kn, Delnice (5952 stanovnika) – 1.700.000 kn, Novi Vinodolski (5113) – 565.000 kn, Oroslavje (6138 stanovnika) – 488.000 kn, Ozalj (6817 stanovnika) – 273.000 kn, Vodnjan (6119 stanovnika) – 1.923.000 kn.¹⁰

S obzirom na navedeno, razlozi koji govore u prilog statusnoj promjeni Općine Marija Bistrica u Grad Marija Bistrica ne mogu se ograničiti samo na zakonsku kategoriju povijesnih razloga, nego svakako pripadaju i kategoriji gospodarskih razloga. I to ne samo zbog relativno povoljnog trenutnog gospodarskog stanja, nego možda još više zbog onog budućeg. Težnji da se područje Marije Bistrice još više gospodarski ojača i demografski revitalizira, status grada može samo pomoći. Takav status jača vidljivost područja u domaćim i inozemnim procesima povezivanja te može povoljno djelovati na brendiranje i promoviranje područja Marije Bistrice kao privlačnog za poslovne subjekte i stanovništvo.

5. Sažetak poglavlja

Ne postoje ustavne ni zakonske prepreke kao ni suprotna praksa da se izmjenama Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj koje bi usvojio Hrvatski sabor status Općine Marija Bistrica, a time i njezin naziv, promijeni u „Grad Marija Bistrica“.

Statusna se promjena ne može temeljiti na objektivnim kriterijima koji su propisani Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (sjedište županije i 10 000 stanovnika), nego na posebnim razlozima koji su njime predviđeni, a od kojih su za Općinu Marija Bistrica posebno značajni *povijesni i gospodarski razlozi* posebno obrazloženi u ovoj studiji.

S obzirom na *de iure* jednak djelokrug općina i gradova u Hrvatskoj, promjena statusa neće rezultirati novim dužnostima i obvezama za Mariju Bistricu, odnosno neće dodatno opteretiti lokalne financije i općinski proračun. Sve poslove, ovlasti i dužnosti koje općinska tijela trenutačno imaju nastaviti će obavljati u istom obujmu i nakon statusne promjene. Ipak, ovlast (ali ne i obveza) osnivanja specijalne bolnice, koju prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti posjeduje grad, ali ne i općina, daje Mariji Bistrici mogućnost kreiranja dodatnog stupnja zdravstvene zaštite za njeno stanovništvo, ali i potencijal za dodavanje zdravstvene komponente u već razvijeni vjerski turizam, o čemu je također bilo riječi u ovoj studiji.

⁹ Gradovi čiji je kapacitet ostvarenih prihoda po stanovniku veći nego onaj Marije Bistrice (2201), ali manji od referentne vrijednosti za gradove (2585) te stoga primaju pomoć iz sredstava za fiskalno izravnanje: Biograd na Moru (2524), Bjelovar (2349), Buje (2402), Delnice (2299), Duga Resa (2343), Dugo Selo (2512), Ivanić-Grad (2529), Makarska (2435), Novalja (2429), Novi Vinodolski (2474), Oroslavje (2505), Ozalj (2545), Rab (2500), Šibenik (2524) i Vodnjan (2271).

¹⁰ Podaci o proračunima jedinica lokalne samouprave, kao i o referentnim vrijednostima i iznosima fiskalnog izravnanja, preuzeti su s mrežnih stranica Ministarstva financija: <http://www.mfin.hr/hr/lokalna-samouprava>, pristup 11. lipnja 2018.

Od statusne se promjene mogu očekivati neposredni pozitivni financijski učinci koji se temelje na pravnom okviru financiranja lokalne samouprave u Hrvatskoj. To se u manjem dijelu odnosi na mogućnost propisivanja više stope prireza porezu na dohodak. Takvi se učinci uglavnom mogu pripisati ulasku u sustav raspodjele sredstava fiskalnog izravnjanja prema kojem bi Marija Bistrica, s obzirom na trenutno stanje, imala niži kapacitet poreznih prihoda od referentne vrijednosti za gradove te tako ostvarila pravo na proporcionalni udio u sredstvima fiskalnog izravnjanja.

Koliko god bili izvjesni, pozitivni učinci statusne promjene ipak su dijelom u sferi vjerojatnog. Ono što je sigurno može se sažeti na sljedeći način: statusna promjena iz općine u grad neće rezultirati negativnim učincima ni za Mariju Bisticu kao jedinicu lokalne samouprave, ni za njezino stanovništvo, ali ni za sam sustav lokalne samouprave u cjelini, kao ni za sustav njezinog financiranja. Statusne promjene poput ove kakva se ovom studijom zagovara ne pridonose daljnjoj fragmentaciji sustava lokalne samouprave, a time ni slabljenju njegovih ukupnih kapaciteta niti predstavljaju dodatno opterećenje za državni proračun.

VII. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Marija Bistrica svojom vizurom, brojem posjetitelja i turističkim sadržajima nedvojbeno podsjeća na dobre primjere europskih gradova koji su nastali ili su se razvili oko svojih svetišta. Opravdanost zahtjeva da joj se status općine izmijeni u status grada, odnosno potencijal koji Marija Bistrica u sebi nosi i prema kojem bi se mogla razviti u mali, a potom i grad srednje veličine u ovoj smo studiji argumentirali u ukupno šest poglavlja koja ovdje još jednom sažeto prikazujemo.

Prvo poglavlje raspravlja o potencijalu Općine Marija Bistrica u odnosu na opisane turističke sadržaje odabranih europskih gradova. Na primjeru festivala, procesija, izrade tradicionalnih predmeta i sličnih aktivnosti objašnjen je pojam *kreativni turizam* kao oblik turizma koji posjetiteljima omogućava autentično iskustvo sudjelovanja u događanjima i atmosferi mjesta u kojem borave zajedno s lokalnim stanovništvom. Kreativni turizam dakle ne smješta posjetitelja u kontekst pukog promatrača već mu daje status aktivnog sudionika kojemu je osjećaj pripadnosti zajednici tijekom navedenih aktivnosti jedinstven doživljaj. U prvom smo poglavlju vidjeli kako svi spomenuti gradovi, Lourdes, Fátima, Altötting, Loret i Mariazell, imaju organizirana takva događanja. Ima ih i Marija Bistrica. Procesije, biciklijade, susreti umirovljenika, dječji dani, planinarenje, folklorni nastupi i koncerti održavaju se od 1992. godine tijekom manifestacije *Ljeto u Mariji Bistrici*. Sudjelovanje posjetitelja u izradi tradicionalnih proizvoda poput licitara, drvenih igračaka, svijeća i lončarskih proizvoda, festival medenjaka, kazalište sjena pripadalo bi također u domenu kreativnog turizma, a u Općini se takve radionice održavaju od 2010. godine tijekom *Adventa u Mariji Bistrici*. Bistričko je svetište proglašeno nacionalnim hrvatskim svetištem još 1971. godine, čime Marija Bistrica također zadovoljava jedan od kriterija prema kojima može stajati uz bok drugim europskim gradovima s nacionalnim svetištima. Tome u prilog svakako ide brojka od milijun posjetitelja godišnje koji dolaze iz više od pedeset država svijeta. Može se stoga zaključiti da Marija Bistrica prati trend suvremenih europskih gradova u kojima je razvijen vjerski turizam, što joj svakako ide u prilog, međutim, ostaje joj razviti se u urbano središte s potrebnom infrastrukturom kako bi upotpunila sliku o sebi i kako bi građanima i posjetiteljima omogućila još bolju kvalitetu življenja i boravka.

Premda Krapinsko-zagorska županija ima sedam gradova u administrativnom smislu, samo Grad Krapina premašuje brojku od 10 000 stanovnika i to tek u administrativnom smislu (Grad Krapina ima 12 480 stanovnika, a njegovo središnje naselje 4471) te kao takav, prvenstveno zbog toga što je županijsko središte, ima određene gospodarske i društvene funkcije slične onima u velikim i gradovima srednje veličine. Ostali gradovi Krapinsko-zagorske županije, kao na primjer Grad Zabok koji ima ukupno 8994 stanovnika, dok njegovo središnje naselje broji 2714 stanovnika ili Grad Zlatar koji broji 6095 stanovnika, a središnje naselje 2906 te Grad Klanjec koji broji 2915 stanovnika, a njegovo središnje naselje tek 567 stanovnika, daju za pravo demo-

grafu Ivi Turku (2010; 2017) da ne izdvoji nijedan grad u toj Županiji u smislu grada srednje veličine. Dugoročno gledano, i s obzirom na primjere europskih gradova koje smo naveli u ovom poglavlju, Marija Bistrica kao gradsko središte čiji bi razvojni smjer išao od veličine maloga grada prema (potencijalno) gradu srednje veličine imao bi važnu gospodarsku i društvenu funkciju za cjelokupnu Županiju.

Drugo poglavlje donosi prikaz povijesnih događanja od početka 13. stoljeća, točnije od 1209. godine naovamo, iz kojeg možemo zaključiti kako je Marija Bistrica, premda malo naselje, proteklih stoljeća opravdala svoju ulogu značajnog vlastelinskog posjeda u kojem su hrvatski banovi i ugarsko-hrvatski vladari gradili utvrde i administrativne centre. Od 1588. te posebno od 1684. godine štovanjem *Crnog kipa Majke Božje s Vinskog vrha* Marija Bistrica postaje najvažnije marijansko svetište u ovom dijelu Hrvatske, a od 17. stoljeća, zahvaljujući Svetištu, razvija se kao hodočasničko mjesto te sve do danas ima središnju ulogu u vjerskom životu hrvatskog naroda. Važnu ulogu bistričkog prošteništa u duhovnom životu hrvatskog naroda pokazuje i odluka Hrvatskog sabora da se 1715. godine u bistričkoj crkvi podigne dostojan glavni oltar. Kako bi se olakšao pristup bistričkom prošteništu, Hrvatski sabor 1721. godine daje graditi cestu od Kašine preko Laza do Bistrice. Crkva se 1731. godine preuređuje te se posvećuje na titular Majke Božje Snježne. Od tada ona ima status hodočasničke crkve, a po njoj i naselje Bistrica mijenja ime u Marija Bistrica. O važnosti bistričkog prošteništa govori i činjenica da je u vrijeme raširenih prosvjetiteljskih ideja sačuvano bistričko pravo na procesije, a time i sam opstanak svetišta. Godine 1749. u Mariji Bistrici se nalazi sjedište distrikta ili kotara Zagrebačke županije, a sredina 19. stoljeća može se smatrati preporodom Marije Bistrice. Naime, 40-ih i 50-ih godina u vrijeme župnikovanja Ivana Krizmanića u Bistricu dolaze hrvatski preporoditelji, ondje je i začeta ideja o osnivanju Matice ilirske. Unutar Rimokatoličke Crkve značaj Bistrice također je neupitan; naslov *manje bazilike* dodijelio joj je papa Pio XI. 1923. godine. Biskupska konferencija 1971. proglašava Mariju Bistricu Hrvatskim nacionalnim svetištem. Svjetsku i najvišu potvrdu tog statusa donio je papa Ivan Pavao II. kada je 3. listopada 1998. godine posjetio Mariju Bistricu u povodom proglašenja zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca blaženim.

Usporedno s razvojem Svetišta, razvijali su se naselje i lokalna zajednica. Tijekom 19. i posebno 20. stoljeća razvijaju se školstvo, vatrogasna i sportska društva, tako i danas na području Općine djeluju različite kulturne, društvene i sportske udruge. Specifični bistrički zanati kao što su licitari, medičari, lončari te izrada drvenih igračaka i suvenira postali su dio tradicionalne kulture ovog dijela Hrvatske te su upravo oni jedan od prepoznatljivih bistričkih pa i hrvatskih proizvoda. U drugom poglavlju opisani segmenti crkvenog i civilnog razvoja koji su se u Mariji Bistrici uzajamno nadopunjavali i izgrađivali značajni su, ne samo za Županiju krapinsko-zagorsku i Hrvatsku, već i za Europu čija je kulturna i sakralna baština dijelom nastajala upravo u gradovima po mnogočemu sličnima Mariji Bistrici, kao što su spomenuti Fátima, Mariazell, Loret i drugi.

Treće poglavlje koncentrirano je na opis nastanka i razvoja katoličke župe svetih apostola Petra i Pavla koja se prvi puta spominje 1334. što govori o kontinuitetu života na ovom prostoru, a koji traje više od osam stoljeća. Nakon što Bistrica gubi status srednjovjekovnog gradskog naselja, u 18. stoljeću razvija se kao hodočasničko naselje u čijem se prostornom središtu nalazi crkva. Upravo je središnji prostorni položaj marijanskog svetišta u Mariji Bistrici uvjetovao povijesni razvoj naselja. Čini se kako vertikalna tornja marijanskog svetišta vrhuni nad naseljem i određuje njegov prostorni, društveni i kulturni identitet. Na taj je način i cijela Općina oblikovala svoj povijesni, kulturni, društveni, vjerski pa i gospodarski identitet upravo zahva-

ljujući Svetištu. Hodočašća u Mariju Bisticu povezana su uz čudotvorni kip Majke Božje. Prema predaji čudotvorni kip nalazio se najprije u prasvetištu Vinskom vrhu odakle su ga vjernici ponijeli sa sobom bježeći pred Osmanlijama, kako ga osmanlijska vojska ne bi oskvrnula i uništila. Bogorodičin kip, prema predaji, bio je dva puta skriven zbog osmanlijskih prijetnji, a nakon drugog pronalaska 1684. dogodilo se čudo. Od tada do danas u Mariju Bisticu hodočaste vjernici iz čitavog svijeta. Nakon osvrta na povijesna događanja, treće poglavlje donosi i sažetu, noviju kronologiju događaja u Svetištu. Riječ je naime i o najvažnijim događajima za Katoličku Crkvu u Hrvatskoj. Među najznačajnijim datumima i događanjima svakako je spomenuta 1998. godina kada je Mariju Bisticu pohodio papa Ivan Pavao II. koji je tom prilikom, između ostalog, udijelio papinski blagoslov na pola milijuna hodočasnika koji su tada posjetili Svetište. Mariju Bisticu pohodila je i Majka Tereza, koju je papa Franjo proglasio svetom 2016. godine. Zanimljivo je da je bistričko svetište posjetio i papa Benedikt XVI. 2001. godine u svojstvu pročelnika Kongregacije za nauk vjere, odnosno sudionika znanstvenog skupa održanog u Zagrebu. Tom je prilikom posjetio i bistričko svetište gdje je, kako je rekao, doživio pučku pobožnost sličnu onoj njegove zemlje.

Pored obnove i izgradnje crkvenog prostora te drugih društvenih i kulturnih sadržaja, treće poglavlje naglašava važnost Svetišta i hodočašćenja za gospodarski rast, ponajprije razvoj spomenutog tradicionalnog obrtništva odnosno starih zanata. Tako vjerski turizam postaje glavni pokretač gospodarskog razvoja Općine. Poduzetništvo i turizam zamjenjuju poljoprivredne zadruge koje su bile pokretač razvoja u prijašnjim desetljećima, a ugostiteljstvo i trgovina prilagođavaju svoje aktivnosti i proizvode hodočasniciima. Razvoju vjerskog turizma i ukupnog kulturnog turizma pridonose Turistička zajednica te različiti društveni digitalni mediji kao i društvene mreže. Na temelju dosadašnjeg povijesnog, vjerskog, društvenog i kulturnog razvoja Općina 2008. donosi plan koji sadržava bolju prometnu povezanost Marije Bistrice, gospodarski plan razvoja s naglaskom na vjerski turizam i plan demografske obnove i zaštite okoliša. U skladu s tim donosi se 2010. novi *Urbanistički plan uređenja središnjeg općinskog naselja Marija Bistrica* usmjeren na obnovu i uređenje postojeće graditeljske strukture i površina te zaštite povijesnih cjelina. Poglavlje zaključujemo konstatacijom kako sakralni kompleks Svetišta Majke Božje Bistričke djeluje sinergijski s društvenom i kulturnom zajednicom u svrhu promicanja vjerskog i kulturnog turizma koji ima velik gospodarski potencijal za daljnji gospodarski razvoj Općine.

Četvrto poglavlje prikazuje demografska obilježja Općine. Tako popisna promjena prikazana s pomoću indeksa promjene broja stanovnika govori kako je u cjelokupnom razdoblju 1900. – 2011. jedino naselje Marija Bistrica zabilježilo porast i to za 56,1 %, dok su sva ostala naselja bilježila pad broja stanovnika. Podaci o prirodnom kretanju stanovništva u Općini od 1964. do 2016. godine govore kako je to kretanje bilo pozitivno samo u razdoblju 1964. – 1968., dok je u sljedećim razdobljima u svim godinama zabilježeno više umrlih nego živorođenih osoba. Podaci o mehaničkom kretanju stanovništva, odnosno migracijska bilanca u Općini Marija Bistrica nešto je povoljnija od ostalih pokazatelja. Uzroke tom pozitivnom stanju pronalazimo u događanjima od 1991. do 2000. godine. Promjena smjera migracijskih struja posljedica je preusmjerenja migracijskog pritiska na Zagreb i jačanja migracijskoga toka iz grada u okolicu, osobito zbog svojevrstne decentralizacije stambene funkcije glavnoga grada. Naime, u tom razdoblju dolazi do promjene u migracijskim kretanjima u Općini jer je broj doseljenih veći od iseljenih za 182 osobe. Time je ublažena ukupna depopulacija. Ipak, stanovništvo Općine Marija Bistrica, zahvaljujući postupnom smanjivanju nataliteta i porastu mortaliteta, karakterizira prirodni pad od 1969. godine. U takvim uvjetima starenje stanovništva

neumitan je proces. Precizno ga za razdoblje 1981. – 2011. godine indiciraju tri pokazatelja: pad koeficijenta mladosti (sa 24,6 na 20,0), porast koeficijenta starosti (sa 21,5 na 24,6) te porast indeksa starenja (sa 87,3 na 122,9). Uslijed takvih demografskih pokazatelja zaključuje se u četvrtom poglavlju, vrlo lako se može dogoditi da naznačeni manjak radne snage, izazvan sužavanjem mladih i radno sposobnih kontingenata stanovništva, uspori mogući ekonomski razvoj te potakne nova odseljavanja. Na taj se problem izravno vezuju i pokazatelji ekonomske aktivnosti stanovništva. Broj osoba s osobnim prihodom, u kojem većinu čine umirovljenici, povećan je te je tako u Općini Marija Bistrica u 2011. godini svaka treća osoba bila umirovljenik.

Premda je obrazovna struktura stanovništva Općine tijekom prijašnjih popisa bila ispod prosjeka države, podaci iz Popisa 2011. godine govore kako je došlo do osjetnog poboljšanja. Tako je udio osoba s nezavršenom osnovnom školom smanjen na 20,6 %. Dio toga smanjenja valja tumačiti i biološkim razlozima. Udio osoba sa završenom srednjom školom (52,8 %) gotovo se izjednačio s hrvatskim prosjekom (52,6 %). Međutim, još je uvijek osjetan nedostatak onih sa završenom višom ili visokom školom. Naime, u Općini Marija Bistrica takvih je osoba bilo 7,7 %, a u Hrvatskoj 16,4 %. Demografska obilježja iznesena u četvrtom poglavlju govore o potrebi za sveobuhvatnim mjerama revitalizacije ovoga kraja. Procesi poput industrijalizacije i urbanizacije te paralelno s njima deruralizacije i deagrarizacije ostavili su svoje posljedice. Međutim, vidjeli smo kako proces imigracije u Općinu Marija Bistrica u razdoblju 1991. – 2000. određene pokazatelje mijenja nabolje. To nas navodi na zaključak kako se potencijalne imigracije – povratak odseljenih i doselidba novih stanovnika – mogu dogoditi samo stvaranjem novih prilika za razvoj, a promjenu statusa općine u grad ovdje vidimo kao jednu od njih.

Peto poglavlje donosi prikaz razvojnog horizonta Općine, odnosno potencijal za razvoj kroz statističke pokazatelje ali i suvremene razvojne koncepte. Tako suvremeni (europski) koncepti i prakse poput neoendogenog razvoja naglasak stavljaju upravo na realizaciju vizija i ideja proizašlih iz lokalnog socioekonomskog konteksta, a koriste se kombiniranjem dvaju pristupa, *odozdo prema gore* i *odozgo prema dolje*. Drugim riječima, potrebno je oslušivati viziju razvoja, potrebe i težnje lokalnih zajednica, jedinica lokalne samouprave, riječju lokalnih razvojnih aktera te u kombinaciji s mogućnostima odozgo (regionalnim i nacionalnim) zajedničkim snagama realizirati one potrebe za koje se utvrdi prioritet. Osnovna je postavka ovoga koncepta, zaključujemo u petom poglavlju, uvažavanje konkretnog ruralnog područja i lokalnih zajednica kao glavnih aktera za oblikovanje i poboljšanje vlastitih socioekonomskih uvjeta. Drugim riječima, slušanje impulsa odozdo i susret s mogućnostima za razvoj odozgo glavne su značajke koncepta neoendogenog razvoja. Razvojni potencijal i impuls koji Općina Marija Bistrica šalje prema nacionalnoj razini odlučivanja svakako je vrijedan pažnje. Taj razvojni potencijal, smatramo, ne smije ostati neiskorišten, premda mora biti oblikovan u skladu s održivim razvojem i slijedom toga s održivim turizmom. Na tome je tragu i *Strategija razvoja Općine*, u kojoj stoji kako razvojni scenarij – osmišljen, održiv razvoj komplementarnih djelatnosti – lako može dovesti do povećanja broja radnih mjesta, smanjenja odljeva radno sposobnog stanovništva i jačanja proračunskog kapaciteta Općine Marija Bistrica. Kako bi se dogodio ovaj, a ne scenarij odlaska mladih u inozemstvo ili ostanka u mjestu studiranja, o čemu dijelom govore i podaci iz prethodnog poglavlja, valjalo bi razvijati male i srednje gradove. Razvoj takvih gradova u Hrvatskoj se nije dogodio zbog niza negativnih čimbenika, a Općina Marija Bistrica ima jedan nedvojbeno pozitivan. Naime, uz iznimku Općine Plitvička jezera (koja jest kontinentalna općina ali se nalazi u sklopu regije Jadranske Hrvatske), niti jedna druga općina osim Marije Bistrice (u granicama Kontinentalne Hrvatske) ne može se pohvaliti brojkom od milijun posjetitelja godišnje! Ta činjenica u sebi nosi enorman razvojni potencijal

ne samo Općine već i ostalih gradova i općina u Županiji krapinsko-zagorskoj i šire. To je činjenica koja Općinu Marija Bistrica čini idealnim poligonom za kreiranje osmišljenog, održivog razvoja u smislu gradskog naselja koje će svojim funkcijama i infrastrukturom ne samo držati na okupu okolna (ruralna pa i urbana) naselja već bi, vrlo lako, moglo privlačiti mlado i obrazovano stanovništvo koje, vidjeli smo u IV. poglavlju, nedostaje ovom kraju.

Ako stjecanje statusa grada sagledavamo kao rezultat prirodnog procesa preobrazbe naselja potaknut gospodarskim razvojem i posljedičnim usložavanjem njegove strukture i funkcije, onda pokazatelji društveno-ekonomskog razvoja idu u prilog zahtjevu Općine Marija Bistrica za promjenu statusa iz općine u grad. Naime, rangiranje jedinica lokalne samouprave s obzirom na vrijednost indeksa razvijenosti pokazuje da se Marija Bistrica nalazi ispred 48 od 127 jedinica lokalne samouprave sa statusom grada u Hrvatskoj. Prema tome, i dostignuti stupanj društveno-ekonomskog razvoja jedan je od posebnih razloga koji Mariju Bisticu može kvalificirati za dobivanje statusa grada. Tomu u prilog idu i podaci koji pokazuju da je u Općini Marija Bistrica došlo do znatnog porasta vrijednosti pojedinih gospodarskih pokazatelja razvijenosti. Primjerice, u razdoblju između 2013. i 2018. godine prosječni dohodak po stanovniku porastao je za 19 %. U istom razdoblju, prosječni izvorni prihod jedinice lokalne samouprave po stanovniku porastao je za 16 %. Ti pozitivni trendovi pružaju prilično čvrste temelje za realizaciju ambicioznog plana daljnjeg razvoja Općine Marija Bistrica. Dodatno, četiri strateška cilja, 19 prioriteta i 33 mjere, kako je to definirano dokumentom *Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020.*, dovoljno su specifični, a opet dovoljno široki da obuhvate relevantne i ostvarive intervencije usmjerene na unaprjeđenje dobrobiti lokalne zajednice. Nekoliko infrastrukturnih projekata je već naznačeno u planu razvoja, a među njima strateški karakter svakako ima izgradnja poduzetničke zone, posjetiteljskog centra, sustava vodoopskrbe i odvodnje, brze ceste, nove zgrade dječjeg vrtića, osnovne škole te prostora za novu srednju školu. Riječ je o projektima neposredne ili eventualno realizacije u srednjoročnom planskom razdoblju čijim bi se ostvarivanjem osigurao nastavak trenda društveno-ekonomskog razvoja. U tom kontekstu, status grada je, osim što je priznanje za do sada uspješnu razvojnu priču, ujedno oznaka koja sugerira višu razinu usluge za lokalnu zajednicu. Prema tome, stjecanje statusa grada značilo bi za Mariju Bisticu svojevrsno podizanje ljestvice očekivanja što bi nedvojbeno bio još jedan dodatni poticaj dinamiziranju procesa lokalnog društveno-ekonomskog razvoja.

Šesto poglavlje raspravlja o pravnim i financijskim aspektima promjene statusa općine u status grada. Zaključak je kako ne postoje ustavne ni zakonske prepreke, kao ni suprotna praksa da se, izmjenama Zakona o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj koje bi usvojio Hrvatski sabor, status Općine Marija Bistrica, a time i njezin naziv, promijeni u „Grad Marija Bistrica“. Naime, statusna se promjena ne može temeljiti na objektivnim kriterijima koji su propisani Zakonom o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi (sjedište županije i 10 000 stanovnika), nego na posebnim razlozima koji su njime predviđeni, a od kojih su za Općinu Marija Bistrica posebno značajni povijesni i gospodarski razlozi koji su podrobno obrazloženi u ovoj studiji. Također, s obzirom na *de iure* jednak djelokrug općina i gradova u Hrvatskoj, promjena statusa neće rezultirati novim dužnostima i obvezama za Mariju Bisticu, odnosno neće dodatno opteretiti lokalne financije i općinski proračun. Sve poslove, ovlasti i dužnosti koje općinska tijela trenutačno obavljaju, nastavit će obavljati u istom obujmu i nakon statusne promjene. Ipak, ovlast (ne i obveza) osnivanja specijalne bolnice, koju prema Zakonu o zdravstvenoj zaštiti posjeduje grad, ali ne i općina, daje Mariji Bistrici mogućnost kreiranja dodatnog stupnja zdravstvene zaštite za njezino stanovništvo, ali i potencijal za dodavanje

zdravstvene komponente u već razvijeni vjerski turizam. Od statusne se promjene mogu očekivati neposredni pozitivni financijski učinci koji se temelje na pravnom okviru financiranja lokalne samouprave u Hrvatskoj.

Koliko god bili izvjesni, pozitivni učinci statusne promjene ipak su jednim dijelom u sferi vjerojatnog. Ono što je sigurno može se sažeti na sljedeći način: statusna promjena iz općine u grad neće rezultirati negativnim učincima ni za Mariju Bisticu kao jedinicu lokalne samouprave, ni za njezino stanovništvo, ali ni po sam sustav lokalne samouprave u cjelini, kao ni po sustav njezinog financiranja. Statusne promjene poput ove kakva se ovom studijom zagovara ne pridonose daljnjoj fragmentaciji sustava lokalne samouprave, a time ni slabljenju njegovih ukupnih kapaciteta niti predstavljaju dodatno opterećenje po državni proračun.

Naposljetku, citirajući sociologa Vladimira Laya (2002: 297), valja upozoriti kako će „ruralni prostori u Hrvatskoj u nadolazećim desetljećima, vrlo vjerojatno, opstati u sklopu tri moguća scenarija: 1) kao minimalno vitalni, marginalni *džepovi razvitka* koji postupno i sve više zaostaju za modernim dostignućima, pa će s vremenom postati živi muzeji prošlosti ukupnog društva; 2) u obliku ruralnih naselja satelita čija je svrha svedena na dnevni servis urbanih središta, ili jednostavno na spavaonicu gradskih zaposlenika; 3) treći scenarij je najsvjetliji, a odnosi se na transformaciju ruralnih naselja i prostora na način da svoju egzistenciju nastavljaju ili započinju na temelju nove bioekonomije“. Prema ovdje iznesenim razvojnim scenarijima ponekad se postanak novoga grada nameće kao jedino rješenje za opstanak naših sela!

LITERATURA

- Bašić, K. (2005), Depopulacija u gradskoj regiji Zagreba. U: D. Živić, N. Pokos, A. Mišetić (ur.), *Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive*, Zbornici, knjiga 28, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 197-209.
- Bekavac Basić, I. (2003), Uloga franjevac provincije Presvetog Otkupitelja u proglašenju Svetišta Majke Božje Bistričke Hrvatskim nacionalnim svetištem. *Hrvatsko zagorje*, Vol. 6, str. 122-136.
- Benedikt XVI. (2011), *Ljubljena Crkvo u Hrvata. Poruke apostolskoga pohoda Hrvatskoj 4. i 5. lipnja 2011.*, Tonimir, Varaždinske Toplice.
- Berke, P. (1775), *Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatckoga*, Graz (izdanje dostupno u pretisku koji je 1995. godine priredio Alojz Jembrih i izdalo Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke).
- Beuc, I. (1985), *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije: pravno-povijesne studije*, Pravni fakultet, Zagreb.
- Blewitt, J. (2017), *Razumijevanje održivog razvoja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Božić, N. (2017), Obnova i održivi razvitak malih gradova. U: A. Korlaet (ur.), *Urbano-ruralne veze*, Hrvatski zavod za prostorni razvoj, Zagreb, str. 67-75.
- Bušljeta Tonković, A. (2017), Koncept održivog ruralnog turizma: primjeri dobre prakse u Lici. U: A. Bušljeta Tonković, Ž. Holjevac, I. Brlić, N. Šimunić (ur.), *Koga (p)održava održivi razvoj. Prinosi promišljanju održivosti ruralnih područja u Hrvatskoj*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 147-167.
- Buturac, J. (1993), *Marija Bistrica 1209 – 1993*, Marija Bistrica, Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke.
- Buturac, J. (1996), *Marija Bistrica 1209 – 1996. Povijest župe i prošteništa* (Ovo izdanje posvećeno je dolasku svetog oca pape Ivana Pavla II. u Hrvatsku 10. i 11. rujna 1994.), Marija Bistrica.
- Carvalho, A. P. O., Silva, P. M. A. (2010), Sound, Noise and Speech at the 9000-Seat Holy Trinity Church in Fátima, Portugal. *Archives of Acoustics*, Vol. 35, No. 2, str. 145-156. DOI: 10.2478/ v10168-010-0013-5
- Carvalho, A. P. O., Freitas, D. (2003), The New Megachurch for the Sanctuary of Fátima. *Tenth Interantional Congress on Sound and Vibration*, Stockholm, Švedska.
- Cindori, L. (1987), *Milosna uslišanja Majke Božje Bistričke*, Marija Bistrica, Svetište Majke Božje Bistričke, Nadbiskupski odbor za svetište.

Crkveni i Državni odbor za središnju proslavu 900. obljetnice Zagrebačke nadbiskupije i za pripremu Papina pohoda Hrvatskoj (1994), *Sveti Otac Ivan Pavao II. u Hrvatskoj prigodom središnje proslave 900. obljetnice Zagrebačke nadbiskupije*. Zagreb, 10-11. rujna 1994. *Vodič kroz liturgijska slavlja*, Grad Zagreb – Gradsko poglavarstvo, Turistička zajednica grada Zagreba, Zagreb.

Čaldarović, O. (1999), Razvojni ciljevi i naslijeđena razvojna ograničenja hrvatskih srednjih gradova. *Društvena istraživanja*, Vol. 8, No. 1 (39), str. 71-86.

Čaldarović, O., Šarinić, J. (2009), First signs of gentrification? Urban regeneration in the transitional society: the case of Croatia. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 46, No. 3/4 (181/182), str. 369-381.

Dragun, M. (2012), *New age: povijesni korijeni i postmoderna tumačenja*, Naklada Jurčić, Zagreb.

Duda, B. (1999), Pod znakom Marije i trinaest i pol stoljeća hrvatskog katoličanstva, *Bistrički hodočasnik, Beatifikacija kardinala Alojzija Stepinca za drugoga pohoda pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj 3. listopada 1998. u Mariji Bistrici*, Glas Koncila, Zagreb, Marija Bistrica, str. 8-13.

Dukat, V. (2002), *Život i književni rad Ivana Krizmanića*, Kajkaviana-Matis d.o.o., Donja Stubica – Pregrada.

Dumbović Bilušić, B. (2016), Urbanističko planiranje i suvremeni razvoj Marije Bistrice, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, str. 95-116.

Frank, A. (2009), The pleasant and the useful: pilgrimage and tourism in Habsburg Mariazell. *Austrian History Yearbook*, 40, str. 157-182.

Haničar Buljan, I. (2016), Planićeva dogradnja svetišta Marija Bistrica i suvremene intervencije, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, str. 85-94.

Jakaša Borić, V. (2016), Arhitektonska transformacija svetišta Majke Božje Bistričke u 19. stoljeću, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, str. 27-44.

Jembrih, A. (2011), Prva povijest svetišta Majke Božje ili Kinč osebujni. *Gazophylacium*, Vol. 16, No. 1-2, str. 13-47.

Jurišić, I., Navračić, N., Rožmarić, I. (2009), *Marija Bistrica 800. godina 1209 – 2009.*, Slovo i.t.o., Zagreb.

Kačić Alesić, Z. (2016), *Marijanska svetišta u Hrvata, vodič*, Despot infinitus, Zagreb, str. 17-26.

Klaužer, S. (1994), *100 godina glazbe u Mariji Bistrici*, KUD Lovro Ježek, Marija Bistrica.

Koprić, I. (2012), Consolidation, Fragmentation, and Special Statuses of Local Authorities in Europe. *Hrvatska i komparativna javna uprava*, Vol. 12, No. 4, 1175-1196.

Koprić, I., Marčetić, G., Musa, A., Đulabić V., Lalić-Novak, G. (2014), *Upravna znanost: javna uprava u suvremenom europskom kontekstu*, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Studijski centar za javnu upravu i javne financije.

- Korade, M. (2003), Ivan Krizmanić i „patriotski sastanci“ u Mariji Bistrici. *Hrvatsko zagorje*, Vol. 9, No. 2, str. 82-91.
- Koren, Z. (2016), Hodočašća u Mariju Bisticu i svetište Majke Božje Bistričke, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, str. 9-16.
- Kovačić, G. (1998), Marija Bistrica – Proštenišće kroz stoljeća. *Hrvatsko zagorje*, Vol. 4, str. 85-88.
- Kranjčević, J., Lukić, A., Kušen, E., Klarić, Z., (2014), *Regionalni razvoj, razvoj sustava naselja, urbani i ruralni razvoj i transformacija prostora*, Završna verzija, Institut za turizam, Zagreb.
- Kraševac, I. (2016), Herman Bollé, Theodor Grünzweig i majstori obnove marijabistričkog svetišta, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna, Gornja Stubica, str. 45-52.
- Kurečić, Z. (2000), *Majka Božja Bistrička – hrvatsko nacionalno svetište. Povijest i sadašnjost proštenišća. Plan mjesta – zemljopisna karta*, Zagreb.
- Lay, V. (2002), Prilozi osmišljavanju usmjeravanja razvitka ruralnih prostora Hrvatske na osnovama ekološke i gospodarske održivosti. U: M. Štambuk, I. Rogić, A. Mišetić (ur.), *Prostor iza. Kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 289-304.
- Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers*, UNEP i UNWTO, 2005.
- Marinović – Uzelac, A. (2001), *Prostorno planiranje*, Dom i svijet, Zagreb.
- Muzeji hrvatskog zagorja, Muzej seljačkih buna (2016), *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica.
- Nejašmić, I. (2005), *Demogeografija: stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, Zagreb.
- Noršić, V. (1949), *Povjest župe Marija Bistrica* (strojopis), Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, Marija Bistrica.
- Obad-Šćitaroci, M. (2005), *Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja*, Školska knjiga, Zagreb.
- Ott, K., Bronić, M., Petrušić, M., Stanić, B. (2017), *Proračunska transparentnost županija, gradova i općina: studeni 2016 – ožujak 2017*, Newsletter br. 112, Institut za javne financije.
- Ott, K., Bronić, M., Stanić, B. (2018), *Ostvarenje proračuna općina, gradova i županija u 2016.*, Newsletter br. 113, Institut za javne financije.
- Ozimec, D. (2011), Pavao Hudek na izvoru nadahnuća zavičajnosti. *Gazophylacium*, Vol. 16, No. 1-2, str. 181-186.
- Papa Ivan Pavao II. (1994), *Govori u Hrvatskoj (10., 11. rujna 1994.)*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Papa Ivan Pavao II. (1998), „*Bit ćete mi svjedoci*“. *Govori za vrijeme pastoralnog pohoda Hrvatskoj od 2. do 4. listopada 1998.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.

Pavičić, Ž. (2008), *Pet stoljeća čudotvornog kipa Majke Božje Bistričke. Povijesna kronologija u stihovima*, Vignon d.o.o., Radio Marija Bistrica, Zagreb.

Peralta, R. L. (2017), Creative Spectacles in Portugal's Religious Festivals: The Case of the Fátima Apparitions. *Summer International Exchange Programme – Peniche, Portugal*. (https://www.researchgate.net/publication/318672538_Creative_Spectacles_in_Portugal%27s_Religious_Festivals_The_Case_of_the_Fatima_Apparitions), pristup 14. svibnja 2018.

Pintarić, N. (1999), *Bistrički hodočasnik, Beatifikacija kardinala Alojzija Stepinca za drugoga pohoda pape Ivana Pavla II. Hrvatskoj 3. listopada 1998. u Mariji Bistrici*, Glas Koncila, Zagreb, Marija Bistrica.

Pokos, N. (1999), Analiza demografskih obilježja srednjih hrvatskih gradova. *Društvena istraživanja*, Vol. 8, No. 1, str. 45-70.

Pokos, N. (2003), Metodološke promjene u popisima stanovništva. *Hrvatska revija*, Časopis Matice hrvatske, Vol. III., No. 1, str. 29-35.

Pokos, N., Peračković, K. (2016), Promjene u strukturi radno aktivnog stanovništva Hrvatske od 1971. do 2011. *Revija za sociologiju*, Vol. 46, No. 3, str. 297-323.

Premierl, T. (2003), Bolléov historizam u Mariji Bistrici. *Hrvatsko zagorje*, Vol. 9, No. 2, str. 51-56.

Program ruralnog razvoja Republike Hrvatske za razdoblje 2014. – 2020. (2015), Zagreb, Vlada Republike Hrvatske, Ministarstvo poljoprivrede. (<http://www.mps.hr/ipard/default.aspx?id=129>), 24. ožujka 2017.

Regan, K. (2007), Srednjovjekovne obrambene građevine porječja Krapine (I.). *Kaj*, Vol. 40, No. 4/5, str. 121-144.

Rittig, S. (1935), *Jubilejska kruna Majke Božje Bistričke*, Nadbiskupska tiskara, Zagreb.

Rogulja, P. (1998), *Osobnik crkvenih odličnika, župnika, upravitelja svetišta, kapelana i redovnica u Mariji Bistrici*, Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, Marija Bistrica.

Seferagić, D. (2008), Akteri društvenih promjena u urbanom prostoru Hrvatske. *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, Vol. 45, No. 3/4 (177/178), str. 361-376.

Simmel, G. (2001.), *Kontrapunkti kulture*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.

Simon, T., Whitea, G. R. T., Samuel, A. (2018), To pray and to play: Post-postmodern pilgrimage at Lourdes. *Tourism Management*, Vol. 68, str. 412-422.

Središnji odbor za pripremu Nacionalnog euharistijskog kongresa (1986), *Trinaest stoljeća kršćanstva u Hrvata*, Zvonko Kerš, Zagreb.

Statističko izvješće za 2017. godinu, Turistička zajednica Općine Marija Bistrica, siječanj 2018.

Strategija razvoja Općine Marija Bistrica 2016. – 2020. (http://www.marija-bistrica.hr/Cms_Data/Contents/bistrica/Folders/documents/~contents/6CN2BBVQE8RY2426/strategija-razvoja-mb.pdf)

Streng, L. (2016), Pilgrimage Routes in the Alps – A Case Study of Mariazell, Bachelor paper, submitted at the IMC Fachhochschule Krems (University of Applied Sciences). <http://www.>

diplomarbeitsboerse.info/wp-content/uploads/Streng_Pilgrimage-Routes-in-the-Alps_BA2_SS16.pdf, pristup 24. svibnja 2018.

Sučić, S. (1998), *Početak boljega svijeta: Blažena Djevica Marija u Hrvatskom zagorju, Kajkaviana, Krapina* 1998.

Svirčić Gotovac, A. (2017), (Ne)mogućnost održivog razvoja za male i srednje gradove u hrvatskom prostornom sustavu. U: A. Bušljeta Tonković, Ž. Holjevac, I. Brlić, N. Šimunić (ur.), *Koga (p)održava održivi razvoj. Prinosi promišljanju održivosti ruralnih područja u Hrvatskoj*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, str. 95-107.

Svirčić Gotovac, A., Zlatar, J. (2015), Urban Processes in Zagreb: Residential and Commercial Developments. *Hrvatski geografski glasnik*, Vol. 77, No. 1, str. 29-45.

Šafran, J. (1923), *Hrvatsko prošteništa Majke Božje Bistričke*, Društvo sv. Jeronima, Zagreb.

Šterk, S. (2009), *Fotografski albumi obitelji Hellenbach iz Marije Bistrice*, Muzej grada Zagreba, Zagreb.

Tourist Guide Lourdes (https://www.lourdes-infotourisme.com/automne_modules_files/pmedia/public/r1992_9_guide_touristique_lourdes__2015_gb_bd-2.pdf), pristup 17. svibnja 2018.

Turk, I. (2010), *Srednji gradovi Hrvatske – Suvremeni demogeografski procesi 2010.*, doktorska disertacija, Prirodoslovno-matematički fakultet, Zagreb.

Turk, I., Jovanić, M. (2017), Starenje stanovništva u srednjim gradovima u Hrvatskoj 1971 – 2011. *Političke analize*, Vol. 7, No. 31, str. 33-40.

Vučetić, R. (2011), Prostorni planovi Marije Bistrice. *Gazpohylacium*, Vol. 16, No. 1-2, str. 133-141.

Vučetić, R. (2016), Marija Bistrica, oblikovanje naselja i prostora, *Marija Bistrica – naselje i svetište: arhitektura i urbanizam*, Muzeji Hrvatskog zagorja, Gornja Stubica, 17-26.

Vuk, J. (1972), *40 godina sporta u Mariji Bistrici*, SD „Mladost“, Marija Bistrica.

Vuk, J. (1989), *100 godina Dobrovoljnog vatrogasnog društva Marija Bistrica 1889. – 1989.*, DVD Marija Bistrica, Marija Bistrica.

Wertheimer-Baletić, A. (1999), *Stanovništvo i razvoj*, MaTe, Gospodarska misao, Zagreb.

Povijesni izvori

Adamček, J. i Kampuš, I. (1976), *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV. i XVI. stoljeću*. IHP Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (1905), Vol. 3, ur. Smičiklas, T., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (1909), Vol. 7, ur. Smičiklas, T., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (1911), Vol. 9, ur. Smičiklas, T., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

Pravni izvori

Ustav Republike Hrvatske: *NN* 56/90, 135/97, 8/98, 113/00, 124/00, 28/01, 41/01, 55/01, 76/10, 85/10, 05/14.

Zakon o financiranju jedinica lokalne i područne (regionalne) samouprave: *NN* 127/17.

Zakon o lokalnim porezima: *NN* 115/16, 101/17.

Zakon o lokalnoj i područnoj (regionalnoj) samoupravi: *NN* 33/01, 60/01, 129/05, 109/07, 125/08, 36/09, 150/11, 144/12, 19/13, 137/15, 123/17.

Zakon o područjima županija, gradova i općina u Republici Hrvatskoj: *NN* 86/06, 125/06, 16/07, 95/08, 46/10, 145/10, 37/13, 44/13, 45/13, 110/15.

Zakon o regionalnom razvoju: *NN* 147/14, 123/17.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti: *NN* 150/08, 71/10, 139/10, 22/11, 84/11, 154/11, 12/12, 35/12, 70/12, 144/12, 82/13, 159/13, 22/14, 154/14, 70/16, 131/17.



**REPUBLIKA HRVATSKA
KRAPINSKO-ZAGORSKA ŽUPANIJA
ŽUPANIJSKA SKUPŠTINA**

KLASA: 015-09/19-01/01
URBROJ: 2140/01-05-19-4
Krapina,

Na temelju članka 17. Statuta Krapinsko-zagorske županije („Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije“, broj 13/01, 5706, 11/13, 26/13-pročišćeni tekst i 13/18) povodom zahtjeva Općine Marija Bistrica za davanje pozitivnog mišljenja na promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada, Županijska skupština na 14. sjednici održanoj dana _____ 2019. godine, donijela je

Z A K L J U Č A K
o davanju pozitivnog mišljenja na promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada

Županijska skupština Krapinsko-zagorske županije daje pozitivno mišljenje na promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status grada, sukladno Odluci Općinskog vijeća Općine Marija Bistrica o pokretanju postupka za promjenu statusa Općine Marija Bistrica u status Grada Marija Bistrica, KLASA: 015-09/18-01/1, URBROJ: 2113/02-03-18-2 od 29. 11. 2018. godine.

Ovaj Zaključak objavit će se u „Službenom glasniku Krapinsko-zagorske županije“.

**PREDSJEDNICA
ŽUPANIJSKE SKUPŠTINE**

Vlasta Hubicki, dr.vet.med.

Dostaviti:

1. Općina Marija Bistrica,
2. „Službeni glasnik Krapinsko-zagorske županije“,
3. za zbirku isprava,
4. za prilog zapisniku,
5. pismohrana.